

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

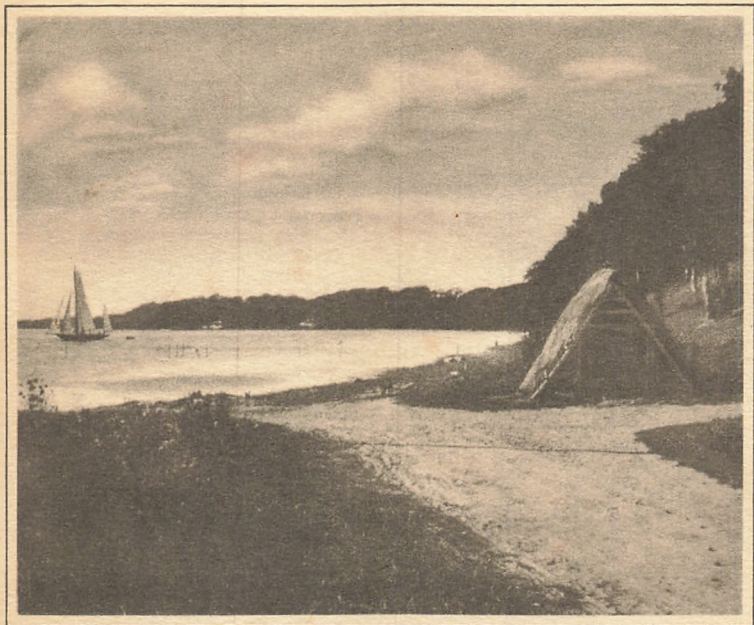
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VESTFYN

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK

AARBOG 1929

UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A.NORDAHL-PETERSEN

VESTFYN

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK:

VESTFYN

AARBOG 1929

UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A. NORDAHL-PETERSEN

KØBENHAVN

EGMONT H. PETERSENS KGL. HOF-BOGTRYKKERI

1 9 2 9

INDHOLD

	SIDE
HANS P. LUNDE: INDLEDNINGSDIGT.....	9
OLAF ANDERSEN: FRA BAARING VIG TIL HORNE BUGT.....	11
MORTEN KORCH: FYNBOER.....	91
HANS KJÆR: FORTIDSMINDER I »VÆNDÆSLÆT«.....	105
OLAF ANDERSEN: VESTFYNSKE HERREGAARDE.....	125
H. ZANGENBERG: VESTFYNS GAMLE BØNDERGAARDE.....	163
ELNA MYGDAL: LIDT OM DRAGTER I NORDVESTFYN.....	187
GUNNAR KNUDSEN: VESTFYNSKE STEDNAVNE.....	205
JØRGEN BANKE: VESTFYNSKE FOLKEDIGTERE.....	221
CHR. BEHRENDT: MARSVINSJÆGERNE I MIDDELFART.....	235

I Aarbogens forskellige Stykker er Forfatterens Retskrivning
i alt væsentligt bibeholdt.

GENSYN MED VESTFYN

*O Egn! Med Aær og Møller dulgt i Dale
og høje Bankers Duft af Gran og Hegn,
med Stilhed, Strømfalds Brus og Nattergale —
min første Elskovs Drøm, min Piges Egn!
Saa skulde jeg dog skue dig igen,
trods Trængselstider, der som Mulm fo'r hen ...
Min Gensyns Fryd, min Gensyns Vé at male
formaar jeg ej med Mindets Runetegn.*

*Fjernt flimrer Fænøsund — ak, Fænø kære!
Din Skønhed var min Trøst i Sorgens Stund,
til Skæbnen som en lurende Kimære
fordrev mig som en hjemløs fra din Grund. —
Her, fra den høje Frøbjerg-Banke ser
jeg Bæltet, der med Solskins-Øjne ler,
og fjerne Bjerge, der mig synes nære,
det mindste som en Hue blaa og rund.*

*Saa langt jeg ser: Af Skønhed Vestfyn svulmer,
fra Baring-Vig til Ebberup i Syd
og Føns i Vest, hvor Tordenskyer mulmer,
hvert Sogn velsignet med Naturens Pryd.
Det suser sommer-sødt i Skov og Hegn;
alt staar i Romantikens Himmeltegn ...
Mit Hjerte skælver, mens sin Sorg det dulmer
i dybe Drag af Drøm om fordums Fryd.*

Og alt som Solens Straaleglød forsvinder
bag Strib og strør sit Guld paa Bælt og Skyer
og over Lunge Bjerges fjerne Tinder,
Naturen sig saa stemningsfuldt fornyer.

En Pige synger, mens hun kører hjem
fra Malkning gennem Dalens Elver-Em,
selv frodig frisk Natur, med Barm og Kinder
som Bronce, er hun som et Eventyr. —

Høstmaanens Blændværk slører Vestfyns Skove
og skønne Dale; mellem hvide Skyer
staar blege Stjerner, alle Blomster sove,
aarvaagent blinker Strib og Fænø Fyr
som Gudeøjne over Landet ud,
mens Fløjtespil som af en Skovens Gud
forkynder daarende Naturens Love,
saa alle lytter, Mennesker og Dyr ...

O Egn! O Vestfyn! I et Blik jeg favner
til Afsked dine Yndigheder ømt
fra Baaring Strand til det, mit Hjerte savner:
Min Ungdoms Dal, hvorom jeg tit har drømt,
fra Tybrind Vig, fra Møllen — ak, dens Kværn
er længst forstummet, alting uden Værn —
til Blikket fjernt ved Helnæsbugten havner.
O Egn, som jeg saa længe har forsømt! —

August, 1928.

HANS P. LUNDE

FRA BAARING VIG TIL HORNE BUGT

Af OLAF ANDERSEN

DER kom en ung Mand cyklende ned gennem Østjylland og videre ind over det vestlige Fyn. Da han naaede Vejs Ende, sprang han af Cyklen, pustende og rød i Hovedet. Folkene viste sig i Døren, men han glemte rent at hilse; næsten forbitret slyngede han Ordene ud: „Jeg troede Fyn var fladt som en Pandekage, og saa er det jo en Vulkan.“

Den unge Mands umiddelbare Udbrud svarer godt til en almindelig udbredt Forestilling om fynsk Natur, og til den Overraskelse der melder sig, naar Virkeligheden opleves. Sagnet om „det flade Fyn“ er især gængs over store Dele af Jylland. At Legenden ikke holder Stik, navnlig naar det drejer sig om Vestkysten, vil man hurtigt blive klar over ved at gæste de Egne, der skal fortælles om paa de følgende Blade.

Allerede Første-Indtrykket af Vestfyn, som det træder den rejsende i Møde under Overfarten mellem Fredericia og Strib, er velegnet til at vende op og ned paa de tilvante Begreber. Ser man mod Vest og Syd, synes Fyns og Jyllands Kyster at glide blødt over i hinanden; Odder og Vige smelter sammen i et lykkeligt Favntag; hvad der er det ene og hvad der er det andet er ikke nemt at afgøre i en Haandevending. Helt anderledes i Røjlelandet Østen for Strib. Her synes virkelig Fyn at have faaet Jyllands kraftige Træk, medens Jylland mellem Fredericia og Snoghøj ejer det blide og fagre Smil, der i det sædvanlige Omdømme hører hjemme paa Fyns Land.

Om nogen kommer her med den forudfattede Mening, at mandig Styrke er ukendt i det fynske Landskab, skal han bare vende Blikket mod Røjlelandet. Rent og roligt løfter det sig i

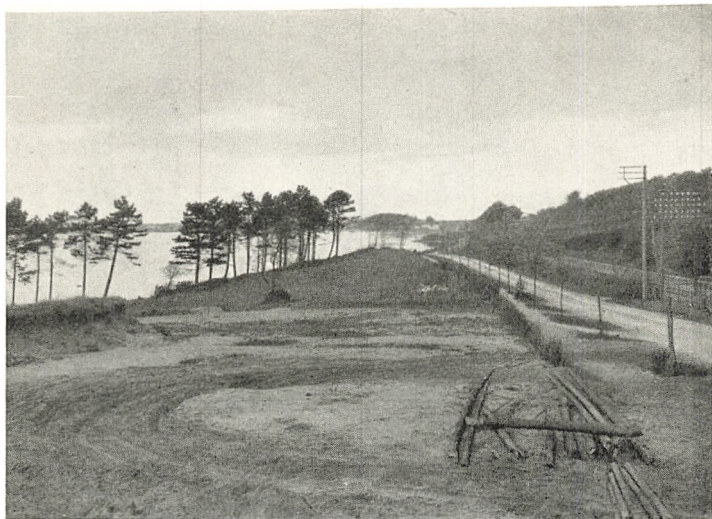
Fra Skrenten ved Strøb Badehotel.

en eneste mægtig Bølgelinje; i mægtige Klinter sænker det sig brat imod Bæltstranden, grønt lysende ved Sommertid og med dybe blaa Skygetoner paa sneklædte Vinterdage. Mod det blide Kystland omkring Middelfart er det stærke Røjleland af en herlig Virkning. Vestfyns nordlige Hjørne løfter sig som en stolt og dristig Pande over et smilende Aasyn.

Mindre kendt, men af en lignende skøn Linjevirkning, er Sydhjørnet af det egentlige Vestfyn, den lange og uregelret formede Halvø Helnæs. Røjlelandet og Helnæs, det er de to linjeskønne og fintsvungne Yderstrøg af den vestfynske Kyst. Er Røjleklinterne Landskabets frie og djærve Pande, saa er Helnæs Foden, der vipper i Lillebæltets Bølger.

Og imellem Isse og Fodsaal har vi det skønne, frodige Legeme: Landet med de brede Dalstrøg og de uendelige Bakkedrag, Landet med de højeste Toppe paa de danske Øer, udenfor Bornholm, med blinkende Smaasøer og tusinde rørkranste Mosedrag ved Foden af Højene, med de levende Hegns milevidt slyngede Bælter. Og først og sidst: Landet med de mangfoldige frie Udsyn over Mark og Hav.

Det er alle disse vide og stolte Udsyn, der gør Vestfyn til et

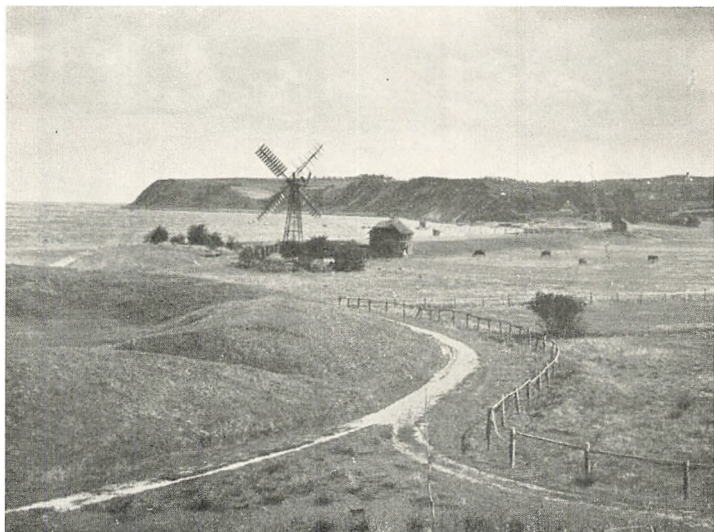
Strandvejen mellem Middelfart og Strib.

LIISBERG FOT.

Land, fyldt af Overraskelser. Hver Bakketop har sin, fra hver højtstrygende Vej aabner der sig nye og atter nye Billeder: En blinkende Vig, en blaa Væg i Synsranden, en svulmende Skov eller en Landsby med skinnende Bindingsværk mellem frodige Haver. I Forgrunden et mosgroet Stengærde, eller et Par slanke Ledsten af Granit, der staar Vagt ved en Markvej eller ved Indkørslen til en Bondegaard. Længst ude Østjyllands og Sønderjyllands taageblaa Kyster, eller Mod-sætningen mellem den drømmende Ro i Udsynet over nordfynske og midtfynske Sletter og Vestfyns evigt bølgende Rytme.

Ensformighed raader kun i enkelte Strøg af det nordlige Vestfyn, ingen Steder i Midtlandet og mod Syd. „Pandekagen“ er et Billede, der ingen Gyldighed har for disse Egne, ejheller „Gryden“, fra hvis Bund man ingen Vegne kan se. I det vestfynske Landskab er Smilet ikke altid saa fremtrædende som i det sydfynske. Men Kraft og Frihed forener sig ofte med legende Ynde, og mange Steder har Jordsmonnet et virkelig storladent Præg.

Her som andre Steder ryddes der op i de gamle Landsbyer; Ildebrande og Nybygning, Udflytning og Udstykning gør

Kysten ved Røjle Klint nord for Strib.

Landskabsbilledet broget og flimrende, Helheden afløses mere og mere af Mangfoldigheden. Endnu er dog den samlede Landsby med de lukkede, stemningsfulde Gadebilleder det almindelige paa Vestfyn. Derfor møder vi ogsaa Strøg, baade omkring Herregaardene og i Bondelandet, hvor Jordsmonnet virker som en Hvile for Øjet, enkelt og roligt, i det væsentlige kun brudt af de dejlige levende Hegn.

De store Højder, de brede Dale leder Tankerne tilbage til urgamle Tider. En Vrimmel af Spørgsmaal rejser sig, Landskabets og Jordbundens Historie taler til os i Gaader, indhyller sig i Taagesløv. Lad os prøve om vi ved Geologiens Hjælp kan løfte en Flig af Sløret for

Vestfyn gennem de svundne Aartusinder.

Det er nu slet ikke saa lige en Sag. Størstedelen af Vestfyn hører ind under det geologiske Kortblad Vissenbjerg, hvis Jordbundshistorie endnu slet ikke er klarlagt af Danmarks geologiske Undersøgelse. Kun Hovedlinjerne er vi i Stand til at trække op med nogenlunde Sikkerhed.

Om Kridttidens Danmark, det uendelig fjærne Tidsrum, da

Røjle Klint.

Lagene i det meste af vor Undergrund aflejredes, har de geologiske Undersøgelser, der er foretaget paa Vestfyn, ingen Ting at fortælle os. Derimod har de en Del at sige os om det næste Afsnit af Jordens Udviklingshistorie, *Tertiærtiden* eller *Brunkulstiden*. Fra dette Tidspunkt kan Vestfyn opvise smukke og lærerige Dannelser.

Oppe i Stutteriskoven paa Røjlehalvøens Nordkyst ligger et lille Bindingsværkshus, der bærer Navnet Abrahams Skød. Fra dette Hus, har stedkendte Folk fortalt mig, kunde man for en 30 Aar siden se Vingerne af en Mølle, der ligger et godt Stykke inde i Landet. Nu er hele Møllen fuldstændig usynlig. Huset er altsaa sunket, langsomt og umærkeligt er det med sine Omgivelser gledet hen over dybere liggende Jordlag, længere ned og nærmere ud imod Stranden.

Disse skridende Jordlag kommer mange Steder for Dagen i den vældige *Røjle Klint*. Lagene hører hjemme i Brunkulstiden og har faaet Navnet *det plastiske Ler*. Der er det mærkelige ved denne Jordart, at den under Regnvandets Indvirkning bliver til en fedtet, dejgignende Masse, der langsomt glider udefter mod Havet. Skrænterne brister i mægtige Trappetrin, Træer og Buske rives op med Rode og styrter ned paa Stran-

Stavrhoved.

O. A. FOT.

den, hele Klinten frembyder et Billede af Nedbrydning og Omvæltning. Et pragtfuldt Billede, baade fordi Formerne stadig skifter, og fordi det plastiske Ler staar mod det blaa Hav i stærke og varme Farver, røde og gule, grønne og graa.

Selv den, der ingen særlige geologiske Forudsætninger sidder inde med, vil have Glæde og Udbytte af en Vandring langs Røjle Klint helt om forbi *Stavrhoved*, et af de stolteste og skønneste Steder paa hele Fyns Kyst. Med vældig umiddelbar Kraft taler denne Strand om fjerne Tider, da Størstedelen af det øvrige Fyn endnu ikke var dukket op af Bølgerne.

For de jordbundslærde har Klinten længe været et Paradis. Den har ogsaa mærkelige Ting at fortælle om en senere Tidsalder. Og i det plastiske Ler har man fundet en forstenet Krabbe, der maa have været en ren Lækkerbisker for Geologerne. Den er nemlig det eneste Fund, der giver Oplysning om, hvor gammelt det plastiske Ler er. En anden forunderlig Dannelse, der udmærker Stedet, er Moler og vulkansk Aske. Uvilkaarlig spørger man, hvor disse Vulkaner har haft deres Plads, men det hører endnu til de uløste Gaader. Asken er skyllet op paa Bunden af Brunkulshavet, hvor Moleret har aflejret sig.

En Milsvej længere mod Sydvest finder vi en anden Hav-

Klint i Øksenrade Skov.

O. A. FOT.

skrænt, som ogsaa er værd at tage i Øjesyn. Det er Klinten i *Øksenrade Skov* ved Fænøsund, Syd for Middelfart. Den er ikke nær saa høj som Røjle Klint, men ogsaa her ser man hældende Stammer og skridende Jordmasser, og den blottede Klint har en kraftig rødbrun Farve. Undersøger man den nærmere, ser man at den er bygget op af en fast, stenlignende Jordart, der indeholder en stor Mængde Forsteninger. Ved deres Hjælp har Geologerne kunnet fastslaa Klintens Alder. Og det viser sig, at den er yngre end Røjle Klint; den hører nemlig hjemme i det Tidsrum af Brunkulstiden, der følger efter Dannelsen af det plastiske Ler.

Vi maa altsaa tænke os, at Dele af Nordvestfyn har raget op over Havfladen ved Slutningen af Brunkulstiden. Men *selve Overfladen* er bleven til i det Tidsrum, vi kalder Istiden.

Eller rettere *Istiderne*. For det er klart, at der har været mere end een. Man ser det i Røjle Klint, hvor Tellinaleret fortæller om en varmere Mellemtid, *Interglacialtiden*, imellem to iskolde. Og i Klinten paa Baagø i Lillebælt har man fundet to adskilte Lag af Istidsler (Moræneler), der tyder paa to forskellige Fremstød af den store Indlandsis.

Sonderby Klint syd for Assens.

BURCHARDT FOT.

Under det sidste af disse Fremstød kom Isen vandrende fra Østersøens Bund og gik tværs over Danmark med Hovedretning fra Sydøst til Nordvest. Den pløjede Underlaget op og førte det med sig, knuste og findelte det, æltede det sammen og dyngede det op i Bunden og ved Siderne; det er disse Dynger og Volde af Grus, Sand og Ler, som Geologerne kalder *Moræner*. Gennem lange Tider laa det vordende Vestfyn skjult under Ismasserne, det store Vinterøde havde tilsyneladende udslettet ethvert Spor af Fortidens Dannelser.

Endelig kom Omslaget. Solen blev atter naadig, Varmen brød igennem, Bræen tog til at smelte. Ovre fra Jylland kom den glidende paa sit langsomme Tilbagetog, det store Tøbrud var inde. Men det hændte, at Vejret fik Luner; saa standsede Bræen et Stykke Tid, eller den gav sig til at svinge frem og tilbage. Hvor Isranden tøvede længe, voksede Morænen, og Bakkelandet blev til. Hvor den gled rask hen over Underlaget, glattedes dette ud, og her efterlod Bræen et svagt bølgende Jordsmon, i det geologiske Sprog en Moræneflade. Paa Bunden af Indlandsisen samlede Smeltevandet sig i store grumsede Elve; i Flodsengene ophobedes Dynger af Sand, Grus og Sten, og naar Bræen smeltede bort, blev disse Flodsenge lig-

Stien i Kongebroskoven langs Bæltet.

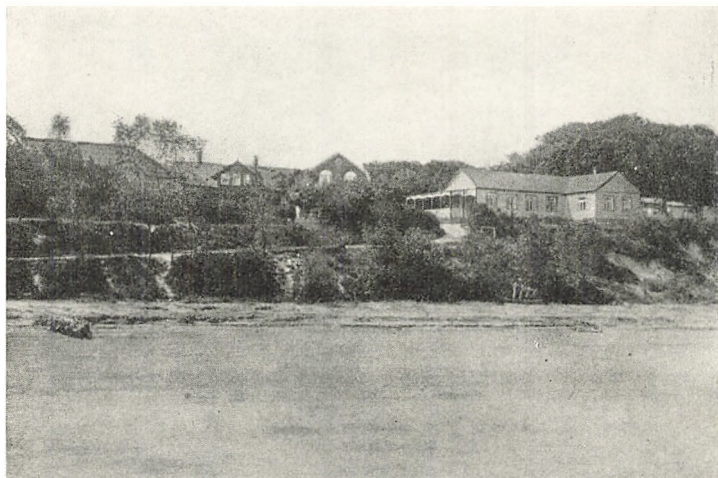
LIISBERG FOT.

gende tilbage som langstrakte, bugtede Bakkerygge. Geologerne kalder dem Aase.

Langsomt, men lunefuldt, med stadig skiftende Hastighed, drog Bræen ind over Vestfyn, dens Tilbagetog havde nærmest et uordnet, flugtlignende Præg. Hvordan det har formet sig i Enkeltheder, véd man ikke; men de vigende Israndslinjer har haft en bugtet og slynget Form, omtrent som Snore der gaar i Sløjfer og Knuder. Og under denne Tilbagerykning, der skete med Hovedretning mod Sydøst, har Vestfyns Overfladeformer i store Træk faaet den Skikkelse vi kender. En Istunge har i længere Tid skudt sig op i Lillebælt; inde i Land har Isranden haft en dyb Indsænkning mod Sydøst og et Fremspring længere mod Nord. Bag dette *Isgab* har den smeltende Bræ omsluttet og i det uendelige omformet Vestfyns bølgede og bakkede Overflade.

Det første Stykke Vestfyn, der nyfødt dukkede frem i Dagen, har sikkert været Røjle og Baaring Banker. Her er altsaa Overfladen ældst, og lad os nu tænke os staaende paa et af disse svagt hvælvede Bakkeskjolde. Billedet vil da omtrent blive følgende:

I Sydøst rykker den blinkende Bræ længere og længere til-

Ved Baaring Vig. — Baaringskov Badhotel.

bage, mens Lillebæltstungen endnu har sin Rand et Stykke inden for den nuværende Kyst. Sonden for Baaring Banke har Tøbruddet blottet et lavere liggende Omraade, Vends Herreds frugtbare Moræneflade. Fra den vigende Bræ strømmer Smeltevandet frem i brede, skummende Elve, der graver sig Furer ned i Jordsmonnet. Luften er fuld af Syngen og Plasken, af klingende og boblende Lyde fra alt det rindende Vand. De løsslupne Kræfter fejrer deres Frigørelse i en mægtig Symfoni, udført af Vandenes brusende Orkester.

Hvor Isen slap, tog Smeltevandet fat. Gamburg Fjord er vistnok bleven udgravet af Bræen, da den under sin Fremrykning bevægede sig fra Ø.S.Ø. til V.N.V. Aadalene inde i Landet, Pavebækkens, Storaagens, Brændeaaens og Haarbyaaens Dalstrøg, for at nævne nogle af de vigtigste, er derimod dannet af brede Smeltevandsfloder; Nutidens slyngede Aaløb er kun en svag Mindelse om de vældige Vandstrømme, som dengang formede Dalsiderne. Grusbakkerne ved Fjelsted og Harndrup er muligvis Aase; undertiden opfattes de dog som Israndsdannelser, Randmoræner. Aasalignende er ogsaa den mærkelige Bakkeryg, Voldbjærg ved Helnæs Bugt. Hvordan den høje Sandryg er bleven til, der fra Føns løber milelangt

Fra Hejreskoven paa Feno.

LIISBERG FOT.

ind over Vestfyn, er endnu et Spørgsmaal, der venter paa sin Løsning.

Vest for Tommerup Stationsby finder man en ejendommelig Jordbundsdannelse i det højtliggende Jordsmon Sydvest for Brændeaaens Dal. Det er en stor, jævn Markflade, der naar en Højde af henimod 80 m over Havet. Som en udtunget, afrundet Halvø springer den frem fra Bakkelandet i nordvestlig Retning og falder til de tre Sider stejlt ned imod Dalbunden. Hele dette Strøg er bygget op af mægtige Lag af stenfrit Ler, der i vore Dage udnyttes af Tommerup Teglværk. Leret er sandsynligvis aflejret paa Bunden af en isdæmmet Sø. Vi maa altsaa tænke os, at Aadalen hen imod Slutningen af Istiden (Senglacialtiden) har været fyldt af store Ismasser. Til de tre Sider har Isen lagt en spærrende Vold uden omkring Søen, og under Afsmeltingen er det stenfri Ler bleven afsat paa Søens Bund.

Siden Bræns Afsmelting er der henrundet op imod en Snes Tusinde Aar. I Løbet af dette Tidsrum — „Nutiden“ i geologisk Forstand — har Vestfyn skiftet Udseende mange Gange. Klimaet blev mildere, de nøgne Grus- og Lerbakker klædtes i rigere og rigere Dragt og i vekslende Farver. Endnu vokser Bævreespen vildt adskillige Steder som et Minde om

Fra Hybøks Mølle.

O. A. FOT.

de første Skove, der groede frem. Senere rykker Fyrren ind med sine røde Stammer og fine, bøjede Kroner. I Fyrretiden er Vestfyn landfast med Jylland, Landet ligger højere end nu; derefter følger den store Sænkning. Stenalderhavets Tid, og samtidig afløses Fyrreskoven af den lyse, venlige Egeskov.

Det er den samme Udvikling, som vi kender fra det øvrige Land. Men Vestfyn hører ikke til de Egne

af Danmark, der har faaet Del i den følgende Tids Landhævning. Tværtimod har Sænkningen vistnok staaet paa lige op til vore Dage. Ved Lillebælt finder man ingen Steder, der er aflejret i Havet og senere løftet over Havfladen.

Det vil dog ikke sige, at Kysten er blottet for Havdannelser. Her, som alle Vegne ved vore Strande, finder der Nedbrydning og Opbygning Sted. Mange Steder staaer Klinternes Vægge lodret som Vidnesbyrd om Nedbrydningen. Strømmen fører de nedbrudte Emner ind i Bugter og Vige, og den faar Odderne til at vokse i Strømmens Retning. Men Tilvæksten skyldes ikke nogen Hævning af Landet.

Halvøen Fønsskov vokser stadig mod Nord; de inderste Dele af Fønsvig og Tybrind Vig er i Tidens Løb sandet til, og det samme gælder om Aakrog Bugt, hvor det opskyllede Sand danner en stor Flade, der kaldes Fedet. I et Hjørne af Baaring Vig ligger Vejlbys Fed, hvis Oprindelse er af samme Art. Havstrømme maa sikkert ogsaa have opskyllet den Sten- og Grusrevle, der binder Helnæs sammen med Fyn. Desuden er der ved Menneskets Virksomhed indvundet Land fra Havet. Et større Udtørringsarbejde har fundet Sted i den

inderste Del af Gamburg Fjord, hvor det tørlagte Omraade, Fønsvang (110 ha) ligger lidt under Vandspejlet i Fjorden.

— Hermed har vi i store Træk givet et Billede af Vestfyns Udviklingshistorie. Havet, Isen, det rindende Vand har været Landskabets Bygmestre og Billedhuggere; derefter har Mennesket taget fat. Hvilken Forskel fra de nøgne, vanddrivende Bakker, efterhaanden klædt i Naturens skiftende Dragt, til Nutidens hegnede, dyrkede og blomstrende Kulturlandskab! Men gennem Tidernes bølgende Rytme har det bevaret sine oprindelige og ungdommelige Grunddrag, og jo bedre vi lærer dem at kende, jo mere vinder vort Egnsbillede i Fjærnhed, Vælde og Dybde.

Fra Hybæks Mølle.

O. A. FOT.

Landskabet.

Fra det lille Overblik over Vestfyns Tilblivelseshistorie vender vi os nu til Landskabet selv.

For hundrede Aar siden modtog den Rejsende sit Indtryk af fremmede Egne fra Landevejen. Saa kom Jærnbanernes Tid; fra det ilende Tog saa' han Landskabet fare forbi, mens en Række flygtige Billeder aftegnede sig i hans Sind. Flygtige, og meget ensidige. Jærnvejene har Angst for at gaa „til Fjælds“, de snor sig gerne i Bunden af Dalene, hvor Udsynet er trangt, eller de piler hen over det flade Land, hvor Blikket forgæves søger et Holdepunkt. Nu er Landevejene atter kommet til Ære og Værdighed, og for den, der under sig Tid til *at se*, giver de et meget bedre Overblik over Landskabet end

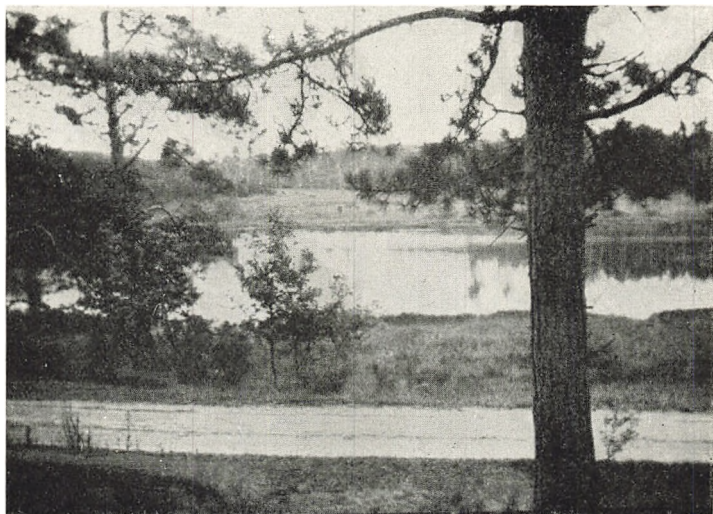

Kunstmaler Folmer Bonnén's Sommerbolig •Kællingbjerg•.

Jærnvejene. Men den, der rigtig vil lære et Stykke dansk Natur at kende, kan ikke nøjes med de store Veje. Han maa følge Tværvejenes endeløse Irgange, Sporene i Markvejens Grønsvær, Stien, der bugter sig gennem Rugmarken, de vejløse Strimler langs Vandløb og Hegn. Og for at gøre Billedet fuldstændigt, maa han tillige have et Indtryk af Landet fra Søsiden.

Ude fra Sund eller Bælt eller fra det aabne Hav maa vi se Jordsmonnet tegne sine fine og faste Omrids. Fra Klinter ved Stranden maa vi prøve at danne os en Forestilling om Kystlinjens bugtede Løb, det rige, muntre Samspil mellem Land og Vand, der hører til det danske Landskabs inderste og egentlige Grundtræk. Jeg skylder at føje til: En Side af dette Samspil iagttages maaske allerbedst fra Luften.

Hvad nu Vestfyn? Flygtig set er Fyns Omrids kun lidet indskaaret. Som en jævn Runding tænker vi os uvilkaarlig Øens Strandlinje. Men se engang paa Kortet og læg Mærke til den iøjnefaldende Forskel mellem Øst og Nord paa den ene Side og Vest og Syd paa den anden. Lige saa glat og skarpt afskaaret Storebæltsstranden er, lige saa mangfoldig slynget er den vestfynske Kyst.

Hylke Mollesø.

O. A. FOT.

Der er Helnæs Bugt, formet som en skæv Firkant, lukket i Vest af Halvøen, der paa Landkortet minder om en skæv Pære paa sin Stilk. Der er de fine Rundinger i Bugterne ved Aa og Torøhuse, den lige Kystlinje Nord for Assens, Iversnæs' butte Fremspring, Tybrind Vig, gabende som en Fugleunge paa Reden, Fønsskovs lange Odde, smallest ved Roden, den langstrakte Gamborg Fjord, Hindsgavls pragtfulde Hjørne, den blide Runding indover Middelfart til Strib, og længst imod Nord Røjlehalvøen, jævnt afrundet ligesom den smukt buede Baaring Vig. Alle disse Odder og Vige gør Strandbilledet livfuldt og skiftende.

Hertil medvirker ogsaa Øerne, der vel ikke er mange i Tal, men dog bryder Bæltets Vande hele Vejen fra Horneland til Hindsgavl. Som løsrevne Stumper af Fyns blomstrende Marker ligger de og svømmer derude, mattede med Friskhed og Oldtidsstemning.

Vestfyns Kyster er de fleste Steder temmelig høje og sænker sig ofte mod Stranden i bratte Klinter. Lavest er Kystlandet i Egnen omkring Fønsskov, Aalehoved og Wedellsborg, højest ved Sønderby og Røjle; paa det sidstnævnte Sted er Havskrænterne højere end noget andet Sted paa Fyn. Vesten-

Fra Brøndaaens Dal. I Baggrunden Vissenbjerg.

O. A. Fot.

vinden gør sig mærkbart gældende. Man ser det paa Fønsodde og ved Røjleskov, hvor Blæsten har klippet Hegn og Skovbryn med sin vældige Tjornesaks. Ja, selv i de blide Egne omkring Hindsgavl møder vi noget af det samme. Staar man ovre paa Fænø, er det ejendommeligt at se Skovskrænterne paa Fynssiden mærket af den stride Blæst, Pude ved Pude op over Brinken, med Efteraarsløv allerede ved Midsommertid.

Nu, da vi er ved *Hindsgavl*, vil vi lægge ud paa vort Togt gennem Landet fra denne henrivende Plet, i den almindelige Bevidsthed vel nok Perlen i hele Vestfyn. Stedet er forlængst blevet opdaget af Turisterne, Tusinder af glade Sommergæster har gjort det til Maal for deres Udflugter til Lands og til Vands.

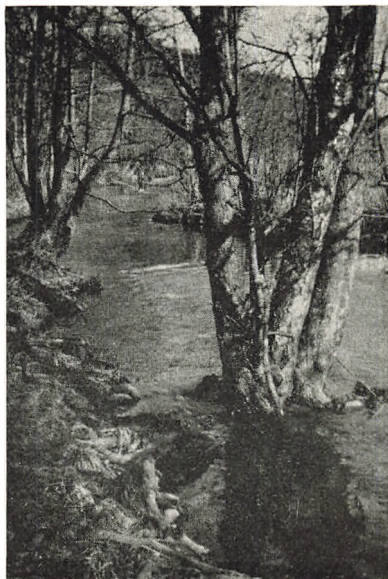
Og med Rette. Fyns vestlige Odde med sit blødt svungne, højtliggende Jordsmon og sine kransende Skove hører til de Steder, som Naturen har ødslet sine rigeste Gaver paa. Slottet med den navnkundige Have, det strømmende Bælt, den skønne Fænø lige overfor, de nydelige Indkig i Kolding og Gamborg Fjorde er et Stykke Danmark, der baade har Ynde og Friskhed, det næres Fortrolighed og det fjærnes Duft. Der vokser

pragtfulde Ege i Økserrade Skov, og ved Stranden risler en gammel Helligkilde. Og hvilken Dybde i Stemningen ejer ikke Hindsgavl i den vældige gamle Slotsbanke! Med sine Vildroser og blomstrende Hylde, sine Tjørne og Murlevn drager den Sindet, og hvor ligger den vidunderligt med det blaa Bælt til den ene Side og til den anden en grøn Engbund, blødt omrandet af Skovens og Parkens Trækroner!

Man kan vandre i Skov fra Hindsgavl over Galsklint helt ind til Middel-

fart. Et Stykke paa den anden Side Byen tager Skoven fat igen og Bakkerne med den; vi er nu ude paa Røjlelandet, som vi allerede har taget Landkending af ude fra Bæltet. Vi gør et Svinkærinde om ad Strib, Villabyen paa de sandede Banker med det skinnende hvide Fyrtaarn længst ude paa Spidsen og det smukke Voldsted Søborg et Stykke øst paa. Røjlestranden kender vi allerede, denne Gang vil vi nærmest holde os til det indre af Halvøen. Paa de storformede Højlandsflader færdes man med en Følelse af Frihed og Ensomhed, og hvor ligger Røjleskøvs nye Kirke paa en herlig Plet, med festligt Udsyn langs ad det slyngede, blanke Bælt, til det skovgroede Trelde Næs, de lave, frodige Egne tværs over Vendsherred, det store Højland længere inde i Fyn.

Ud mod Nordkysten kranses de dalende Marker af levende Hegn; dybe Skovkløfter aabner sig med smaa Vandløb i Bunden, Glimt af Hav og af Jyllands Kyster der ovre titter frem i en yndefuld Ramme af Hegn og Skov. Alt aander Hygge og Fred; men inde i Skovdybet kan der raade en helt anden Stemning; det hænder nemlig, at man gaar i Bløde i plastisk Ler,

Brænde La ved Møllerknappe. O. A. FOT.

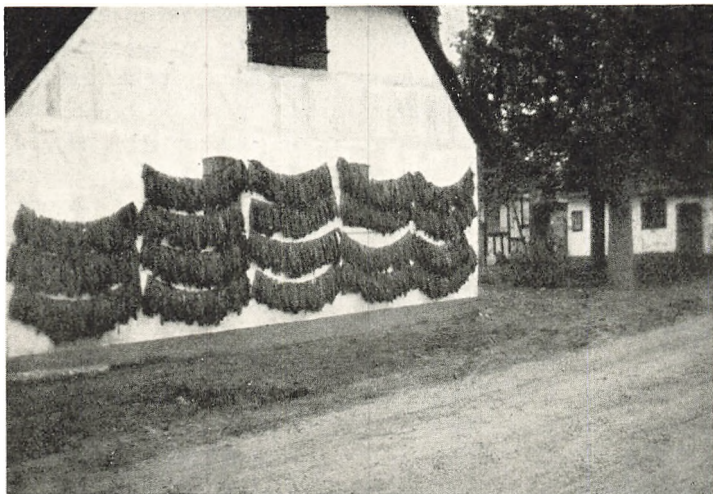

Fynsk Humlehave.

synker og stamper og kan ingen Vegne komme, maaske slipper man først fri efter Timers Forløb.

Dybt nede runder sig Baaring Vigs Sølvflade; Baaring Skov ude ved Kysten er et yndet Badested, og længere Syd paa løfter sig den 68 m høje *Baaring Banke*. Røjle og Baaring Banker, vi nævner dem i eet Aandedræt. To Søskende i Bakkerne Verden, de ældste paa Fyn, med samme Præg af Jylland der ovre, med samme roligt svungne Linjer i skønneste Samklang med Kystens. De klæder hinanden, de tager sig ud set fra hinandens Skraaninger, medens de set nede fra Lavlandet ligner et Par fladbuede, nøgne Skjolde. Frit og vældigt er Udsynet fra Baaring Banke. Havet er bredt og blaat, bredere her, mere vidtfaavnende end fra Søsterbanken, med den dybe Tone som Havvand faar, naar man ser det ovenfra. Og de østlige Landskaber tager sig ud som en eneste vældig, drømmende Skov.

Indtrykket er ikke helt af Vejen. Mod Syd og Sydvest er Egnen skovløs og ensformig, men det Land vi dumper ned i ved Foden af Baaring Banke hører til Vestfyns mest smilende. Hovedbyen er *Brænderup*, nu en Stationsby med Jærnbane i tre Retninger, forhen Midtpunktet i den fynske Humleegn. Endnu for 15 Aar siden kunde man paa en Tur ad den uende-

Tobaksblade til Tørring.

O. A. FOT.

ligt bugtede Rugaards Landevej, den nordlige af de to Færdselsveje mellem Middelfart og Odense, glæde sig ved Synet af talrige Humlehaver. Nu er de allerfleste borte; ved Brænderup staar dog en enkelt tilbage med ikke mindre end 700 Stænger. Humledyrkningen er snart 200 Aar gammel. Aar 1700 sendte Fru Anne Bille paa Kærsgaard et Par af sine Bønder til Prøjsen, for at de rigtig kunde sætte sig ind i Dyrkningsmaaden, og da de vendte hjem efter to Aars Forløb, rejstes den ene Humlehave efter den anden. Men i vore Dage har den danske Humle ondt ved at klare sig i Kappelstriden med den fremmede. Om Efteraaret naar Humlen er plukket, sættes Stængerne i Pyramider, der afgiver et ejendommeligt og malerisk Skue. Ogsaa Tobaksavlens, som under Verdenskrigen fik en kortvarig Opblomstring, kan man endnu finde Levninger af paa disse Kanter. Ved Efteraarstid hænder det, at man ser de store, grove Tobaksblade trukket paa Snore og hængt til Tørring paa solvendte Gavle. Det ligner en hel Samling af de Bladbælter, der i varme Egne af Jordkloden udgør de indfødtes eneste Klædningsstykker.

En udpræget Haveegn er dette Strøg den Dag i Dag. Fra Brænderup, Asperup og flere Sogne rejser Folk til Fredericia

for at torve med Grønsager og Frugter. Og en nydelig Egn er det, uden stærke Træk, men indtagende ved sin Ynde: Et blødt gyngende Jordsmon, mange Smaaskove, skælmske Blink af Havet fra alle højtliggende Steder. Og saa de to Vandløb, Pavebækken ind under Baaring Bankes stejle Østerskraaning, og især Storaæn med blide grønne Enge under Skrænter og kransende Skove. Hvor Jærnvejene til Odense og Bogense føres over Storaæn Øst for Brænderup, eller hvor Landevejen mellem Brænderup og Bogense gaar over Engene ved Bromølle Bro, har man et godt Indtryk af Aadalen og dens yndefulde Omgivelser.

Bystævnet, Landsbyens ærværdige Midtpunkt, ses ikke saa ofte bevaret i Vestfyn som paa Nord- og Østfyn. Men i den lille Landsby Aahøjrup i Brænderup Sogn vil man finde et smukt og velholdt Stævne med en stensat Rundkreds omkring Bymændenes gamle Siddepladser.

Paa vor Vandring er vi gaaet i en Bue uden omkring den store Moræneflade i Vends Herred, det frugtbare, men ensformige Landskab, som man kommer igennem med Landevejen fra Middelfart til Indslev eller med Jærnbanen til henimod Gelsted. Det er et ægte Bondeland, der her viser sit Hverdagsansigt, uden Herregaarde, men med Landsbynavne, der vidner om tidligt Bosæt og Opdyrkning. I det aabne, let bølgeformede Jordsmon fæster Øjet sig især ved de hvide Kirketaarne, der løfter sig over trærige Landsbyer; ellers er der meget lidt Afveksling, selv de yndefulde Levendehegn, der ellers er Vestfyns Pryd, har de fleste Steder maattet vige Pladsen for lave, stævnede Popler.

I Nord, Øst og Syd er Lavlandet omgivet af Højder, der giver et udmærket Overblik over denne ældgamle og folkerige Bygd. Fra Røjle og Baaring Banker, fra Højderne Øst for Indslev, og fra Bankerne ved Rørup flyver Blikket ud over Sletten. Set fra *Gelsted Kirkebakke* tager Morænefladen sig ud som en stor aflang Skaal; Lillebælt skimtes over den sydlige Del af Ejby Stationsby, men ellers træder Randen af Skaalen tydeligt frem. Sydranden krones af en lang, mørk Skovlinje, det er den før omtalte store Sandryg, der begynder

Kirkegaardsporten i Fjelsted.

O. A. FOT.

ude ved Bæltet og gaar langt ind i Landet mod Sydøst. Men før vi giver os paa Vandring i Landet, vil vi fra den store kornrige Slettebygd søge ud mod Kysten af Gamborg Fjord.

Det virker velgørende og overraskende, naar man fra de flade Marker naar ud til Skraaningerne mod Fjorden. Her ligger *Gamborg*, en stor og dejlig Landsby; langs Bygaden den ene kønne Gaard efter den anden, de fleste med Bindingsværket holdt i Hævd og omgivet af store, smukke Haver. Fra Kirkegaarden er det yndigt at se ud over Lillestrand til Svinø, der nu er forbunden med Fyn ved Dæmninger; i de blideste grønne Bølger løfter den fordums Ø sig over det stille Vand. Vest for Byen knejser en kratgroet Høj; det er alt, hvad der er tilbage af Kongsgaarden Gamleborg, der har været et Stridens Æble mellem Konger og Stormænd i Middelalderen.

Endnu mere overraskende fornemmes det, naar man fra Balslev Kirke nærmer sig Landevejen Sydøst for Udby. Pludselig dukker Bæltet frem, Føns Kirke, hævet over Engfladen, Fønsskov med sin Skovrands smukke Buelinje, Gamborg Fjord og Bæltet, Blink af Vand bag blinkende Vand, og i Hjørnet af Billedet det mægtige Træ, der vokser i Vejkrydset. Saadan en enkelt Kæmpepoppe er lige saa smuk som et Hegn af spredte Smaapopler er kedsommeligt. I det inderste af

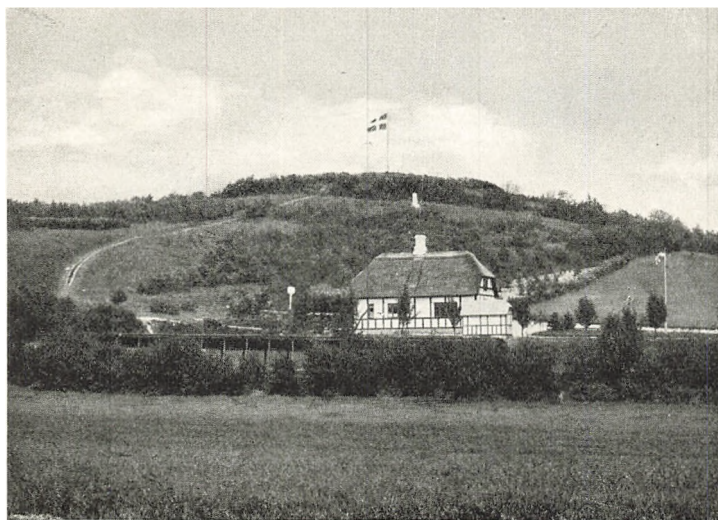
Fra Erholms Park.

O. A. FOT.

Gamborg Fjord ved Ronæs Bro fandt den navnkundige Marsvinsjagt Sted. Den tilhører nu Historien; men som et Stykke levende Fortid virker endnu en Udflugt til Halvøen Fønsskov. Hele den lange smalle Odde hører ind under Herregaarden Wedellsborg; foruden den store Gaard Sparretorn ligger her seks større Bøndergaarde og en Del Huse, altsammen forpagtet ud.

Fønsskov er et bølgende Land med lave Højder. Smukkeste er der længst ude paa Odden, hvor der i sin Tid var Overfart til Stenderup Hage, og hvor der engang skal have ligget en Købstad, Fønssøre, om man da ellers kan tro gamle Biskop Jacob Madsen. Ved Ellegaard med det fint udmønstrede Bindingsværk sænker Jordsmonnet sig i bløde Bølgedrag mod Kysten; Fænø ses med sin drømmende Skov og sin gule Klint, Jylland træder skovsvøbt frem i Løverodde, skønne fritstaaende Træer dukker op over de skraanende Marker. Driftsformen har skaaet adskilligt, som er gaaet til saa mange andre Steder, men en stor og prægtig Skov er dog i sin Tid bleven ryddet, da Wedellsborgs daværende Ejer var kommen i Pengeforlegenhed.

Landsbyen Fønss har en dejlig og søgt Badestrand. Som et

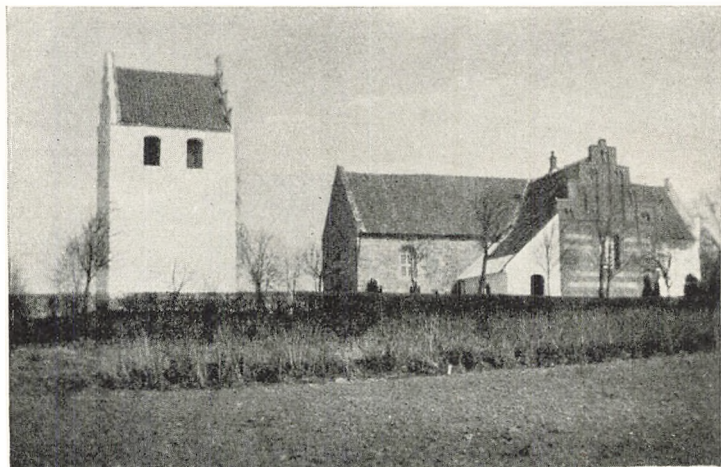
Parti fra Frobjerg Bavnehøj.

BOE FOT.

Vidnesbyrd om ægte fynsk Skønhedssans, ser man, at en tidligere Grusgrav i Nærheden af Byen er lavet om til et nydeligt Anlæg med herligt Udsyn over Bælt og Fjord. Grus er der iøvrigt nok af paa disse Kanter. Her begynder nemlig den store Sandryg, der varer ved helt ind i Egnen Syd for Gelsted.

Ejendommelig er denne Højderyg, der løfter sig højt over bølgende Muldmarker, først nøgen, senere skovklædt i næsten hele sin Længde. Den har forskellige Navne: Ørslev Bjærg, Tellerup Bjærg, Haare Bjærg. Fra de lavere Egne i Syd tager den sig ud som en blaanende Væg. Det meste af Skoven er Naaletræsplantning, udført i sin Tid af Skovrider Schrøder paa Wedellsborg, som da ogsaa har faaet sin Mindesten rejst i den Skov, han har skabt.

Skummelt kan det fornemmes i Sindet, naar man færdes derinde, Bakke op og Bakke ned, mellem høje mørke Graner; men en stor Del af „Bjærgene“ klædes af den langt venligere Skovfyr, hvis spredte rødlige Stammer tager sig pragtfulde ud i Solglød henimod Aften. Over de halvt tilgroede Veje, der taber sig i Skovdybet, er der en Stemning af Storhed og Ensomhed, især hvis man er saa heldig at se Musvaagen paa dens stolte Flugt over Trætoppene. Skønnest er her ved Forsom-

Kerte Kirke.

O. A. FOT.

mertid, naar den blussende Gyvel blander sin Vellugt med Fyrreanaalenes Duft, og i August naar Lyngen blomstrer pletvis over den karrige Bund, medens Gederamsen faar ryddede Skraaninger til at skinne i dybrød Farve. Hist og her kan der aabne sig overraskende Udsyn over Agerland og Bælt, indrammet af strittende Gyvelris og ludende Fyrrekroner. Et Billede af denne Art faar man at se, naar man fra Landevejen mellem Middelfart og Assens drejer til venstre ned imod Tybrind.

Lige Sønden for Bjærgene, i et yndefuldt Dalstrøg med Enge og Smaaskove, dumper vi ned i en Perle af en Vandmølle. *Hybæks Mølle* er en Forpagtergaard under Wedellsborg. Festlig og skinnende ligger den 100 Aar gamle Bindingsværks Bygning som en Drøm i den larmende Nutid. Før var der Kornmølle; nu Savskæreri; men ud over de Ændringer som dette har medført, er der ikke sket andre, end at Stuehuset har faaet Tegltag. Det fine Egebindingsværk, de nydelige Kviste, Gaardspladsen, der er som blæst for enhver Mindelse om et Græsstraa — alt dette forener sig til en straalende Helhed. Et Billede saa urørt, som man næsten kan tænke sig det i en Tid, der gennemgaaende har været uskaansom overfor ældre landlig Bygningskunst.

Et lille Stykke mod Øst, lænet op ad en stejl og løvklædt

Landskab ved Frøbjerg.

O. A. FOT.

Bakkeknode, ligger en anden, noget yngre, men mindre velholdt Bindingsværksgaard, den tidligere Herredsfogedbolig *Kallingbjærg*. Dens nuværende Ejer, Maleren Folmer Bonnén, har gjort Stedet kendt som vestfynsk Samlingsplads ved Afholdelse af store Folkefester, den sidste i 1928. Haven og Parken med sit brat stigende Jordsmon, med gamle Ege og Bøge, slyngede Gange og glimrende Udsyn fra Toppen er af en egenartet og virkningsfuld Skønhed.

Endnu en Gang stiger vi op paa den skovklædte Sandryg, denne Gang i Tellerup Bjærg, hvor Hylken Mølle ligger ensomt for Enden af en langstrakt Sø. Selve Møllen er der ikke noget særligt ved, men der hviler en forunderlig dyster Stemning over den rørkranste Mølløsø. Spejlbilledet af de bøjede Fyrre og de tunge, strage Graner lægger dunkle Toner over Vandfladen, et hemmelighedsfuldt rugende Landskab, som hører til Sjældenhederne paa Fyn.

Gaar vi herfra mod Syd, kommer vi ned i Dalen ved Brændaa, der gennemstrømmer det indre Vestfyn fra Udspringet i Tommerup Sogn til Munden i Lillebælt. For at faa et samlet Indtryk af hele dette Dalstrøg med de omgivende mægtige Højder, vil vi gøre et Spring op til Nordøstgrænsen af det Omraade vi sammenfatter under Navnet Vestfyn.

Mindesmerke for Rs. Nyerup.

BOE FOT.

Øst for Tommerup Stationsby, i Nærheden af Gaarden Store Appe, lukker Bakkemuren for Dalen omkring Brændeaaens Kilder. Her er Vandskellet, som Jærnbansen bryder igennem i en Lavning, der minder om et Pas. Kommer vi Øst fra, overskrider vi her Tærsklen til den vestfynske Natur. Allerede Nord for dette Strøg er de skovklædte Bakker af en Vælde, som i nogen Afstand giver dem et næsten bjærglignende Præg. Og i *Landet omkring den indre Brændeaaal*, mellem Tommerup og Aarup, møder vi Vestfyns højest liggende og mest storladne Landskaber.

Dalen er her bred og aaben, med Moser og Enge i Bunden. Hvorsomhelst man færdes i dette Strøg, har man i Synsranden de bølgende eller toppede Banker: Vissenbjærgs skarpe Ryg, Frøbjærgbankernes svulmende Knude med de fire Toppe, der kappes om at storme Himlen, Ormehøjs ensomme Træer, de stejle, grusgule Skrænter mellem Bred og Assenbølle, den enlige knejsende Gran højt, højt over Vissenbjærgs Skovmur, Pilebakken med det skinnende Taarn, en kalkvid Naal i det blaa, Brændholt Bjærgs forunderlige og uforglemmelige nøgne Kuppel.

Ingen fynsk Bakkeskraaning har saa ejendommelig en Sil-

Brendholt Bjerg.

O. A. FOT.

huet som *Vissenbjerg*. Dets skovklædte Sydvæg tegner en mørk og dristig, næsten truende Linje, der ses som et Vartegn milevidt ud over det vestfynske Land. Og i gamle Dage var Navnet *Vissenbjerg* virkelig noget af en Trusel. Der er Landsbynavne, som af en eller anden Grund er bleven lige saa landskendte som *Købstædernes*. Til dem hører *Vissenbjerg*. I tidlige Morgener kan man se Bakketoppen omhyllet af drivende Skyer, og Sagnet har spundet den ind i en Stemning, der har faaet Udtryk i Verslinjerne:

For Korsør Gryde,
for *Vissenbjerg* Gyde,
for den sorte Jyde,
Gud naadelig os bevare.

Sagnet om Røverne i *Vissenbjerg*, der spændte Snore tværs over Vejen og plyndrede de vejfarende, har brændt sig ind i Bevidstheden hos hvert Barn i Landet. Men Tusinder af Mennesker ruller forbi *Vissenbjerg* ad den brede Alfarvej uden at ane, hvilken Naturskønhed Stedet gemmer.

Prøv engang at gøre Holdt og følg Stien, der fører bag om Præstegaardshaven og videre langs Bakkeranden. Svælget, der

Udsyn fra Brændholt Bjerg.

M. LARSEN FOT.

aabner, sig, granklædt, i Syd, er af dem, der umiddelbart gør Indtryk ved sin Vælde. Udsynet længere fremme, indrammet af Bøgene paa Skraaningen (Rammen er for Resten ved at brede sig for meget!) indtager til Gengæld ved sin Venlighed. Dybt nede spejler en Mølle en gammel straatækt Bindingsværks Vandmølle; Højen ovenover krones af en Vejrmølle; den, der ulejliger sig derned, vil finde, at den tvedelte Skovarm, der favner Møllen, ruger over en mørk og mægtig Kløft, vedbendklædt paa den nordre Side og med en rislende Bæk i Bunden; Afgrunden hedder den her paa Egnen. Brændaadalen aabner sig i Øst og Vest med Snese af smilende Smaabrugerhjem, og i Synsranden langt ude blinker fra Skamling til Halkhoved Lillebæltets Sølvbaand.

Vissenbjergs Skovtop (129 m) er Fyns næsthøjeste Punkt. Hele den nordlige Del af det store vidtstrakte Sogn er et uendeligt kedelbakked Landskab med mange Smaamoser mellem Bankerne. Længst i Nord løfter sig som de store Bankers yderste Forpost det 103 m høje *Ornebjerg*. Fra dets flade Tinde er der et mægtigt, straalende Udsyn over det nordlige og nordvestlige Fyn; Kattegat og Lillebælt ses, Jyllands Højder fra Knivbjerg og Skamlingsbanken til Bjærgelide og Troldemose Banke, ja, til selve Ejer Bavnehøj.

Hovedlandevejen, der fra Vissenbjerg fører i Nordvest, er iøvrigt, lige til man nærmer sig Indslev, en af de skønneste

Mose i Vissenbjerg Sogn.

O. A. FOT.

paa Fyn. Støt og lige gaar den sin Gang i Stigen og Dalen gennem et højbakket Landskab, der ofte aabner for dejlige nære og fjærne Udblik over Enge, Skove, Træholme og Landsbyer.

Naar man fra Vissenbjerg lægger Vejen over Skalbjærg til Tommerup, ser man i Øst og Nordøst den ene fine og linjeskønne Bakkekam løfte sig bag den anden. Op over dem alle knejser *Dyret* eller *Pilebanken*, som den hedder i Folkemunde (123 m). Jo nærmere man kommer, desto skarpere træder Maaletaarnet paa Toppen frem; i det herlige Landskab afslører det mere og mere sin afstikkende Grimhed. Bedst kendt er Pilebanken vel endnu som Udflugtssted ved Vintertid. Her har Odense Vintersportsforening sin Kælkebakke, her dyrkes Skiløb paa de omkringliggende Banker, og her udfolder der sig efter stærkt Snefald, navnlig om Søn- og Helligdage, et muntert og broget Idrætsliv.

Men ogsaa ved Sommertid indtager Pilebanken en Særstilling. Ikke alene byder Toppen paa et pragtfuldt Rundskue, men i klart Vejr ser man herfra ud over det meste af Fyn; ingen anden Bakketop kan i saa Henseende tilnærmelsesvis gøre den Rangen stridig. Før blot at nævne nogle Enkeltheder: Nedenfor Skovtoppen Bjærget (106 m), hvor Tommerup Stationsby titter frem, kan man følge Brændeaa dalen lige til Aarup. Søskendeparret Brændholt Bjærg og Frøbjærg Bav-

Vissenbjergs Syltørg, set fra Fuglevig Mølle.

O. A. FOT.

nehøj klæder hinanden saa dejligt, set heroppe fra. Over Krængerupskovene skimtes Als; Bjærgene i Sydfyn møder Øjet som en milelang Rygning; Krarup Kirke ses mellem sine høje Træer; Midt fyns Højslette ligger skaalformig udbredt omkring Odense Aa. Videre ser man: Grønbankes flade Runding; Munkebo Bakke mellem Odense og Kertinge Fjorde; Hindsholmen med Fynshoveds Skrænter, der især træder frem rødt lysende i Aftensol; bag dem Refsnæs; den store nordfynske Slette med Kirker og venlige Landsbyer; Æbeløs blaaende Skovaas; et Glimt af Samsø; Højlandet i Bjærg Herred i Jylland; Vissenbjærghøjderne, der lukker af for Nordvestfyn; Højskamling, Lillebælt, Knivsbjærg i Sønderjylland.

Enestaaende mellem fynske Bakketoppe er det stejle, pragtfulde *Brændholt Bjærg* (115 m), der løfter sin nøgne Kegletop Syd for Brændaaens Dal. Mangfoldige Rejsende vil have lagt Mærke til den næsten vulkanlignende Banke fra Jærnanetoget mellem Tommerup og Bred. Den er herlig at se paa udefra; kommer man nærmere, skæmmes den desværre af et elektrisk Højspændingstaarn og af nybyggede Statshuse, som er lagt alt for nær ind paa Livet af den. Vidunderligt er det

Landskab ved Pilebakken.

O. A. FOT.

fra Toppen at se ud over de Tusinder af Levendehegn, der gennemkrydser det omliggende Land.

Et lignende Indtryk modtager man fra det nærliggende *Frøbjærg Bavnehøj*, Fyns højeste Punkt (131 m). Fra begge disse omtrent fritliggende Banker har man et glimrende Overblik over den brede Aadal og Højderne Norden for Dalen, der herfra træder frem som et stort sammenhængende Højland med Vissenbjærg i Toppen.

Bavnehøj er en gammel Helligdom for Guden Frej. Her flokkedes Fynboerne i Hedenold om store Offerfester; herfra lyste Bavnen i Ufredstider, og paa det gamle Gudehavs Grund samles nu Tusinder af Mennesker til store Folkemøder og Gymnastikstævner. Bavnehøj ejes af et Selskab, der søger at gøre Stedet til en historisk Mindeplads; indtil nu er der rejst Mindestene for Kvindernes Valgret og for Genforeningen, den sidste i Skikkelse af en Milepæl. Medens den vestlige Høj har faaet et mørkt og fremmed Udseende ved sin dystre Naaetræskrone, har man ved spredt og skønsom Løvtræplantning søgt at holde det fynske Præg i Hævd over den egentlige Bavnehøj.

Udsynet fra Toppen lukkes i Syd af de højtliggende Skove

Vinterlandskab fra Pilebakken ved Tommerup.

O. NORMARK FOT.

omkring Krængerup og i Nord af Vissenbjærg højderne. Derimod aabner det sig smukt i Vest over Lillebælt med Øerne til Skamling og Knivsbjærg og i Øst og Sydøst til det store bølgende Indrefyn.

Nord for Aarup, i et yndefuldt bakket Jordsmon med Skove og spredte Træholme over Dalens Mosebund, ligger Herregaarden *Erholm*. Haven, der er tilgængelig for Almenheden, hører til de skønneste paa Fyn. Store grønne Plæner veksler med Vandløb og Broer, sjældne Træer og skønne Blomstergupper, og mod Øst gaar Haven naturligt over i det omliggende Land.

Indtil Aarup har Brændeaaen bugtet sig som en jævnt rindende Strøm gennem Enge og Moser. Men i det næste Afsnit af dens Løb, fra Aarup omtrent til Brændemølle, er den næsten ikke til at kende igen. Den maa aabenbart have samlet Kræfter under sin rolige Fremadskriden, for nu stormer den lige løs paa de høje Banker, og gennembryder dem i en trang og dybt nedsænket Dal, der gemmer paa en hel Perlerad af lukkede Skønhedsbilleder.

Snart strømmer Aaløbet med stridt faldende og klingende

Gamle Gaarde i Gummerup.

BOE FOT.

Løb gennem Ellekrat og Skov, snart slynger det sig under høje Brinker, snart risler det gennem en grøn, snæver Engdal med sandede Bakkesider. I Aavandet lever Krebsen og Malermuslingen, og paa de solaabne, sommetider lyngklædte Skrænter, er der et helt Paradis for Hugorme. Fra Bankerne er der henrivende Udsyn ned over Aadalen med det blinkende Vand i Bunden, især er Ørsbjærg Skov og Favrskov Banker et ejendommeligt Stykke fynsk Natur, vildt, sandet og ensomt.

Efter Vandringen i den trange Dal gør det godt at komme til Vejrs igen. Fra Klakkebjærg i Favrskov Banker (73 m) har man det skønneste Udsyn over Egnen med Bæltet og Jylland i Baggrunden. Endnu videre naar Blikket fra Toppen af Galgehøj (68 m) Sønden for Gelsted; her faar man nemlig det meste af Nordvestfyn med ind i Billedet.

Langs Brændeaaens nederste Løb fra Brænde Mølle til Mundingen bliver Dalstrøget atter noget bredere, Bakkerandene samtidig lavere, og Mulden og Leret afløser det ufrugtbare Sand. Øst for Sønder Aaby, hvor Aaen glider ud i en kileformet Indvig, Bredningen, er den atter blevet en adstadig og sindig Strøm, lige som i det øvre Løb. Her er Skellet mellem Baag og Vends Herreder, her begynder Wedellsborg-

Landskab ved Tommerup Stationsby.

O. A. FOT.

Halvøen, der først er bølgeformet, senere jævn og flad, et skovrigt Land med Duft af Fortid og Ensomhed.

Landet Sonden for Brænde Aa, det sydlige Vestfyn kunde man maaske kalde det, er et eneste stort Højdebælte, toppet i Banker og Dale og med en Rigdom af venlige Udsyn og veksellende Naturbilleder. Her er et Par af dem :

Fra Landsbyen Kerte med det morsomme, fritliggende Kirketaarn, kommer man gennem Hjerup ned imod Billesborg Skov. Overgangen fra Marken til Skoven virker overraskende smukt. Omkring et Stykke grøn Engbund med græssende Køer vokser i en Halvkreds en Gruppe fritstaaende Bøge med herligt kuplede Kroner, en halv Snes Stykker i alt. Paa den anden Side Landevejen (Middelfart—Assens) falder Jordsmonnet i en bølgende Skraaning ned imod Kysten. Pludselig, ved en Drejning af Vejen, vider Synsranden sig ud ; Emtækær Nor dukker frem med Sandager Næs i Baggrunden ; fra alle Sider daler Markerne blidelig mod Emtækær Mose og Engene ved Nakke, og midt i Billedet, lige mod Luft og Vand, staar en tre, fire dejlige Træer. Her, som ved Synet af de kuplede Bøge,

„Passet“ ved Tommerup.

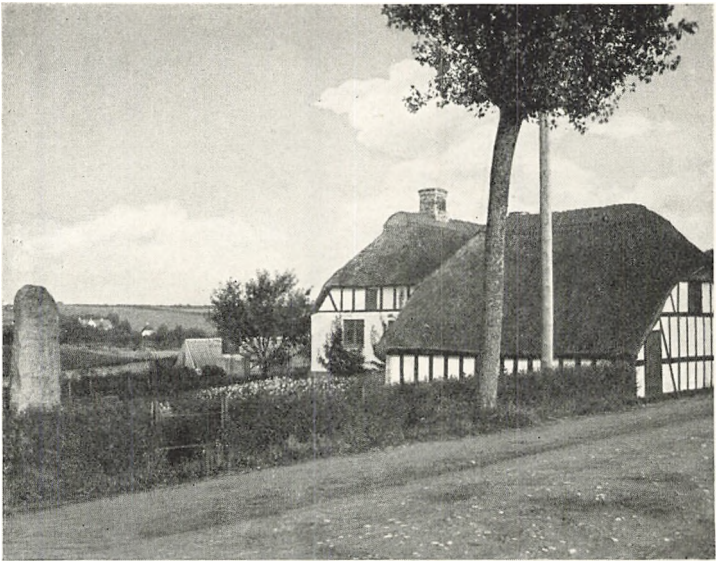
O. A. FOT.

siger man uvilkaarligt til sig selv: Gid de Træer maa blive staaende, til de engang dør af Ælde!

En anden Ting er der, som Gang paa Gang vækker ens Undren: Bøndergaardene, de mange pyntelige og velholdte Bindingsværks-Længer. Hvilken naadig Skæbne har holdt Haanden over dette fine Stykke Hjemstavnskultur? Svaret lyder: Det har Fæstevæsnet! Gaardene her har i vid Omkreds hørt ind under Wedellsborg, og paa dette Gods fandt Overgangen til Selveje ikke Sted før i 1916. Der har ligefrem ikke været Tid til at lave ret meget om. Og Glæden over den gammeltdags Bondehygge lever endnu i mange af disse kønne og fredfyldte Landsbyhjem.

Rundt omkring, hvor man færdes paa disse Kanter af Vestfyn, ser man det hvide Barløse Kirketaarn lige som herskende rage op paa sin knejsende Banke. Der er da ogsaa et herligt Udblik fra Græsvolden ved Taarnets Vestgavl, især gør Bæltet med Øerne sig smukt gældende i Billedet.

En anden Bakketop længere inde i Landet, der ses milelangt bort, er det skovklædte Møllebjerg ved Glamsbjerg. Set paa længere Afstand fremkalder det Stemning alene ved sin Linjevirkning; det vinker og vinker med sin grønne, højtsvungne,

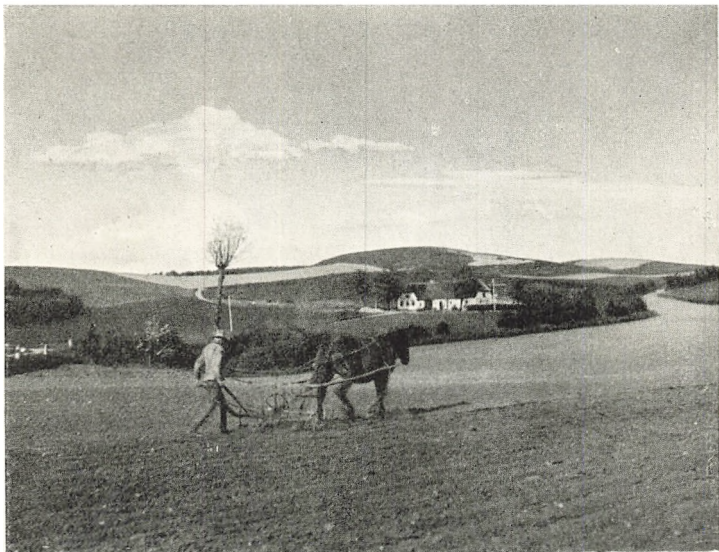
Mindesten for Ambrosius Stub ved Siden af hans Fodested.

BOE FOT.

lige som flagrende Hat; men paa nært Hold skuffer det, fordi det ikke har noget Udsyn at byde paa.

Det har derimod Landevejen, der fra Middelfart løber ind imod Assens. Gang efter Gang standser man og glæder sig over det grønne, bølgende Land og det blaanende Bælt. Udsyn og atter Udsyn, der gør Sindet muntert og frit! Hvad var det dog han skrev, den Mand, der for mere end 30 Aar siden skulde give „Frem's“ Læsere et Indtryk af Landet her? „Assenseggen er uden fremtrædende Naturskønhed.“ Mon han da aldrig har staaet paa Ebberup Banker eller klatret i Sønderby Klint? Er Drengenhøj og Løgismose ukendte Pletter for denne iøvrigt udmærkede Skildrer af ødansk Natur? Og vidste han ingen Ting om de smaa bortgemte Perler af Søer?

Overalt i det indre Vestfyn undres man over den Mængde af Mosedrag, der opfylder Lavningerne mellem Bakkerne. Det gælder Egnen omkring Vissenbjerg, Tommerup og Frøbjærg, og det samme møder vi længere Syd paa. Mange af disse Moser er oprindelig smaa Søer, og i Egnen Øst for Assens oplives Landskabet endnu af Søernes Smil. Der er Søen ved Brahesborg, kranset af Park og Skov, Sønderby Sø, ejen-

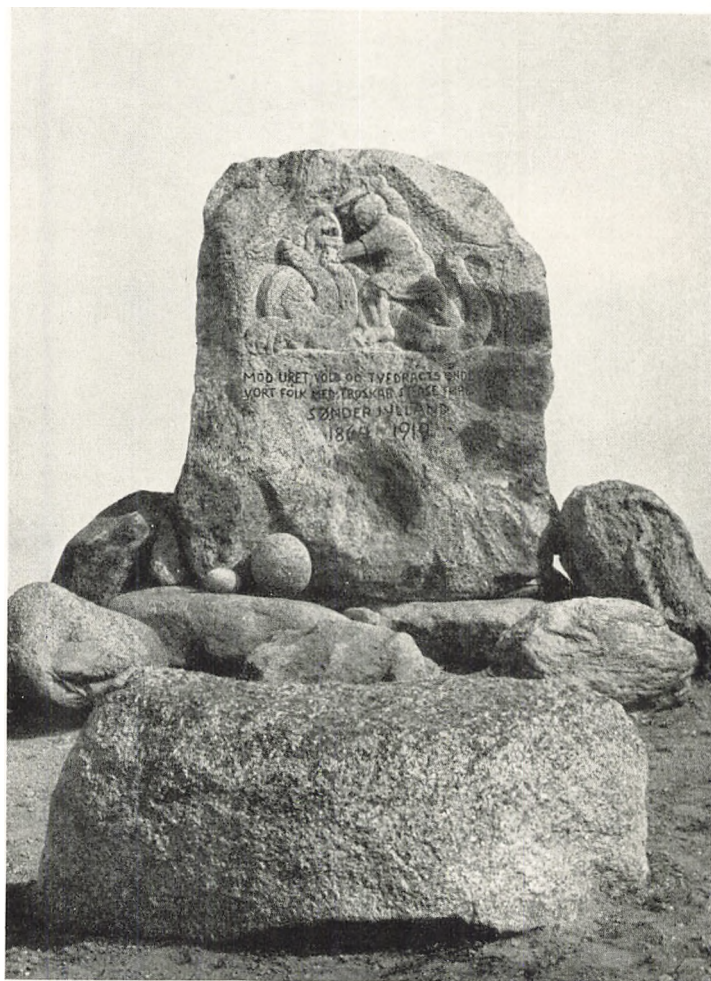
Fra Ebberup Banker.

A. KAARBERG FOT.

dommeligt randet af Landsbyens Gaarde og Huse, og Nordby Sø, godt gemt mellem sine Banker. I en Lavning paa Grænsen af Turup og Gamtofte Sogne finder vi to bittesmaa Søer, Øjet og Visø, d. v. s. Søen ved Helligdommen; Navnet er senere fordrejet til Hvidsø. En tyst og ensom Dal; ved Øjet er der gjort Fund som tyder paa at der i Hedenold har været et Offersted for Frej, og det dystre Præg, der hviler over Dalstrøget, er en udmærket Ramme omkring Oldtidsstemningen. Søby Sø er lysere med den stille Landsby Søsøby nedover Skraaningen og store Banker paa modsat Side.

Den største af alle disse Smaasøer, den lyseste og mest smilende, er dog Søholm Sø ved Glamsbjerg. Dens sydlige Del er bred og aaben; dens lave Vesterside fremhæves stærkt af en Borgbanke omgivet af Grave og indhyllet i høje Træer. Oppe ved Nordenden snævres Søen ind, omringet af Skov og stejle Bakkesider, der baade afgrænser og giver vid Horisont. Her mindes man Ambrosius Stub, som i disse Omgivelser fandt Næring for sin poetiske Skaberevne.

Endelig er der den lille Sarup Sø i sit dybe og ejendommelige Leje paa Grænsen mellem Haarby og Dreslette Sogne. Er der

Genforeningsmindet paa Strandbjerg.

nogen af de vestfynske Søer, man kunde fristes til at kalde en Bjærgsø i det smaa, maa det være denne. Den ligger i et Lavdrag mellem nøgne, mørke Banker; fra den nordligste Top, Søbjærg (60 m) er der et henrivende Udblik over Egnen omkring Løgismose og Helnæs; men sin særlige Tiltrækning har Stedet i den forunderlige Modsætning mellem det venlige Om-

Helnes Tange, set fra Helnes.

BDE FOT.

land og det lukkede, næsten skumle Præg, der ruger over Sødalen.

Landskendt mellem Assensegnens Højder er det historiske *Øksnebjerg*, Skuepladsen for Grevefejdens afgørende Kamp, en langstrakt Bakkeryg uden nogen fremtrædende Top. Til Gengæld er der Bakketoppe nok i det Højdedrag, der stiger frem paa modsat Side af Landevejen til Odense. Den højeste Top, *Skovsbjærg* (97 m) omhylles af en mørk Naaletræsplantning; frie og aabne er derimod de nærliggende *Ebberup Banker*. Paa *Strandbjærg* ved *Truelsemosegaard* (88 m) er der i 1919 rejst et smukt og særegent Genforeningsminde. En Kreds af prægtige Randsten omslutter en høj Granitblok, en tidligere Overligger fra en Dysse, i hvis Flade der er indhugget et Relief af Sankt Jørgens Kamp med Dragen, udført af Erik Pedersen. Her oppe fra er det herligt at se ud over Havet, der buer sig i en Halvkreds lige fra *Horne Bugt* til Norden om Assens. *Frederiksgaves Skove* staar som en Bræmme langs Bæltet, og i Baggrunden blaaner Als og Sønderjylland. Hver enkelt af de omgivende Banker har sin særegne Skønhed i Linjer og Udsyn; „den brede Banke“ paa *Søby Mark* danner

«Den brede Banke» ved Skovshøj.

A. KAARSBERG FOT.

med sin Klædning af Tjørnekrat og Lyng en henrivende Mod-sætning til de dyrkede og tilplantede Højder.

Ebberup Banker fortsætter sig mod Sydøst i *Høed Banker*; de staar mørke, til Dels lynggroede og med Levn af ødelagte Gravhøje, og de byder paa et lignende pragtfuldt Udsyn, der faar sit Særpræg ved, at de Højder, vi lige har gæstet, falder smukt ind i Billedet. Vi er nu i Flemløse Sogn; Bæltet følger os med sine Blink, og Oldtiden taler til os fra Høje, Mosefund og Bopladser. I det hele er der meget mere Oldtidsstemning over den sydlige Del af Vestfyn end over den nordlige. Den smukkeste af Højene fra Broncealderen, Drengenhøj Vest for Voldtofte, er ogsaa et Udsigtspunkt af Rang; der er i det hele ikke en Bakke paa disse Kanter, uden at det klinger fra dens Top: Se dig ud —! Drengenhøj og dens Omgivelser er desuden spundet ind i Sagnets Trylleslø. Paa modsat Side af Landevejen fører Skrigedalsgyden gennem en Hulvej op til Skrigedals Banke. Her, siger Sagnet, stod Kvinderne og klagede sig, naar der fandt Drengеоfringer Sted paa Højen.

Vi nærmer os Haarby Aadalen, Vestfyns naturlige Afslutning mod Sydøst. Haarbyaaens Kilder udspringer i Skovene omkring Glamsbørg; mellem denne By og Frøbørg har vi de højtliggende Krængerupskove, Vestfyns største samlede

Ved Truelsemosegaard.

A. KAARSBORG FOT.

Skovmasse, Bøge mod Nord og Graner i Syd. Dalen bugter sig forbi Køng, Gummerup og Haarby, kranset af storformede Banker; omkring Aaens nedre Løb er Landskabet saa vældigt, at Haarbydalen maa nævnes tillige med Brændeaaedalen som de mest storladne Dalstrøg i Vestfyn.

Det faar man nu ikke noget videre Indtryk af ved at færdes ad Faaborgvejen, der saa nogenlunde følger Dalbunden ned imod Haarby. Hellere maa man søge op i Nærheden af de kratklædte Banker ved Højbjærg, allerhelst ud paa Højderne ved Landsbyen Nellesmose.

Fra Bakkelandet her har man et vidunderlig smukt Billede af Grænsestrøget mellem Vestfyn og Sydfyn. Hinsides den brede Aadal stiger de fynske Bjærg, Faaborgegnens Højderyg, i lange, bløde, vældige Omrids, paa en Gang varligt og kraftfuldt svungne. Skraaningene under de store Højder er et urørt, drømmende Herregaardsland, ingen Bygninger, bare Skov og Hegn og Marker, der tøvende daler mod Kysten. Paa den vestfynske Side ligger det røde Løgismose dybt nede som et naturligt Midtpunkt i Landskabet, med sin grønne Skov mod en Baggrund af blaat Vand. Øerne svømmer derude som en afbrudt Bro mellem Sydfyn og Helnæs, der trækker sin skønne Bølgelinje mellem Bugt og Bælt.

Kærums Kirke.

O. A. FOT.

Landet mellem Løgismose og Avernæs, den sydlige Del af Haarby og Dreslette Sogne, er endnu et urørt Drømmeland, der egner sig storartet til Opdagerfærd for Hjulryttere og Vanddringsmænd. Helnæs og Havet, set ovenfra, efterhaanden ogsaa den dejligt rundede Aakrog Bugt, det er et altid skiftende Spil af Linjer og Farver, et muntert og indtagende Billede, der svinder og dukker op paa ny med Jordsmonnets Bølger. Og hvilke Skove ejer ikke dette afsides Hjørne af Vestfyn! Man føler sig næsten hensat til Stenalderen, naar man færdes i disse frodige Bønderskove, der lykkelig har undgaaet alle forstlige Indgreb. Her er Egen endnu Højskov og Underkoven et myldrende Opvæld af Buske — Hassel og Hæg, Tjørn og El, Slaaen og Brombær og mange andre.

Ved Løvspringstid, naar Egen funkler af Farver, og Underkoven staar liflig grøn, er her en Fuglesang af den anden Verden. Nattergalen jubler, Gøgen kukker, Solsorten fløjter. Og paa de ensomme Strandenge længere mod Syd møder vi en helt ny Side af den levende Natur — et Paradis for Frøer, Viber, Bekkasiner og Maager.

Norden for Skovene knejser paa en Banke Vestfyns smukkeste Mindesmærke fra Oldtiden, Dyssen ved Snavé. Omkring sig har den et Landskab, der ikke kunde staa i skønnere

Stranden ved Aa.

Samklang med det gamle Bygværk, yndefuldt og linjeblødt, med Stranden som Baggrund og Ramme. Her nynnerr man uvilkaarlig paa Chr. Richardts Verslinjer :

Mod en gammel Kæmpegrav
Vinden stryger ind fra Hav.

Alt synes saa vidunderlig samstemt, og dog gør store Mod-sætninger sig gældende inden for det nærmeste Omraade. Som et Lune af Naturen virker det før omtalte Voldbjærg, en lille stejl Bakkeryg, der pludselig skyder op i Jordsmonnet i Nærheden af Fiskerlejet Brunshuse. Det blide Landskab omkring Herregaarden Frederiksgave ligner en stor Park med rig Afveksling af Enge og Moser, Træholme og Skove. Noget af det skønneste er den fredlyste Egeallé, en af de længste i Danmark, der fra Kobbekhus slynger sig om efter Storemølle. Ved det inderste af Aakrog Bugt, under en af Smaaskovene, og nær Munden af et lille Vandløb ligger Udflugtsstedet og Badestedet Aa i en ejendommelig Natur. I Vest højner Strandbrinken sig mere og mere, og i den mægtige *Sønderby Klint* stiger den til omtrent 30 ms' Højde; de gule Ler-skrænter staar lysende mod det blaa Hav. Til den anden Side, i Sydøst, breder sig Fedet, en stor Sandflade med Mare-

halm og frie Tumblepladser langs med den friske Strand. Tidligere gik Vejen til Helnæs hen over Sandsletten, og man finder endnu Rester af Brolægningen i Sandet.

Nu om Dage fører Helnæsvejen ned over Halvøen Avernæs og videre ad den smalle Stenrevle Langøre, der har en Længde af 1200 m. Dette Vejstykke er i sig selv en Oplevelse, især naar Vejret er stormfuldt, et barskt og stridigt Udsnit af Fyn, muntert æggende naar Blæsten hviner, og Skumflager driver for Vestenvinden fra Bælt til Bugt.

Det er et Bakkeland, der løfter sig forude, ikke særlig højt, men med stærke, dristige Linjer. Vejen løber op over Halvøens Rygning, og man ser mange Steder ud over de blaa Vande baade i Vest og Øst. Bredere og bredere bliver Landet, et stort Mosedrag, skilt fra Bæltet ved en Dæmning, skyder sig næsten tværs over Halvøen. Helnæsby har fundet sit naturlige Leje nærmest ved Østkysten, dog saadan at Bakkerne hindrer Udsynet over Bugten. En morsom, langstrakt By; ofte ligger Husene højt over Bygaden, med et mægtigt Stengærde som Hegn, og paa Straatagene vokser Hvede og Græs og Blomster i Massevis.

Den Oldtidsstemning, der hviler over Egnen Sydøst for Assens, indgaar paa Helnæs en uløselig Forening med Havets Nærhed og Friskhed. En hel Gruppe Dyssekamre staar Vagt ude mod Vest, ikke langt fra Pynten Lindhoved, hvor det hvide Fyrtaarn løfter sin slanke Søjle. En af disse Dysser staar især smukt, mellem Bærestenene og hen over Overliggeren ser man fjærnt ud mod Stranden og Landskabets langeligt vuggende Linjer, et ensomt, storladent Billede med Synsdybde i Tid og Rum.

Iøvrigt har Helnæs sin Tiltrækning ved en mærkelig og henførende Modsætning mellem Øst og Vest. Ind imod Bugten sænker Jordsmonnet sig i en vældig Klint, græsklædt i Nord, skovdækt i Syd. Lige saa aabent og blæsende der kan være oppe i Landet, lige saa lunt kan man vandre langs Stranden i Læ for Vestenvinden og glæde sig over Udsynet til Smaaøerne og de mægtige Landskaber, Højlandslinjerne og Skovene hinsides Bugten.

Og endelig, gaar man op i Skoven, fanges man ind af en

Bygade paa Baago.

O. A. FOT.

egen tyst og løndomsfuld Stemning. Gennem en tæt Under-skov, mest af Hassel, fører et helt Net af narrevorne og vild-somme Stier, der munder ud i Landsbyen i Nærheden af den rødkalkede Kirke.

Strandens frie Ensomhed og Skovens dunkle, en vidunderlig Fornemmelse af fjærnt fra de store Veje og nær til det op-rindelige, til Moder Jord, til ældgamle Tider, til Landets Liv gennem Aartusinder, det er, hvad Helnæs giver. Intet Under, at flere og flere Fremmede finder Vej over det barske Stenrev til Vestfyns sydligste Udløber. De Tider er længst forbi her-ovre, da Manden sagde til Konen: „Konelille, skynd dig og tag en ren Særk paa, der kommer Folk fra Oppenland.“

— Til sidst vil vi gæste Øerne i Lillebælt.

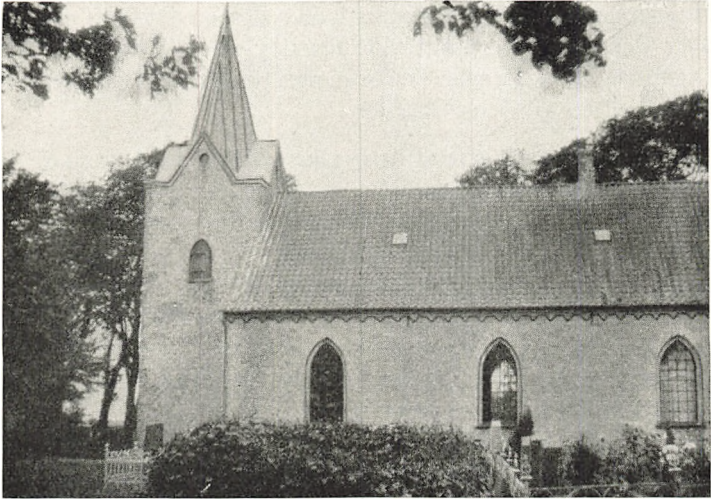
Først den lille *Torø* i Farvandet S. V. for Assens. Jords-monnet er lavt, men falder fra Vestsiden stejlt ned mod Havet og danner ved Sydodden en fuldstændig lodret Ler-klint, der giver Kystbilledet en uventet stærk Stemning. Øens urgamle Skovvækst er for længe siden gaaet til; nu ligger der en smuk, gammel Bondegaard, og de aabne Marker brydes af nyere Plantning.

I de seneste Aar har *Torø* faaet en særegen Tiltrækning

i det pragtfulde Mindesmærke, der er rejst paa Øens højeste Punkt. Det forestiller Tors Kamp med Jætterne; af den gamle Myte om Guden, der har givet Øen Navn, har Billedhugger C. J. Bonnesen skabt en livfuld og storladen Gruppe. Den vældige Torsskikkelse ses oprejst i Midten med Hammeren højt i den løftede højre Haand, i sin Vogn med de hornede Bukke kører han tværs igennem og hen over en Skare afmægtige og forbitrede Jætter. Der er Overfart til Torø fra Fiskerlejet Torøhuse, saa enhver Assensrejsende vil have nem Lejlighed til at se det enestaaende Kunstværk.

Fra Assens gaar der flere Gange om Ugen Motorbaad til de to midterste Øer, Baagø og Brandsø. Paa *Baagø* gaar man i Land et Stykke Øst for Fyret og har lige straks ondt ved at forestille sig, at man ikke er dumpet ned et Sted i Midtjylland. Lette, solbrændte Jorder, et Krat af Gyvel, en sandet Vej uden Træer og Hegn, en stor Mose, der spænder næsten tværs over Øen. Men saa dukker Landsbyen op med sine Trækroner og Straatage. Jorderne bliver muldede og gode, og Baagøby aabenbarer sig i Venlighed og Hygge. Især er der smukt i den nordlige Bydel, hvor store Bindingsværks-Gaarde i ubrudt Følge med Stengærder, kuplede Træer og løvrige Haver danner et tiltalende Billede. En Sti fører hen til Kirken, som er en jævn og bramfri Bygning, næsten skjult under høje Aske-træers Kroner.

Øens egentlige Skønhed er dog de mægtige Vidsyn over Bæltet til Jylland og Fyn. Hvis der paa denne flade, firkantede Ø findes noget, som egner sig til at drage Fremmede til, saa maa det være dette. Ingen Steder har man et rigere Overblik over den vestfynske Kyst. Fænø ligger sløret i Nord, nærmere ved træder Iversnæs frem med sine Skove og lave Strandbrinker. Husby Kirke staar rank og hvid som et skinnende Lys, og Tandrup Kirke gemmer sig yndefuldt inde i sit lave Leje i Bunden af Bugt og Dalstrøg. I Baggrunden løber Sandryggen med den blaanende Naaleskov; mod Øst gaar den over i store Bakker og Skovlinjer, Skovene omkring Erholm, Favrskovbankernes Tinder; Kerte Kirke storsmiler, tilsyneladende genforenet med sit fraskilte Taarn, fjærn og vældig staar Vissenbjærgets mørke Skovaas, Barløse Kirketaarn knejser bredt og hvidt paa sin Banke, bag ved skimtes Omridset

Baago Kirke.

O. A. FOT.

af Frøbjerg Bavnehøj, og Møllebjerg svinger med sin grønne Hat. Ind imod Assens hæver Landet sig i en ren og rolig Bølgelinje, Sønderby Klint og Helnæs indrammer Billedet længst i Syd.

Der lever omtrent 200 Mennesker paa Baagø—Bønder, Husmænd og Fiskere. Indtil 1916 var det hele Fæste under Wedellsborg. Bønderne havde det godt i Fæstetiden; de var fri for det sædvanlige Markhoveri, men kunde til Gengæld blive tilsagt til en Art „Sejlhoveri“. Ude ved Nordkysten laa en god halv Snes Baade, og naar der kom Bud ovre fra Herregaarden, maatte Bønderne møde paa Omgang og sejle, med hvad der blev forlangt. Tidligere har der ligget en Mølle i Baagøby; men den er nedreven for ikke længe siden; da Gaardene fik Petroleumsmotor, blev Møllen overflødig. Elektriciteten er endnu ikke rykket ind, men Telefon har Øen haft i over 25 Aar. I strenge Vintre har Isen ofte slaaet Bro til Fyn og Jylland; undertiden har Øen været afspærret fra Omverdenen fire Uger i Træk.

Den lille Brandsø er ogsaa flad og lav, men dens smukke Højskov giver den en let kendelig mørk Silhuet. Paa Brandsø er der et Par Gaarde, en Del Huse og en Skole. Dankvart Dreyers skønne Billede „Stensætning paa Brandsø“ har gjort

Navnet landskendt, og endnu hviler der en Duft af Oldtid over Øen; men den pragtfulde Runddysse er desværre delvis forstyrret, Randstenene er borte, og Dyssekamret omgives af Haven til en af Øens Gaarde.

Fænø, den nordligste af de fynske Lillebæltsøer, er en af de Perler i dansk Natur, som ikke har faaet Lov til at ligge upaaagtet hen. Mangfoldige er de Mennesker, som om Bord i Damp- eller Baad har rundet dens smilende Kyster. Og er der nogen Ø, som egner sig til at omsejles, saa er det denne. Farvandet omkring den er yndefuldt vekslende som faa Steder, snart aabent, snart lukket, altid levende, snart randet af bløde Skovmure, snart med Indkig i dybe, spejlende Fjorde. Og *Fænø* selv er et eneste stort Smil.

Et vakkert, yndigt Smil og alligevel ikke sødladent og vegt. Landskabet er et Sidestykke til Hindsgavl-Oddens lige overfor, højtliggende, bølgesvunget, et Skifte af Skov og frodige Marker. Skovene paa *Fænøs* Østkyst dølger over stigende Højder og stejle Skrænter. Og oven for Skovranden er Øen en aaben storformet Bakke med herlige Udkig over skovklædte Odder og blinkende Sunde. Der staar en Mølle nærved Øens højeste Sted, vidtsynlig langt ind i Fyn og Jylland, og heroppe ligger Hovedgaarden *Fænøgaard* og en mindre *Avlsgaard*. *Fænø* hørte tidligere ind under Stamhuset *Hindsgavl*; da det blev ophævet i 1921, var der Tale om en Udstykning af Jorderne, men det blev opgivet, og *Fænøgaard* gik over i privat Eje.

Østkysten af *Fænø* er et meget søgt Udflugtssted. Men da der kun lever 80 Mennesker paa Øen, og den har en Størrelse af henved 400 ha, er det en let Sag at fordybe sig i Ensomhed langs Skov og Strand. Uforglemmelig for den, der har oplevet det, er en Kapsejls paa *Kolding Fjord*, set herovre fra *Fænøs* Strand. Vesterude i Bæltet ligger en høj, nøgen Holm med grønne Markers og gule Skrænters urørte Ynde; den hedder *Fænø Kalv* og har trods sin Lidenhed faaet en Plads i Historiens Aarbøger. Her mødtes Aar 1300 den norske Konge *Haakon den Femte* med Hertug *Erik af Slesvig* og *Langeland* for at slutte Aftale om en Stilstand i Krigen mellem Norge og Danmark.

Den lille Holm bliver ligesom mere levende for os, naar vi hører om, hvad der er foregaaet paa dens Enemærker. Og saadan er det overalt hvor vi færdes. I det Billede, vi søger at danne os af en dansk Egn, indgaar Naturen og Minderne en uløselig Forbindelse. Hvad Landskabet har været Vidne til gennem Tiderne, udløser sig i Tilskuerens Sind som en Rigdom i Stemning og Dybde.

En af de Ting, der falder i Øjnene, naar vi tænker paa Vestfyns Historie, er Forbindelsen med Nørrejylland og Sønderjylland. Rent umiddelbart opfatter vi Havet som et afgørende Skel, men et Blik paa Kulturvejene viser, at lige det modsatte kan være Tilfældet. Det er en gammel Iagttagelse, at Havet forener de modliggende Kyster, medens tykke Skove, Højderygge, Moser og Sumpe virker som en Skillelinje mellem Bygder og Folk. Det er slet ikke sikkert, at der er fremkommeligt over Land, men Havets Vej er altid farbar.

Forbindelsen mellem Bæltkysterne har sat Mærker i et af de mærkeligste Afsnit af Middelalderen, den store Kirkebygningstid omkring 1150—1250.

Det almindeligste Byggeemne for *Vestfyns Landsbykirker* er den raa Kamp. Norden for Assens møder vi dog ikke saa faa Kirker af hugne Sten, et Vidnesbyrd om jysk Paavirkning. Og med Hensyn til Udsmykning kan der paavises en Retningslinje, der følger den gamle Færgevej over Assens til Sønderjylland. *Kærum* Kirke, Øst for Assens, der er bygget af Fraadsten, er en af Vestfyns smukkeste Kirker. Skib og Kor er prydet med rundbuede Friser og svagt fremspringende Halvpiller (Lisener), en Udsmykning som der findes Sidestykker til i Sønderjylland.

Flere vestfynske Kirker prydes af Billedhuggerarbejder, der er jævngamle med Kirken selv. I Gamtofte ses en spillende Engel i Granit, i *Kærum* et Billede af en Løve med et Vædderhoved, indhugget i gullig Kridtsten, og i Dreslette den tronende Kristus mellem en tilbedende Mand og Kvinde. Dette Billede har været Genstand for Vanrøgt; oprindelig har det sikkert haft sin Plads over en af Kirkens gamle Døre, men er nu stillet op, svævende frit i Luften over en af Indgangene til Kirkegaarden. I Ørsted er der ved Syddøren indmuret en

Runesten fra o. 1160. I Stenen ser man et Relief af Samson, der kæmper med Løven; Indskriften lyder: Eskil paa Gaarden udhuggede Samson, han, som dræbte Dyret.

Taarnene paa de vestfynske Kirker har gennemgaaende en højere og slankere Rejsning end de svære Taarne i Midtfyn og Østfyn. En særlig vestfynsk Udsmykning er de smaa Murtinder, der flere Steder pryder Gavlenes Kamtakker, f. Eks. i Køng, Kærum, Vedtofte, og som er med til at give Taarnene et livfuldt og festligt Udseende. Det samme gælder de smukke Blindinger i Taarngavlene; flere Steder, som i Kærum, ser man høje, tvedelte Spidsbueblindinger baade i Gavlen og paa Taarnets Murflade. Næsten alle Taarne er rejst i den senere Middelalder; enkelte er stærkt ombygget, f. Eks. Husby med de høje Balke, der springer frem paa Muren, og det spaantækte Spir. Dreslette Kirketaarn blev fuldstændig ombygget af Niels Ryberg i 1780'erne og har nu et helt fremmedartet Udseende; det afsluttes foroven af en Udsigtsflade og en Kuppel.

Kerte Kirketaarn, der ligger frit ude paa Kirkegaarden, er enestaaende i hele Danmark. Om dets Tilblivelse fortæller Sagnet, at der stod en Trolde ved Barløse Kirke og kastede Sten efter det nye Taarn. Alt, hvad der byggedes op om Dagen, slog han ned om Natten. Da fik Sognefolkene det Raad, at de skulde slippe en Stud løs paa Kirkegaarden og bygge Taarnet, hvor den lagde sig til Hvile. Det gjorde de, og fra nu af kunde Trolde ikke ramme mere. En af de Sten, han kastede, faldt ned i Brændeaa ved Møllerkneppe. Den ligger i Aakanten, og der er Mærker i den af Trolde's Fingre.

Den fremmede, der gæster Vissenbjærg, kan ogsaa have Glæde af at se paa Kirken med dens smukke blindingsprydede Østgavl; foruden en smukt udskaaren Prædikestol rummer den tillige en rigt jærnbunden Dør fra 1504. Gamle smukke Kirkedøre finder man flere Steder i Vestfyn: Kauslunde, Asperup, Indslev, Gelsted.

Vestfyns Kirkegaarde hegnes endnu de fleste Steder af de gamle, stemningsfulde Kampestensdiger. Enkelte Steder brydes Gærdet af en bred Indgangsport med to eller tre Buer, rejst i den senere Middelalder. Saadanne Porte finder vi i Kærum, Gelsted og Fjelsted; sidstnævnte Sted er Portbuen ualmindelig smuk. Nær op til Kirkegaarden, eller indbygget i

selve Muren, stod i ældre Tid en Kirkelade til at henlægge Tiendekornet i; den er gerne bygget af raa Kamp eller Munkesten, og staar endnu tilbage i Kærum, Flemløse, Gamtofte og Holevad.

— Lillebæltets Bredder har været Vidne til mange historiske Tildragelser. Her fulgte de jyske Bønder Knud den Hellige paa hans Flugt over til Fyn. Her gik Kongernes og Stormændenes Alfarvej, naar vigtige Ting skulde drøftes, her søgte Storfærdslen mellem Vest og Øst sit Leje. Da Landet var pantsat til de holstenske Grever, rykkede det holstenske Ridderskab ind paa en Række vestfynske Herreborge. Eller tænk paa Grevefejden og Svenskekrigen, de to Tidsrum i Nytidens Historie, der har sat nogle af de stærkeste og mest skæbnesvangre Spor i disse Egne. Ogsaa her maa vi stadigvæk forestille os Lillebælt som den store Alfarvej, den ene Gang ganske vist under højst usædvanlige Forhold.

Hver paa sin Vis har disse to Tidehverv sat Sindene voldsomt i Røre. I Grevefejden kogte Lidenskaberne over, Borgerkrigen trak sit Blodspor gennem Fyn. Fremmede Landsknægte kæmpede paa begge Sider i Striden mellem Kristian III, Adelsens Konge, og den fangne Kristian II, Manden efter Borgernes og Bøndernes Hjerte.

Hvordan Stemningen var ude paa Landet, ses af følgende lille Optrin fra 1525, to Aar efter at Kristian II var gaaet i Landflygtighed. Da samlede Eske Bille, Lensmanden paa Hagenskov, Bønderne i sit Len og vilde have dem til at udruste 6 Mand og Heste til Frederik I's Tjeneste. Men Bønderne viste sig alt andet end villige. En af dem hævdede højt og lydeligt, at det hverken stod til ham eller nogen anden „at gøre Rejsning og Forsamling Kong Kristian imod.“ En anden svarede: „Dersom Borgere og Bønder var samlet her i Landet, vilde der vanke store Hug, hvem der saa fik dem.“ Og en tredje udtalte: „Jeg vil ikke gøre nogen som helst Modstand mod Kong Kristian, som er min rette Herre og Konge, og nu er paa Vej herhjem i Landet igen.“

Hvor har det ikke ulmet i Sindene af Spænding i Foraaret 1535, da Kristian III's Hærfører, Johan Rantzau, ventedes til Vestfyn! Grev Kristoffer, Lybækkernes Fører, havde givet

Bønderne Paabud om at holde Vagt ved Kysten; men Rantzau narrede dem. Før nogen anede det, landede han paa Helnæs; Bønderne fra Vends og Baag Herreder samlede sig nu inde i Land, og paa Favrskov Banker i Kerte Sogn mødtes Bondehæren med Johan Rantzaus Landsknægte. Det gik, som det maatte gaa, Bønderne blev mejet ned:

To Mil fra Mejlfar stod dette Bad,
de Kvaste vare saa skarpe,

hedder det i en gammel Vise. Johan Rantzau indesluttede nu Assens og skal have ligget i Lejr i Landsbyen Lundager, men Byen selv lykkedes det ham ikke at indtage.

Imidlertid tog Lybækkerne under Johan af Hoya Stilling paa Øksnebjergs Bakkeryg. Vel kendt er Historien om, hvordan Rantzau ved Præsten Hans Madsens Hjælp fik Kendskab til Modstandernes Slagplan. I Nattens Mulm førte han sine Landsknægte gennem Dalen ved Gamtofte til Tokelund. Lybækkerne lod sig lokke til at angribe og led et stort Nederlag.

Slaget paa Øksnebjerg blev afgørende for Kristian III's Sejr. Det var ham og hans Holstenere, der vandt, Bønderne havde tabt, deres Modstandskraft over for Adelen fik et Knæk, som sinkede Bondestandens Frigørelse for lange Tider.

I Svenskekrigen fyldes Sindene af Angst og Gru, en dump Smerte over Ulykken, der hjemsøgte Landet. Nød og Fattigdom, Syge og Sot, Krigens frygtelige Følgesvende, hærgede ogsaa Vestfyn i de Aar, der fulgte efter.

Den 30. Januar 1658 foretog Karl Gustav sit dristige og eventyrlige Togt over Isen. Fra Stranden ud for Skamlingsbanken gik han over Brandsø og naaede i Land paa Kysten af Tybrind Vig. Kongens fine Vogn var gaaet til Bunds i Lillebælt, men en Bondeslæde med Halm blev skaffet til Veje, og med Ordene: „Det er saa min Triumfvogn,“ satte Kongen sig op og kørte videre ind over Land. Samme Aften holdt han Krigsraad i Kong Præstegaard, hvor han og hans Mænd lagde Planer for Færden over Langeland og Storebælt.

I den folkelige Overlevering staar den følgende Tid med et truende Skær af Uhygge omkring sig. En stor Mængde Sagn og enkelte historiske Beretninger fortæller om Plyndringer og Misgerninger. Visse Fund synes ogsaa at melde om Rædsler, der er foregaaet; nogle af dem maa dog henføres til Polak-

kernes og Brandenborgernes Komme. Sagnene afspejler Angsten, Hadet og Hævnen, men ikke det alene; de giver ogsaa et Indblik i mere menneskelige Følelser: Svenskerne angrer deres Ugeringer mod Danskerne, og omvendt, Danskerne deres over for Svenskerne. Trods alt har der i Bunden af Sindene raadet en Følelse af Frændskab mellem de to Folk.

En langt skarpere Tone klinger gennem Fortællingen om Polakkerne og deres Fremfærd. De kom over i 1659 ved Middelfart og skal have opført sig som rene Plageaander. Folk fra enlige Gaarde, hedder det, flygtede ud i Moser og Skove eller søgte Skjul i Huler; i den trange Vinter skal hele Familier være døde efter at have kæmpet med Sot og Kulde, og i de øde Hjem hærgede og brændte de vilde „Hjælpere“. Tallenes tørre Sprog fortæller tydeligt om, hvilke Ulykker Svenskekrigen førte med sig; endnu i 1664 nævnes mellem de Gaarde, der laa øde hen, 1 i Hjorte, 1 i Haarby, 2 i Flemløse, 3 i Saltofte, 4 i Ebberup, 5 i Sønderby og 6 i Tommerup.

I 1808 er der atter livligt ved Mejlvarsund; nu faar Egnen Præg af Spaniolernes Overgang og senere Forsøg paa at slippe bort igen. En Foraarsdag saa man et mægtigt Brandskær over Vesterhimlen; det var Koldinghus, der gik op i Luer. Og i August Maaned begyndte den store Uro mellem de fremmede. Der var indløbet Efterretning om, at deres Landsmænd havde rejst sig mod Napoleon, og var han end i Øjeblikket deres Felt-herre, saa stod han dog for dem, og med Rette, som den store Undertrykker. Hjem vilde de, og hjem kom de, om end paa anden Maade, end de havde tænkt sig. Paa Højderne fra Middelfart til Baaring Banke brændte de Blus for at hidkalde deres Kammerater. Men den 12. August kom Bernadotte og andre franske Officerer til Middelfart og satte en Stopper for Spaniolernes Flugt. Et Par Tusinde spanske Fanger blev ført over Bæltet i de følgende Dage.

Under de to slesvigske Krige har Folkene ved Lillebæltskysten i Spænding og Grebethed fulgt de skæbnesvangre Tildragelser hinsides Vandet. Det stærkeste Indtryk har man vel faaet, naar de saarede blev ført over til Fynssiden, navnlig til Assens, hvor adskillige døde paa Lasarettet baade i 1848—50 og i 1864.

Saa kom Freden og Arbejdet paa at ophjælpe Landet indadtil. Som et Led i denne Udvikling indgaar Bygningen af en stor Mængde Jærnbaner Landet over. 1865 bliver et Aar, der sætter Skel i Vestfyns Kulturhistorie; da indviedes nemlig Jærnbanen fra Nyborg til Middelfart og Aaret efter det lille Stykke fra Middelfart til Strib. Hermed var Grunden lagt til en Udvikling, der skabte en hel Mængde nye Midtpunkter for Handel, Haandværk og Industri: *Stationsbyerne*. 1884 aabnedes Assens—Tommerup-Banen, og en tilsvarende Udvikling fandt Sted for disse Egenes Vedkommende. Langt senere, i 1912, gennemførtes Jærnbanen fra Middelfart over Brænderup til Odense.

Stationsbyernes Fremvækst faldt sammen med en Tid, da Sansen for god Byggeskik var nede paa et Lavmaal. Derfor blev de hastigt fremblomstrende Nybyer hverken kønne eller morsomme at se paa. Landskabsbilledet forringedes, Bybilledet blev stift, kedsommeligt og tilfældigt. I de senere Aar er den vaagnende Sans for Skønhedsværdier begyndt at komme vore Stationsbyer til Gode, ligesom Trævæksten efterhaanden har mildnet den skarpe Modsætning mellem Bygaden og dens landlige Omgivelser. Adskillige vestfynske Stationsbyer ligger i et Landskab, der er rigt paa Naturskønheder, og bliver derved naturlige Midtpunkter for Udflugter i Omegnen.

Stationsbyerne er Børn af Mulden. De blomstrede først rigtig op, da Landbrugets Udvikling tog Fart, i Tiden fra Andelsmejeriernes Oprettelse og fremefter. Byer med godt Opland er *Glamsbjerg, Aarup, Nørre Aaby, Ejby, Gelsted* og *Brænderup*. I flere af disse Byer har der været afholdt store og smukt gennemførte Udstillinger, som har baaret Vidne om Driftighed og Udsyn. *Tommerup* Stationsby er Jærnbaneknudepunkt og noget af en Fabrikby, men har ikke videre Opland. Det sidste gælder ogsaa om *Strib*, Byen med den glimrende Badestrand, en Art Forstad til Fredericia og et Tilflugtssted for Landliggere og Sommergæster. Dette Præg vil sikkert ikke mindskes, men snarere øges, naar den kommende Lillebæltsbro drager den gennemgaaende Færdsel bort fra Odden ved Strib.

Et særligt Afsnit af Vestfyns Historie omhandler de navnkundige Mænd, der har haft deres Hjemstavn i disse Egne.

Mellem dem er to af de kendte fynske Rasmus'er, begge rundne af Bondejorden. *Rasmus Nielsen* var en Husmandssøn fra Rorslev; som Professor i Filosofi øvede han en mægtig Indflydelse, mere ved sin æggende og fængslende Veltalenhed end ved sine Tankers Dybde. I 1909, Hundredaarsdagen for hans Fødsel, rejste Egnens Folk en Mindesten ved hans Fødested. Den store Granitsten bærer Indskriften: Aabenbaringsens Virkelighed er Aandsvirkelighed, Virkelighed for Aanden.

Rasmus Nyerup saa Lyset 1759 i en Bondegaard i Nyrup i Ørsted Sogn. Han blev Litteraturhistoriker og Bibliotekar, en flittig Samler og Gransker; men længst vil hans Navn leve, fordi han blev Skaberen af det danske Nationalmuseum. Han var en stilfærdig, mild, hjælpsom og vennsæl Mand, barneglad ved Blomster; naar han i Ferierne søgte til de hjemlige Egne, var det en af hans største Fornøjelser at plukke Kællingetand paa Gærderne ved Landsbyen. Som Professor og Regensprovst var han afholdt af de unge; med Rette staar der paa Mindestenen, der i Juni 1927 blev afsløret ved hans Fødegaard: De danske Studenters Ven. Det gamle Hjem, en køn og hyggelig Bindingsværksgaard, er desværre senere nedbrændt.

I Rørup fødtes 1859 Arbejderføreren *Jens Jensen*. Han begyndte som Maler, blev Formand for Fagforeningen og steg efterhaanden støt fra den ene Tillidspost til den anden. I en Aarrække var han Hovedstadens omsigtsfulde og dygtige Finansborgmester, og han døde som Overpræsident i København, agtet og afholdt fra alle Sider for sin milde og dog værdige Færd. Et fynsk Livseventyr, i visse Maader et Sidestykke til H. C. Andersens, om end yderst forskelligt fra den store Digers.

En mærkelig Skikkelse er *H. N. Rosenkjær*, født 1854 i Søsøby ved Assens. Tidlig kom han ud at tjene; han blev Væver og Murer ligesom sin Fader, men Forskertrangen, der ligger saa mange Fynboer i Blodet, drev ham til, 30 Aar gammel, at sætte sig paa Skolebænken. Han blev Lærer og senere Videnskabsmand, altid stilfærdig og tilbageholden, men paa sin Vis banebrydende ved sin Granskning over det underjordiske København.

I den samme lille Landsby var Folkedigteren *Lars Clausen* født 1841, den fattige Væver, der sad og sang ved sit Arbejde,

med Smil paa Læben, kæmpende mod Sygdom og Smerte; de livfulde Folkelivsbilleder, han har givet os i sine Digte paa den djærve vestfynske Mundart, er nærmere omtalt andetsteds i Aarbogen.

Det nærliggende Køng Sogn er Hjemstedet for en af vore friskeste og mest oprindelige Stemningsdigtere, Skræddersønnen *Ambrosius Stub*, der fødtes i Gummerup 1705. Umiddelbar Naturglæde og strømmende Livsfølelse spejler sig i hans Ungdoms dugfriske Vers; som bofast Mand levede han en Tid i sin Hjemstavns paa en Bondegaard i Langsted, men blev snart en hjemløs og omflakkende Sanger, der tjente sit Brød og lod sit Vid spille paa Herregaardene omkring i Fyn. Fattig og upaaagtet, men med Sindet ungt og grødefuldt, døde han i Ribe i 1758. Havde han levet 150 Aar senere, vilde han vel være bleven sin Hjemstavns Digter. Der er rejst to Mindestene for ham, en ved hans Fødested og en anden i Køng Højskoles Have.

I 1747 fødtes i Balslev Degnebolig den udmærkede Maler *Jens Juel*, der blev en af Foregangsmændene i dansk Malerkunst. I hans Portrætbilleder møder vi den fynske Elskværdighed, en forbavsende Smidighed og Sikkerhed, en vidtdreven Velvilje og en Sødme, der kan være lige paa Grænsen af det sødladne. Men Jens Juel var ikke alene Portrætkunstner, han er tillige den første, som har malet en fynsk Bondegaard med dens Naturomgivelser. Med dette nye, lykkelige Greb i Emnevalgets Pose peger han fremad imod den Mand, der skulde blive Vestfyns egentlige Maler.

Det er *Dankvart Dreyer*, som er født i Assens 1816. Han ejede et fint og sjælfuldt Natursind, der gjorde ham følsom over for Landskabets Farver og Linjer. Der er en egen Stemningsvarme og en smittende Farveglæde over hans Billeder af vestfynske Landskaber. Gang efter Gang har han hentet Emnerne fra sin Hjemegn: Bæltet med Fænø eller Jylland i Baggrunden, Udsynet ned over røde Tage i Assens By, Vissenbjærgs Skovaas, de bløde, svulmende Linjer i Bankerne ved Ebberup.

Men Dreyers Udvikling blev ikke ført til Ende; det er ligesom noget knækkes indeni ham; han mister sin Spændkraft, hans Arbejdsevne mindskes. De stolte Drømme opgiver han,

flytter til Barløse og lever sine sidste Aar som Landmand ; kun 36 Aar gammel borttrives han af Tyfus i 1852. Ogsaa under sit Ophold i Barløse har han malet sjæfulde og blødt afstemte Billeder, maaske nogle af hans bedste. Som hans Ven Lundbye blev Nordvestsjællands udødelige Maler, saadan skal Dankvart Dreyer nævnes som den, der for alle Tider fæstnede de skønne og kraftfulde vestfynske Landskaber til Lærredet, og det skete, vel at mærke, paa en Tid, da Bondelandet var enkelt og dejlig urørt, fuldt af Ynde og Ro.

Købstæderne.

Middelfart.

Vends Herreds vestlige Kyster klædtes fra gammel Tid af tykke og vildsomme Skove. Noget lignende var Tilfældet med Eggen ovre paa den modsatte Side af Bæltet, Halvøen Elbo Herred, og længere inde i Fyn bredte sig Vissenbjærgskovenes vilde og sent opdyrkede Højland, et ugæstmildt Strøg, som Folk i lange Tider helst gik udenom. Derfor er det rimeligt, at Færdslen mellem Jylland og Fyn fra først af har søgt andre Veje end over Bæltets smalleste Sted mellem Snoghøj og Middelfart.

Selve Byens Navn tyder i samme Retning. Middelfart, eller Mæthælfar, som det hedder i Valdemar II's Jordebog, er det mellemste Færgested, som er yngre end de to andre. Hvad er saa det for nogle? Man kan tænke paa *Fønsøre* i Syd og *Strib* i Nord. Det er dog næppe disse to, der gaar længst tilbage i Tiden. I ældgammel Tid synes der at have gaaet to Hovedveje fra Fyn til Jylland, en nordlig over Bogense til Klakring i Bjærg Herred, og en sydlig over Assenseggen til Sønderjylland. Man kan følge disse Veje paa en morsom Maade ved at lægge Mærke til visse Ejendommeligheder ved vore gamle Landsbykirker, som det allerede er omtalt for den sydlige Rutes Vedkommende.

Allerede i Knytlingesaga hører vi om Mejlfar Sund. Her sejlede de jyske Bønder over Bæltet under deres Stormløb mod Knud den Hellige, herfra fortsatte de Forfølgelsen ind til Odense. Men først op imod Aar 1200 synes alle Hindringer ryddet af Vejen; Vissenbjærgs Skovbanker er gennem-

Gamle Huse i Middelfart.

LIISBERG FOT.

brudt, den korteste Vej er bleven Alfarvej. Og ved Færgestedet vokser Middelfart op som „et Brohoved i den store Strøm“ af vejfarende, der gaar tværs over Danmark mod den gamle Kongestad, Ribe.

Middelfart har sikkert oprindelig været Fiskerleje og er muligvis groet frem i Læ af en Kongsgaard; Levn af denne menes at være fundet i Byens vestlige Udkant. Som alle Byer, der ligger ved Alfarvej, har Middelfart oplevet adskilligt. De fredløse, Erik Klippings Mordere, som man plejer at kalde dem, afbrændte Byen i 1287. Langt mere kendt er dog den Udaad, der hændte i 1359, paa Valdemar Atterdags Tid. Tre jyske Adelsmænd, Niels Bugge til Hald, Ove Stisøn til Eskebjerg og Peder Andersen Hvide til Margaard, havde været i Slagelse for at underhandle med Kongen. Paa Hjemvejen blev de dræbt af Fiskerne, der skulde sætte dem over til Snoghøj. Kongen fik Skylden for Mordet; han fralagde sig den ved at aflægge Ed, men Mistanken blev hængende ved ham. Fiskerne hørte hjemme i Vestergade, og fra den Tid maatte Folkene, der boede i disse Huse, betale en aarlig Afgift, „Blodskyld“ eller „Buggespenge“, der blev opkrævet lige til 1874. Sagnet om de røde Skræpper, der groede op paa Mordstedet, har mere

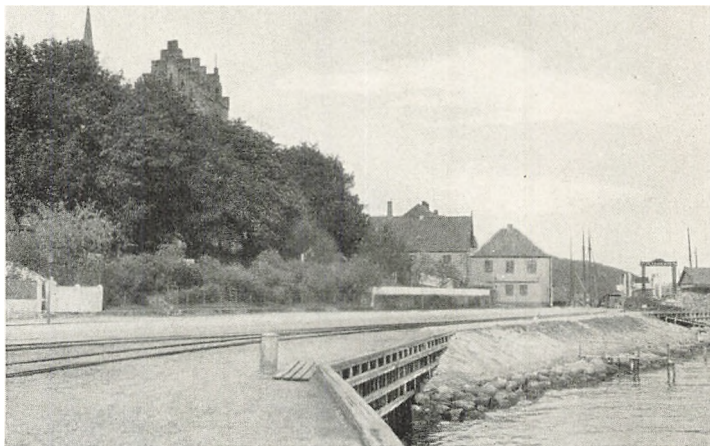
Middelfart Havn. Fergen gaar ud.

LIISBERG FOT.

end noget andet gjort Indtryk paa Barnefantasien og holdt det uhyggelige Minde levende i Folket.

Kristian II opholdt sig ofte i Middelfart; længe var han her især efter at have modtaget den jyske Adels Opsigelsesbrev. Fortællingen om hans vankelmødige Flakken frem og tilbage over Lillebælt mellem Kongebroen og Snoghøj er maaske kun et Sagn. Tyve Gange frem og tyve tilbage, det lyder jo som en Fabel. Men det stemmer ellers godt nok med hans stridende og splittede Sind, der bøjedes ind under de forskelligste Paavirkninger.

I Grevefejden blev Middelfart plyndret og brandskattet, i Svenskekrigen rykkede Karl Gustavs Tropper ind; Ildebrande hjemsøgte Byen i 16- og 1700-Tallet, og i 1848 blev den aabne By bombarderet af Prøjserne. Gennem lange Tider var Middelfart en fattig By; i 1672 havde den kun 735 Indbyggere. I 1696 blev en Del af Byjorden solgt til Hindsgavl, og da Borgerne sidenhen ønskede at faa Jorden tilbage igen, kunde det ikke lade sig gøre. I en Strid mellem Byen og Hindsgavls Ejer blev der klaget over, at Gaardens Svin rodede Byens Gader op; nogen Brolægning fik man da heller ikke før i 1813.

Fra Middelfart Havn.

Fremgangen kommer ind i 1880-erne. Til Tider har den været næsten eventyrlig; i mindre end 30 Aar fordoblede Byen sit Indbyggertal. Hovedbanen gennem Fyn fik ikke sit Endepunkt i Middelfart, som Borgerne havde drømt om, men i Strib, der forlængst havde suget det meste af Færgefarten til sig. Derimod har Sindssygehospitalet gavnet Byen, Havnen er bleven udvidet og uddybet, og store Virksomheder, især Jærnstøberiet og Nordisk Kabel- og Traadfabrik har sat mange Hænder i Arbejde. Da Stamhuset Hindsgavl blev ophævet, købte Middelfart By en stor Del Jord og Skov, deriblandt den prægtige Kongebrokov ved Bæltet.

Og i Tidens Bog vender Bladet sig nu. Naar Lillebæltsbroen staar færdig, vil Middelfart alligevel opnaa at blive Endestation for Banen gennem Fyn. Hvis man da kan tale om nogen Endestation, naar Broen har gjort Skagen landfast med Nyborg. Med den stigende Bilfærdsel i de senere Aar har Byen været godt paa Vej til at genvinde sin tidligere Plads som det fornemste Overfartssted ved Lillebælt. Naar Broen kommer, vil Færgevæsenets Tid uigenkaldelig være forbi.

Tanken om Lillebæltsbroen er gammel. Allerede i 1850erne blev den fremsat af den navnkundige Politiker og Bondeven, A. F. Tscherning. Tredive Aar senere blev der foretaget Boringer i Lillebælt, de blev gentaget endnu 40 Aar frem i Tiden,

Algade i Middelfart.

LIISBERG FOT.

og endelig, i Marts 1924, blev Loven om Lillebæltsbroen vedtaget. Senere er der bleven gennemført en Tilføjelse, hvorefter Broen ogsaa skal være Færdselsbro.

Det vældige Jordarbejde, der nu er i fuld Gang, har naturligvis ført store Omvæltninger med sig. I Jordsmonnet mellem Hindsgavl og Middelfart har Vejoverføring, Udgravning og Opfyldning givet Landskabsbilledet et sønderrevet og forstyrret Udseende. Selve Broen vil der blive taget fat paa i 1929, og 1934 skal den staa færdig. Broen kommer til at hvile paa seks mægtige Piller, fire i Strømmen og to inde paa Land, der faar en Højde af 32 m over Vandspejlet. Broens samlede Længde bliver 1175 m, over Bæltet alene 825 m. Overbygningen faar Jærnbanebro til højre, Kørebane til venstre, og Fortov uden for Dragerne.

Strømmen af Rejsende gaar allerede nu i stort Omfang gennem den gamle Færgeby, og naar den mægtige Højbro bliver taget i Brug, vil Middelfart blive en af de Byer, som giver de fleste Fremmede en flygtig Hilsen med paa Vejen. Men denne By fortjener et mere fortroligt Kendskab end det, der kan hentes under Gennemkørslen i Jærnbanetog eller Bil. Saa længe Brobygningen staa paa, vil mange nytte Lejligheden til at faa

Brogade i Middelfart med Henner Frisers Hus.

LIISBERG FOT.

et Indtryk af det storslaede og enestaaende Arbejde. Med det samme vil de gøre den Opdagelse, at Middelfart er en Turistby af Rang. Dens Omgivelser udmærker sig baade ved daarende Mildhed og strømmende Friskhed.

Den rejsende, der nærmer sig Middelfart fra Odense Landevej eller med Toget fra Kauslunde, vil dog ikke føle sig stemt af Omgivelserne. Over flade, jævnt kedsommelige Marker ruller han ind til en graa By eller til en trist Banegaard. Han ser Kabelfabrikkens høje Skorstene, Sindssygehospitalets graa Mure, lige Rækker af lave Huse uden Særpræg. Alene Kirketaarnets røde Murstenskrone og Kongebroskovens mørke Bue rager op i Baggrunden som Løfter om andet og mere.

Og Løfterne opfyldes langt over Forventning. Venlig er allerede Alleen, der hvælver sig over Stien langs Banegaardsvejen og skygger for brændende Sol. Længe varer det heller ikke, før den fremmede opdager, at Middelfart ikke helt uden Aarsag har faaet Tilnavnet „Rosernes By“. De gule og røde Slyngroser klatrer over Murflader og Vinduer og fylder Luften med Vellugt.

Byens Hovedgade er bygget op omkring den gamle Landevejsgade til Færgestedet. Paa sin Vandring indefter standser

Middelbart Museum (Henner Frisers Hus)

LIISBERG FOT.

man maaske ved en Port til højre Side og læser en Del ram-
mende Fyndord. Hvem glemmer et Par Linjer som disse :

Redest Regnskab,
varigst Venskab.

De brænder sig fast i Ens Sind, og man synes, at denne ud-
skaarne Port er med til at give Byen Mæle.

Og se, paa modsat Side, i Hjørnet mellem Hovedgaden og
en Sidegade springer et rødt Bindingsværkshus frem. Her har
nu Højskolehjemmet til Huse; det ligger midt i Byfærdslens
Strøm, og det virker livfuldt med sit udhængende øvre Stok-
værk og sit vældige Tag med Skraagavle. Man gaar videre,
Blikket fanges af Kirken og de høje Kastanietræer omkring
den, og man standser uvilkaarligt og siger til sig selv: Her er
Byens Hjerte. Her, hvor Brogade, Smedegade og Knorregade

Strandstien i Kongebroskoven. I Baggrunden Middelfart Kirke.

mødes med Algade, er Bybilledet stemningsfuldt og fængslende. To af Sidegaderne kommer sindigt dalende ned mellem Rækker af jævne, smaaborgerlige Huse, den tredje afsluttes med et Blink af Bæltet og Jylland, og i denne Gade lever de svundne Aarhundreders Stemning.

Det er ikke meget Middelfart har tilbage af gamle ejendommelige Huse, dertil har Brandene ryddet for stærkt op i Byen. Men det allermeste kan overses her fra Hjørnet ved Kirken. Skønnest er Henner Frisers Hus i Brogade med den ranke, rigt udskarne Bindingsværksgavl og den høje Stentrappe ud til Gaden. Huset er bygget omtrent ved Aar 1600; i 1927 blev det købt af Middelfart Musæumsforening og ført tilbage til sin oprindelige Skikkelse, saa det nu danner en stemningsfuld Ramme omkring Musæets Samlinger. Gaden afsluttes smukt af Hotel Melfars Bygning med høje Stentrapper og Smedejærns Rækværk.

Men Byens ældste og største Bygning er naturligvis Kirken. Smukt og vældigt hæver den sig i Byens Billede, baade set ude fra Gaderne og ude fra Omegnen. Da Chr. Molbech paa sine „Ungdomsvandringer“ kommer gennem Middelfart i

Kongebrovej ved Middelfart.

1813, omtaler han henført Byens høje, hvidkalkede Kirke-taarn; nu er Kalken forsvundet, og de røde Mursten træder frem overalt. Som næsten alle fynske Købstadkirker er Middelfart Kirke opført i gotisk Stil, vistnok i Tiden omkring Aar 1500. I Koret er der dog Mindelser om, at Kirken oprindelig hører hjemme i den romanske Tid. Vaabenhuset er senere; det ser man af den svungne Renæssancegavl, der bærer Aarstallet 1677.

Kirkens Indre er treskibet og gør med sine fint afstemte Farver et tiltalende Indtryk. I Foraaret 1588 vilde vi næppe have fundet det samme; da holdt nemlig Biskop Jacob Mad-sen Eftersyn og fandt, at man brugte Kirken til at gemme Sildegarn i! Helt uden Undskyldning har de brave Fiskere dog næppe været, eftersom Kirken — naturligt nok i en Købstad, der var opstaaet af et Fiskerleje — var viet til Sankt Nikolaj, Fiskernes og Sømændenes Helgen. Den Dag i Dag rummer den et Par Mindelser om Fangst: et Kirkeskib, skænket af det gamle Marsvinsjægerlav, og over Indgangsdøren nogle Knog-ler af en Hval, der fangedes ved Hindsgavl i Aaret 1603.

Fra Brogade ned til Havnen, det er at dumpe fra Fortiden lige ind i den travle Nutid. Havnepladsen, hvorfra Færgerne

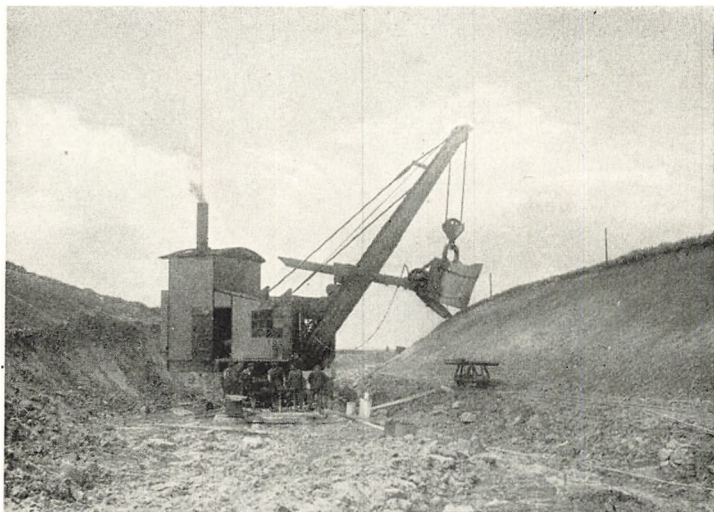

Hvor Lillebæltstroen skal føres ud fra Fyn.

sejler over til Snoghøj, er et livligt og malerisk Sted; først nu er vi naaet om til den kønne Side af Byen, først ved en Vandring under Kongebroskovens stejle Brinker faar vi det rigtige Billede frem. Hvem skulde tro, det var den samme By, der vender sit hverdagsgraa Ansigt ud mod Fladlandet i Øst, og saa denne fortryllende, halvt bortgemte Smaastad med sin livlige Havn, sine røde Tage og med Kirketaarnets vældige Omrids som et højt og dristigt Vartegn over alt det lave?

Dejligt er der paa den gamle Kirkegaard oven over Skrænterne lige Vesten for Byen. Mest uforglemmeligt er dog Indtrykket af en Vandring under Kongebroskoven en stille Sommeraften, naar Aftenhimlen staar i Brand over Jyllands Banker, og Bæltet er som en rødmende Flod. Baad efter Baad kommer glidende, Dampere, Motorbaade, Sejlbaade, Robaade; Ansigterne derude skinner i Glansen af den nedgaende Sol, det funkler i Sejl og Aarer, gyldne Farver gaar vuggende hen over Bæltet, der snart ligger som et Spejl, snart kruses af Strøm og Bølger.

Med Sindet fyldt af Aftenfred gaar man ind imod Byen. Og det hænder, at man opdager et Træk, der hører med i dens Billede, selv om det for mange vil synes ringe og ubetydeligt.

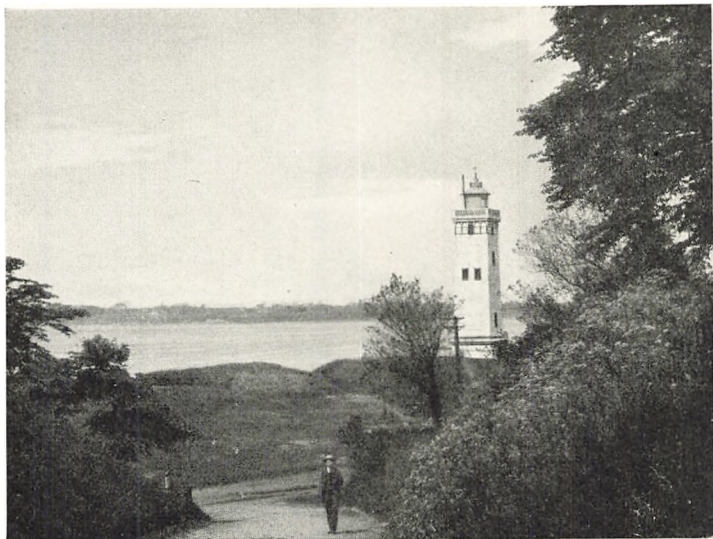

Forarbejder til Lillebæltsbroen.

Det er Husene højt oppe paa Skrænten med Haverne ned ad den stejle Skraaning. Fra Strandstien fører der høje Trapper med Snese af Trin, ofte to og to med fælles Rækværk

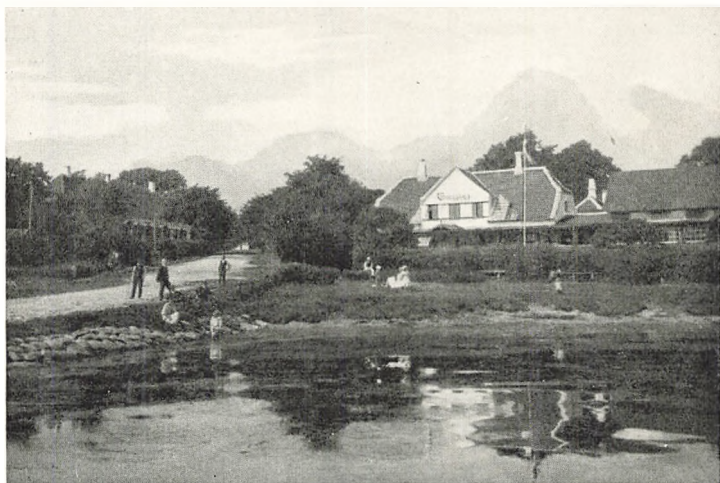
Vejudgravning til Lillebæltsbroen.

Skærsøerne ved Strib Fyr.

LISBERG FOT.

eller adskilte ved en Hæk. En høj Kampestensmur danner Afslutning forneden, og Haverne stiger i Afsatser op efter. Roserne gløder, blomstrende Hylde springer frem hist og her, Rabarberbuskene breder sig over Stensokler. Det ser mor-

Snoghøj Færrøgegaard.

LISBERG FOT.

somt og hyggeligt ud nede fra Stien, men især ude fra Bæltet naar man kommer sejlene ind i Havnen med Færgen fra Snoghøj. Da ligger Skrænten med Haverne og Trapperne og smiler den fremmede i Møde, stilfærdigt, fordringsløst og hjemligt.

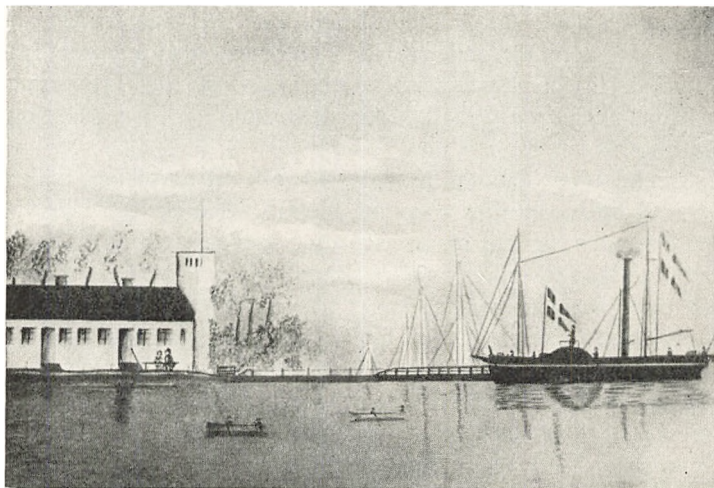
Smukt tager Middelfart sig ud fra Strandvejen under Stavrby Skov, smukkere endnu ude fra selve Bæltet. Her vider Rammen sig ud, bliver rigere og mere festlig: fra Strib Odde og Røjle Banker til Skovskrænterne om imod Galsklint. Ind over Byen aander Bæltet Ynde og Friskhed. Kirken og Kongebroskoven giver den Holdning, Solopgang og Solnedgang laaner den sit Skiftespil af gyldne og røde Farver. Den vender Ansigtet imod Nord og mod de lyse Nætter. En stor Del af Dagen drømmer den i bløde Skyggetoner, men dens Omgivelser lyser af Venlighed. Og i Ryggen har den et Vidunderland, Halvøen med Hindsgavls Skove og Brinker, med Teglgaaards stille Strand og det dejlige Fænøsund.

Assens.

De to vestfynske Bæltbyer er netop saa forskellige, at det er en Oplevelse at se og sammenligne dem.

Middelfart bærer Prisen med Hensyn til de nærmeste Omgivelsers Skønhed. Gaar man derimod ud i Omegnen, vil man opdage, at Landskabet omkring Assens har sin egen djærve og friske Rytme. Det er aldrig kedeligt, saadan som Landet Øst for Middelfart; og Vejene, der fører ind til Assens, er meget smukkere end de tilsvarende ved dens nordlige Nabo.

Den umiddelbare Stemning, der hviler over de to Byer, skyldes først og fremmest deres Leje ved to vidt forskellige Steder af Lillebæltskysten. Middelfart er vendt imod Nord, Assens imod Vest. Middelfart ligger i Bunden af en dyb Kyst-runding, Assens ved det aabne Bælt, med en retlinjet Strand imod Nord og en lillebitte Vig i Syd. Ved Middelfart er Bæltet smalt og strømmende som en Flod, og Jyllands Kyster hilser nært og fortroligt over til Fyns, det er som to Naboer, der kender hinanden og omgaas hinanden med et Smil. Ved Assens har man meget mere Fornemmelsen af Hav. Bæltet er bredt og aabent, Sønderjyllands Kyster har en Tone af kølig Fjærn-

Den gamle Postdamper mellem Assens og Aarøsund. (Før 1864.)

hed, og alligevel drager de, her taler Bæltet til Længslerne, som det ved Middelfart vinker til Drøm og Dvælen.

Ja, Assens ligger aaben for Eftermiddagssolen og den kar-ske Vestenvind. Intet Under, at Luften i denne By føles stærk og havsalt. Og som Bælt, saa By. Det frie, djærve Præg, der kendetegner Bæltet ved Assens, genfinder vi i Byens brede Hovedgade, der uvilkaarlig stemmer Sindet muntert og lyst.

Assens er ligesom Middelfart vokset op ved et Færgested, det ældgamle Overfartssted til Sønderjylland. Vi møder Byens Navn for første Gang i Kong Valdemars Jordebog 1231. Gang efter Gang har Middelalderens Konger gæstet det vigtige Brohoved for Færdslen; 1396 mødtes her Kong Erik af Pommern med de holstenske Grever. Iøvrigt er Byens Historie ikke mere lystelig end Middelfarts; ja, Assens har maaske lidt mere under Krigen og onde Aar end nogen anden fynsk By.

En af Byens Spidser, Provst Hans Hanssen, var Kristian II's svorne Ven; da Kongen gik i Landflygtighed, fulgte han med og er sikkert død i det fremmede. Han var ofte borte paa Langfærd — engang rejste han helt ned til Paven i Rom for sin kongelige Ven — og imens foer Assenspræsten Anders Olafssen omkring i Omegnen for at jage. I et Brev fra Kri-

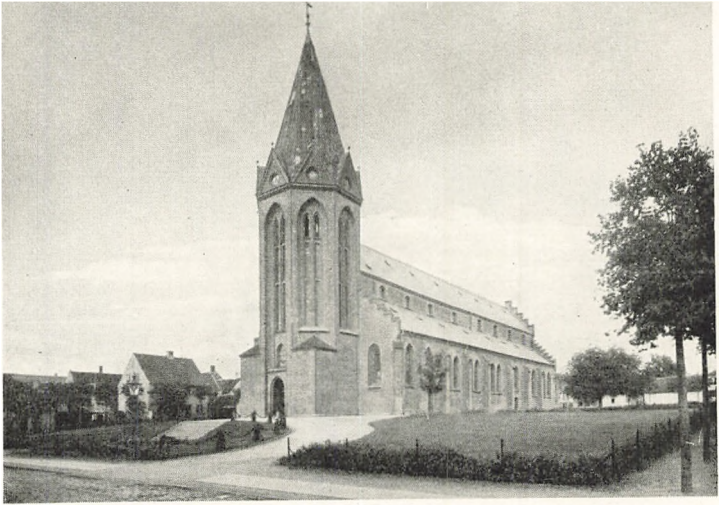
Parti fra Assens Havn. (Assens-Aarøsund Færgen i Færgeløjet).

stian II til Lensmanden Eske Bille paa Hagenskov hedder det, at han skal „undervise“ Præsten om at holde inde med sin Jagt. Hjælper det ikke, skal han tage Hundene fra hans Dreng og give ham selv Hug!

Præstens Jagtlyst var imidlertid saa stor, at han opgav sit Embede. Men til Trods for Irettesættelsen blev han ved med at være Kristian II's trofaste Mand. Saa ivrig tog han Del i den fynske Rejsning, at Kristian III fratog ham hans Gaard i Assens som forbrudt Gods.

Under Grevefejden kom i det hele Sindene i det voldsomste Røre. Borgerne i Assens hørte til Kristian II's hengivne Tilhængere, og de maatte bøde haardt for deres Troskab mod den fangne Konge. Byen havde længe modstaaet Johan Rantzau Stormløb; men efter Slaget paa Øksnebjerg vendte Sejrherrene sig mod Assens, stormede og plyndrede Byen og idømte flere af Borgerne strenge Straffe.

Byen blomstrede dog hurtigt op igen; men godt og vel hundrede Aar senere maatte Assens og Omegn tage den første Tørn i Svenskekrigen, der skulde blive endnu mere skæbnesvanger for Byen, end Grevefejden havde været. Assens By blev udplyndret og brandskattet, og Præsten Ditlev Monrad blev saaret, da han stod ved Alteret i Kirken. I det følgende

Kirken i Assens.

Hundredaar gaar det stærkt tilbage for Byen; Havnen sander til, og der lyder Klager over de usle Fartøjer, som brugtes ved Overfarten til Sønderjylland. Smaat maa det i Sandhed have staaet til, for da Kongen udviser Tømmer i Skovene til Brug ved Havnens Udbedring, nytter det ikke noget; Borgerne havde ingen Vogne til at hente Tømmeret med.

Midt i 1700-rne begynder Forholdet at vende sig til det bedre, og i 1800-Tallet er Byen inde i en stærk Opblomstring. Men Fremgangen faar en brat Afslutning ved Krigen i 1864. Sønderjyllands Tab førte til en Standsning af den regelmæssige Dampskibsforbindelse med Landet derovre, og det saa ud, som Byen ikke kunde komme til Kræfter igen. Den fynske Hovedbanes Gennemførelse i 1865 virkede i samme Retning ved at tage en Del af Oplandet fra Assens. Fra at være en By ved Alfarvejens strømmende Liv var Assens sunket ned til at blive en Afkrog af Verden.

Men i 1880'rne kom en ny, stor Opgangsbølge. 1884 aabnedes Jærnbanen til Tommerup, Havnen udvidedes, Svineslagteriet og den store Sukkerfabrik byggedes omtrent samtidig. Disse store Virksomheder har naturligvis en væsentlig Del i den Genopblomstring, der har fundet Sted, og endelig

Det Indre af Assens Kirke.

har Genforeningen med Sønderjylland aabnet nye Muligheder for Byens Vækst. Færgeforbindelsen kom i Gang igen (Assens—Aarøsundruten), og nyt Opland blev vundet ind; Sukkerfabriken faar nu Tilførsel af Roer ovre fra Haderslev Næs, og sønderjyske Svin føres over Bæltet til Slagterierne i Assens.

Strandmolledammen ved Assens.

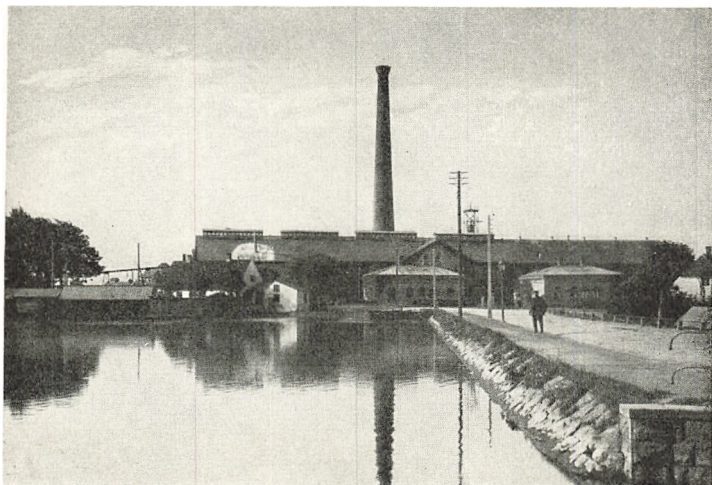
BURCHARDT FOT.

— Assens er Hjemsted for en Række navnkundige Mænd. Hvert Barn i Landet kender den unge Søhelt *Peder Willemoes* som fødtes her i 1783 og faldt ved Sjællands Odde 1808. Hans Fødeby freder om hans Minde med nænsom Omhu; den 11. Maj 1902, paa Aarsdagen for Willemoes' Fødsel, blev den smukke Statue afsløret, der staar i Nærheden af Banegaardspladsen.

Willemoes er ikke den eneste Assensbo, der bør mindes af Byens Gæster. Ordsprogssamleren *Peder Laale* skal være født her; men Efterretningerne om ham er usikre. Mindre kendt af Almenheden, men bedre i Historiens Aarbøger, er *Peder Kylling*, som blev Professor i Botanik ved Københavns Universitet; efter hans Død 1696 hedder det om ham i et ejendommeligt spøgende Mindevers:

Det skrev jeg kort
med hvidt paa sort,
giv, Læser, det din Hylding!
Bag Assens Port
det Æg blev gjort,
vor Storprofessor Kylling.

Et helt Trekløver af Kunstnere hører hjemme i Assens: Billedhuggeren *J. A. Jerichau* og Malerne *Dankvart Dreyer*

Assens Sukkerfabrik.

J. BROENSEN ENERET.

og *Thorvald Niss*. Det er allerede nævnt, at Dankvart Dreyer paa en særlig Maade blev knyttet til sin Fødeby og dens Omegn, hvorfra han hentede saa mange af sine Motiver; hans Grav finder man paa den gamle Kirkegaard i Assens.

Den genoplivede Færgesfart har ført en hel Del Fremmede gennem Assens By. De, der haster igennem Gaderne ned til Havnen, vil lægge Mærke til Willemoes' Statue, muligvis ogsaa til hans Fødested. De vil kaste et velvilligt Blik paa den udmærkede Havn, der med Rette er Byens Stolthed. Og saa vil de i mange Tilfælde sige til sig selv: Her er ikke stort at se. Maaske der alligevel er mere, end de tænker paa.

Assens er endnu rig paa gamle Bindingsværks-Bygninger. Der er det nydelige Gavlhus, Korsgade 11, der staar saa morsomt frit i Gaden med en snæver Gyde paa hver af Siderne. Huset stammer fra 1500'ernes Slutning; prægtigt virker især de udskaarne Halvrosetter, der smykker Skraastivere og Stolper. Paa Byens Hovedstrøg ligger Willemoesgaarden, opført 1675, med rigt Snitværk i Barokstil. Det statelige Hus er købt af Kommunen og fredlyst. Ogsaa i de uregelrette Gader nærmest ved Havnen vil man finde gammeldags Bybilleder og Gaardbilleder, der glæder Øjet ved deres jævne, rolige Hygge.

Byens ældste Hus er dog ogsaa her den vældige Kirke, den største paa Fyn næst efter Sankt Knud i Odense. Kirken, der

Willemoes' Fødegaard i Assens.

er indviet til Vor Frue, er opført i Slutningen af 1400'erne og Begyndelsen af 1500'erne. Det mærkelige ottekantede Taarn er ikke af nogen særlig Skønhedsvirkning, Pyramidespiret er mere knejsende end egentlig smukt; men der er Højhed over det store, lyse treskibede Kirkerum, der fremtræder i lette og klare Farver, og hvor Midtskibets Buer hviler paa mægtige ottekan- tede Piller.

I en Lavning Sønden for den egentlige By strømmer Kærum Aa forbi Kaalsmølle og Strandmøl- len. Siderne af det venlige Dalstrøg hører til det smukkeste og mest tiltræk- kende ved Assens By. Mod Nord, med Indgang fra Adelgade, ligger den gam- le Kirkegaard smukt og venligt i Afsatser ned ad

Willemoes' Statue i Assens.

Strandgade i Assens med den gamle Postgaard (til venstre) fra det 17. Aarh. BRANDT FOT.

Skraaningen, en dejlig og fredelig Mindehave med Blomstervæld og høje Kastanietræer, og med Mindestøtter over Soldater fra Treaarskrigen og Krigen 1864. Fra Kirkegaarden kan man gaa tværs over Dalbunden til Byens nydelige *Skovanlæg*, der lige er blevet underkastet en gennemgribende Omdannelse. De ældste Træer er hundrede Aar gamle, de slyngede Spaseregange, det bakkede Jordsmon og Udsynet over Bæltet gør denne Lystskov til et Sted, hvor man gerne færdes. Anlægget er en Pryd for Byen og giver det den venlige Indfatning af Løv, der savnes i dens nordlige og østlige Udkanter.

Den fremmede vil altsaa have Glæde af at tilbringe en Dags Tid i Assens, hvorfra der jo ogsaa er nem Lejlighed til at gøre Udflugter til Torø med det pragtfulde Tor-Mindesmærke. Men hvilken Tiltrækning vilde Byen ikke have ejet, dersom dens Borgere i Tide havde vidst at værne om de fire maleriske Stenporte, der endnu fandtes langt ind i 1800-Tallet som Levninger af Byens gamle Fæstning! De fire Porte havde Navn efter Gaderne, som de i sin Tid stængede for: Strandport, Ladegaardsport, Ramsherredsport og Østerport. Strandporten var den sidste, der forsvandt, den blev nedrevet i 1859. Naar man ser en Tegning af denne Port eller Dankvart

Dreyers Billede af Østerport, ønsker man, at dog en af dem havde faaet Lov til at blive staaende som Indledning til, hvad der endnu er holdt i Hævd af det gamle Assens.

*

*

*

Vandringen er til Ende. Den er for en stor Del gaaet igennem Egne, der endnu ikke er videre kendt ud over Landet. Men de fortjener visselig at blive det.

Den, der gæster vort skønne og storladne Vestfyn, vil maa-ske opdage, at „Fyn“ er noget helt andet end det, han drømte om. Fyn — er det ikke Sødme og Smil, det blide Indelukke, den hegnede, frodige, blomstrende Ø? Jo, Vestfyn er ogsaa dette. Men det er tillige andet og mere: Det er ogsaa Udsynet, de store Banker, de bløde, herlige Linjer, det frie, aabne Land.

Humleplukning i Nordvestfyn.

Fra Forarbejdet til Lillebæltbroen.

FYNBOER

Af MORTEN KORCH

DER er en forbavsende nøje Sammenhæng mellem det fynske Landskab og Fynboens Sprog og Sind. Naar Fremmede, som gæster Øen, først faar Øje paa denne Sammenhæng, vil de møde den paa alle mulige Omraader, den vil bidrage til, at de bedre forstaar, hvad de ser, og at alt faar et dybere Perspektiv.

Det fynske Landskab er først og fremmest venligt, det er ikke storladent; men det rummer en forunderlig Hygge, en stiltfærdig Fred og en varm Stemning, noget yndefuldt, som taler til Beskuerens Sind. Det er som oftest muntert, de lange Rækker af levende Hegn danser saa lysteligt mellem de runde og bløde Bakker; men om Aftenen, naar Taagen og Skumringen sænker sig over Markerne med deres mange Pile, kan det være fyldt af noget drømmende, en blid Vemod, der stundom kan kalde en Taare frem.

Den fynske Landsby ejer en Stemning ganske for sig selv. Besøg den en Lørdag Eftermiddag i Sommerens Tid. Der er mange gamle Huse og Gaarde, endnu meget Bindingsværk med maledede og tjærede Stolper, og de ny Huse vidner ofte om en god Smag. Haverne er gennemgaaende store og overordentlig velholdte, næsten hver eneste Have er revet og gjort fint i Stand. Indkørselen bliver ogsaa revet, ja, stundom et Stykke af Landevejen med, og Kirkegaarden, den fælles Have, er maaske den aller pynteligste.

Uden om Byen ligger de frugtbare, veldyrkede Marker, med de mange Hegn. Selv om en Del af disse er ryddet, har Fyn endnu en Rigdom af blomstrende Hegn. I den tidlige Sommer blomstrer Hvidtjorn, Syrener og Blommer, og senere kommer Hyld og vilde Roser, i Eftersommeren er de fulde af alle

Slags Bær, de er smukke det hele Aar. Og saa er der Pilene, Fyn er Pilenes Land. Langs Diger og Hegn staar de stuntede Pile med mosgroede Hoveder. Forstmæssigt er Pilen vist in- tet særligt godt Træ; men den er et malerisk Træ, rig paa Stemning og Poesi. De lange Pilerækker rundt om Markerne er saa dekorative, de tegner sig saa fint mod den graalige dan- ske Luft og giver Landskabet en egen Stemning. De knortede Hoveder ligner i Halvmørket hyggelige gamle Nisser, hist og her stræber en høj, etageformet Poppel mod Himlen, og bag Laden staar de gamle Pile som trofaste Skildvagter, der værner Hjemmets Lykke.

Pilen betyder meget for Fynboen, gennem de svundne Tider har han set paa den under sit Arbejde paa Marken, den har maalt hans Fremskridt fra Dag til Dag. Fuglene sidder og vip- per paa Pilens Grene, de elsker dette Markens Træ, og Fyn- boen holder af den, maaske uden at tænke over det, kærtegner han den med sit Øje.

Vandene omkring Fyn er saa venlige og milde, Bølgerne synger saa blideligt om den fynske Kyst, det er, som om de kærtegner den.

Denne Natur er i Virkeligheden et Billede paa Fynboens Sind. Det, der falder den Fremmede mest i Øjnene, er en let og smidig Ynde, et muntert Lune, Raphed baade i Tale og Tanke, og Trang til Skønhed og Harmoni. Han besidder en helt forbavsende Tilpasningsevne, man kan næsten sige et In- stinkt, der hjælper ham at finde Læ. Han forstaar at finde en Plet i Solen, han vil gerne selv glæde sig over den; men er dog ikke mindre glad, naar han kan berede det gode Leje for sin Ven. — Han har megen Fantasi og Rigdom paa Følelse og Stemning. Det værdifuldeste hos ham, er noget umiddelbart og inderligt, noget, som kan forekomme Fremmede naivt, en ejendommelig Oprigtighed, en Trang til at lukke sig op, som næsten alle Fynboer kommer til at lide for, naar de kommer ud i Livets Kampe. Fynboen bør dog aldrig skamme sig over disse Egenskaber; thi dette umiddelbare og inderlige er i Virkeligheden hans dyreste Skat. Selv om vi Fynboer kommer til at lide lidt for det, skal vi bevare det som et kosteligt Kle- nodie, det Arvesølv, som vi skal værne i det fælles folkelige Sammenspil.

Almuesproget paa Fyn er særpræget og meget interessant, det er nok værd at betragte lidt nærmere. Fyn med de omliggende Smaaøer er kun et lille Omraade, og dog er det med Hensyn til Almuesproget delt i flere Grupper. Hvis man havde en halv Snes ægte fynske Husmandskoner fra alle Egne af den fynske Ø og vilde bede dem udtale de tre smaa Ord: „En Spand Vand“, da vilde det vise sig, at man ved denne Prøve vilde faa lige saa mange Dialekter frem. Ofte kan et Vandløb, et Højdedrag, en Udmarksstrækning, ja blot et Sogneskel danne Grænse, saaledes at mange Ord udtales forskelligt paa hver Side af Skellet.

Inden for Studiet af Folkemaal nøjes man dog med at tale om tre fynske Dialekter, en nord- og vestfynsk, en midtfynsk eller højfynsk og en sydfynsk. Sproget og Folkesindet hænger nøje sammen, og er man en skarp Iagttagere, kan man godt se, at der ogsaa er tre Typer, som vel hører sammen og er Hellsøskende; men dog besidder hver sine Ejendommeligheder.

Af disse tre Grupper er den nordvestfynske absolut den ejendommeligste, ja man kan uden Overdrivelse sige, at den nordvestfynske Dialekt er en af de mærkeligste og morsomste i vort Land. Det, der kendetegner den, er for det første de ejendommelige brede Betoninger, som alle Fremmede straks lægger Mærke til, samt nogle særprægede Lydformer, der gennemføres med forbløffende Konsekvens.

Bogstavet O forandres næsten altid til Ø, man siger Øvn og Vøvn og Kakkøløvn og søve for sove. Endnu mere karakteristisk bliver Sproget derved, at man til E og Æ indvendigt i et Ord og stundom ogsaa til Ø tilføjer et I eller J. Man siger hejr og dejt og alle Stejer, det aber man efter Sletboen over hele Landet, man siger Øjre for Øre og højre for høre. Denne Egenskab gennemsyrrer Sproget fuldstændigt og giver det et meget ejendommeligt Præg. Endelig er der en kunstig Endelse; til Bogstavet aa og undertiden til o tilsættes et lukket u eller v. Man siger saaledes straau, paau, saau, gaau o. s. v., og man siger tou for to og trou for tro.

„Nær jeg tejer mig ein Skraau, saa maaul jeg fra Mundi og om til det ejne Øjre,“ siger man ude paa Sletten. Dette Sprog tales paa den nordvestlige Del af Fyn omkring Byerne Bøge, Middelfart og Assens, der er ikke faa Afvigelser, hver

af de tre Grupper har noget for sig, men Betoningen er næsten ens.

Naar man taler om Sprog, kan man altid tale om en Overflade og om en indre Kærne, og hvad er nu dette Indre for det nordvestfynske Sprog? Det er for det første en Djærvhed og Slagkraft, en vis indre Styrke, som de øvrige fynske Dialekter ikke ejer, og en kølig Ro, som ogsaa passer med disse Fynboers Sind. Det er vist Skandinaviens rigeste Arbejdsprog og rummer en Mangfoldighed af Udtryk for Arbejdet saavel i Mark og Have som i Bryggers og Køkken. Det var ogsaa en kendt Sag i tidligere Tid, at man paa Nordfyn arbejdede en Time længere end paa de andre Egne af Øen. Baade Nordvestfynboens Sind og hans Sprog er fyldt af Arbejdsglæde.

En Dag kom jeg forbi en gammel Mand, som stod ved Landevejen og læssede Gødning paa. Jeg standsede og gav mig i Snak med ham. „Naa, De læsser nok Gødning paa,” sagde jeg. — „Det skal ette lasses aau, det skal sku slaaus aau,” svarede den gamle og slog med et mægtigt Klask en Grebfuld paa. Der var baade i hans Sind og i hans Sprog denne intense Arbejdsglæde.

Han har saa let ved med gammeldags Inderlighed at hengive sig i Skæbnen. Der var en gammel Bonde, som var meget syg, da der endelig blev hentet Læge, kom Læreren i Byen og vilde vide, hvad Lægen havde sagt.

„Det er knaaure mig skidt,” svarede den gamle med et helt fornøjet Ansigt. „Det vaar hejl tøvle med Hjertet.”

„Hvad var der da galt med det?” spurgte Læreren.

„Jeg ku forstaau aau ham, at det var leje rejnt ud skannie raajent.”

„Det var da forførdeligt,” sagde Læreren.

Men den gamle tog det med en knusende Ro. „Der er jo ette i hejl Dejl paa Fajre med det,” sagde han. „Jeg er gammel og ejen Tei til. Jeg blyver aller til nøve meir. Nej, bare vi ku faau en Droove vaaut, det vaar bejre”.

Det var en tør Tid, og den gamle laa hver Dag og længtes efter Regn, det betød mere end hans Helbred.

Trods alt dette brede og barokke har han dog det samme spillende Lune, den samme Raphed og den samme Ynde som

de øvrige Fynboer. Ved et stort Ungdomsstævne inde i København var der samlet Unge fra det hele Land. Der blev en Aften holdt et privat Selskab, hvor jeg ogsaa var til Stede. Det var mest Ungdom af den dannede Klasse i København, der var til Stede, der var adskillige Studenter og Farmaceuter samt Forretningsfolk af begge Køn og som eneste Repræsentanter fra Provinsen var der to unge nordfynske Piger. Det var to rigtig søde Piger fra en lille Landsby ude paa Sletten, og de talte begge to meget udpræget deres Fødeegns Maal.

Jeg sad hele Aftenen og passede paa, hvorledes mine to unge Landsmandinder vilde klare sig i dette Selskab; men det gik godt.

En af de unge Herrer var Fætter til Fynbopigerne, og han ønskede, man skulde mere sig lidt over dem. Han blev ved at bede dem sige forskellige Ord og Sætninger, som han syntes lød særlig tossede, og de smaa Fynboer lod sig ikke nøde. De sagde hele Tiden det, Fætteren bad dem om; men de sagde det med et vidunderligt Skælmeri, og de deltog saa hjerteligt i Latteren, at det slet ikke var dem, der blev latterlige, men tværtimod paa en kvik og fornøjelig Maade holdt Underholdningen i Gang.

Før Selskabet skulde skilles blev der serveret Is, og da Isen blev budt om for anden Gang, skete der noget, jeg aldrig vil glemme.

Den ene Fynbopige vilde have en lille Portion til; men det kunde ikke lykkes for hende. Resten af Isen havde faaet en tosset Form, Skeen var ikke videre praktisk, og hver Gang hun prøvede at skære, væltede det lille Isbjerg omkuld. Hun prøvede igen; men det var lige tilbøjeligt til at vælte fra alle Sider. Saa kom hun til at se sig om og opdagede, at hun var blevet Midtpunktet for hele Forsamlingens Opmærksomhed.

Der var foruden de unge adskillige ældre ret fornemme Gæster, og baade unge og gamle var lige ved at briste i Latter, det var en vanskelig Situation.

Den unge Pige saa sig om med et Par rappe Øjne, Stundens Betydning stod hende fuldstændig klart. Det er meget vanskeligt at klare sig i en saadan Situation, det kræver et ikke ringe Herredømme over Tanke og Sprog og navnlig megen Rapped, det, der skal ske, skal foregaa lynende hurtigt, hvis man vil

redde sig, og Fynbopigen klarede sig glimrende. Hun prøvede endnu en Gang; men det mislykkedes paa ny, det lille Isbjerg gjorde et Hop endnu værre end før, og Latteren skulde til at skylle hende helt bort. Men da saa man, hvorledes hun i et lynsnart Nu tog sig sammen.

„Ja, saa tejer jeg hejle Hutti,“ sagde hun hurtigt og med et rask Tag tog hun hele Klumpen over paa sin Tallerken. Baade ved den Maade, hvorpaa hun sagde det, og hvorpaa hun gjorde det, blev hun i det Øjeblik en smuk lille Repræsentant for den fynske Ynde og Raphed. — Nu kom Latteren ganske vist; men den kom som en Befrielse, den lille Fynbopige havde sejret.

Fynboerne paa Nordvestfyn blusser ikke saa let op og er ikke saa sværmeriske som paa Midtfyn og Sydfyn. De ser paa Tilværelsens Problemer og paa det guddommelige med en gammeldags Ro, der er en Arv fra Slægten og Fædrene.

En Gang i en ond Tørkeperiode skulde en Præst ude paa Nordfyn bede til Regn i Kirken. Gamle Niels Dinesen havde imidlertid i sin Kælder en Sten, som aldeles sikkert viste, naar der kom Regn. Det slog aldrig fejl og baade Niels og den hele By stolede paa den. Søndag Morgen kom han ned i Kælderen og saa, at Tegnene var der, han gav sig næppe Tid til at blive omklædt, men skyndte sig over i Kirken. Han kom lidt før Prædikenen skulde begynde og gik hurtigt op og stillede sig ved Prædikestolen. Da Præsten kom, bankede han ham paa Skulderen og sagde: „Det bejeje behøves ette nøv, Provst Pejdersen, for nu faar vi Regnvejr ilejn.“

Det var ægte nordfynsk. Gamle Niels Dinesen var vist en from Mand, det var ikke det, der var Grunden; men Vorherre skulde nu ikke ulejliges til ingen Nytte. — Og Regnen kom, det var vel det vigtigste. — Men Folkene paa den Egn af Fyn kan alligevel lukke sig op og er lige saa umiddelbare som de øvrige Fynboer.

„Kær I ette mig? Det vaar jo mig der faldt og brøj mit Bein det aet Aaur.“ Saaledes præsenterede en Mand fra Skamby sig for en fremmed Forsamling.

Sammenlignet med nordvestfynsk er det sydfynske meget blødt. Det, der præger det sydfynske, er de ejendommeligt syngende Betoninger. Vi har mange syngende Dialekter i

Skandinavien, og i Sverige findes der mange Folkemaal, som er mere syngende end de sydfynske; men ingen synger paa denne Maade. Det er et forunderligt kimende Sprog, der bestaar af lutter lange Løb og næsten ganske uden Sløjfninger.

Johannes V. Jensen siger, at naar man kommer til Sydfyn og møder en ung Pige og stiller hende et Spørgsmaal, saa synger hun en lille Sang; man forstaar ikke, hvad hun siger; men det lyder kønt. Og smukt kan dette Sprog lyde især fra en ung Piges Læber. Fremmede tror ofte, at det kun kan give Udtryk for overfladiske Stemninger; men selvfølgelig kan det tolke alle mulige Følelser, Vrede og Sorg, og den dybeste Alvor lige saavel som Venlighed og Glæde.

Det er et Sprog, som næsten ikke kan læres, disse lange Løb, disse kunstfærdige Triller og Sving maa man opøves i fra Barndommen. Det er ingen Overdrivelse at sige, at det er et meget kunstfærdigt og fuldkomment Sprog. Melodien svøber sig paa en yndefuld Maade om Ordene, bærer dem frem og løfter dem op paa sine lette Vinger. Der er en ganske forunderlig Harmoni mellem Ord og Toner.

Ogsaa paa Sydfyn har man nogle særlige Ordformer. De vigtigste er, at i en Mængde Ord, som ender paa ng t. Eks. lang, sprang, Gang o. l. bliver ng erstattet af en lodden U- eller V-Lyd. Man siger saaledes la-u, Ga-u, spra-u o. s. v. Og i Ord, hvor der i Midten findes et j eller i, tages dette ofte bort; man siger Ø-e for Øje, se-e for sige og Hø-e for Høje. Sydfynboen er den letteste, den smidigste og mest gratiøse. Hans Tale er en fin og kunstfærdig Sang, og hans Sind er dansende og let.

Nordvestfynsk tales paa lidt over en Fjerdedel af Fyn; men sydfynsk i sin ægte Form tales kun over et meget lille Omraade. Man skal i vor Tid helt ned over den store Aa ved Vor-mark Mølle, før man møder helt ægte sydfynsk, saa tales det i Kystbyerne over Hesselager, Ore, Lundeborg ned til Svendborg og paa en smal Kyststrækning til Faaborg. Desuden spænder det over alle Øerne syd for Fyn; men her har hver Ø dog sin egen Betoning.

Midtfynsk er det Sprog, som staar Skriftsproget nærmest; men det har ogsaa sit eget Præg, og dette Præg skabes af Modulationen. Melodien bruges her med en forbavsende Ru-

tine som Stigning og Fald, der virker som Piskesmæld. Disse smaa Piskesmæld har en forbavsende Virkning og tvinger Tilhørerne til at lytte. Sproget bliver en Gyng, og den Fremmede skal nok komme til at gyng med, hvad enten han vil eller ej.

Alle tre Sprogformer har dog det samme Ordforraad og de samme Kønsbetegnelser. Fynboen siger endnu han og hun til de fleste Ting, og den ægte Fynbo har det paa Øret og tager aldrig fejl. Det er ganske mærkeligt som disse Kønsbetegnelser er parvis ordnet. Man siger han til Maanen og hun til Solen, han til Dagen og hun til Natten, han til Kniven og hun til Skeen. Saaledes kan man nævne i Hundredevis af Tilfælde. Noget af det mærkeligste er, at man siger hun til Skjorten, og han til en Særk; men det gør man imidlertid.

Jeg ved ikke, om man tør kalde det fynske Folkemaal det smukkeste i vort Land; men det er i alt Fald et overordentlig fint bygget Sprog og et af de ordrigeste, man kender. En fynsk Vaskekone har ti Betegnelser for Vandets Varmegrad: Isseje, kalt, sole, svale, kuldslaet, lyt, lunke, varmt, hedt og skaleje. Mange Ord kan benyttes i baade tre og fire forskellige Betydninger f. Eks. Ordet „fli“.

En Moder kan sige til sin lille Dreng. „Se, hvor du har fliet dine Bovser.“ Det vil sige snavset sig til. Straks efter kan hun sige til sin Mand. „Stræv naa og flie dig, ellers naar du ikke Toget.“ Det betyder gaa nu ind og gør dig i Stand. Saa kan hun sige til Pigen: „Gaa ud og flie Posti Brevet.“ Og naar en Mand paa min Hjemegn havde faaet sig en Søn og skulde melde det til Præsten, sagde han. „Ja, vor Mor har fliet vos i Drenj sidste Nat.“

Naar man dertil føjer, at Melodien paa fynsk næsten spiller en lige saa stor Rolle som Ordene, og at Mimik og Gebærder i høj Grad tages i Sprogets Tjeneste, saa har man Lov til at kalde det et meget rigt Sprog.

Der er noget morsomt spørgende over „fynsk“. Læg Mærke til naar Fynboer siger: Saa-aa! — Naa-aa! Det virker som en Pumpe, der hiver alt frem med næsten uimodstaaelig Kraft. Fynboerne og Jyderne er lige nysgerrige; men de spørger efter to helt forskellige Principper. Naar Jyden møder en fremmed Mand og vil vide, hvor han er fra, gaar han

lige til Sagen og spørger bestemt og præcist, som det er Jydens Vane. „Hvor er den Mand fra?“ siger han og venter at faa et lige saa bestemt Svar. Fynboen gaar en anden Vej, egentlig en Omvej; men en meget morsom Omvej, der lader ham udfolde sin Opfindsomhed og sin Fantasi. „Du er kanske ette kendt her i Byi,“ begynder han og lister sig lidt efter lidt ind paa Spørgsmaalet og skal ogsaa nok naa at faa Svar til sidst.

Der er paa Fyn en betydelig Forskel paa Mands- og Kvinde-sprog og paa Mands- og Kvindesind. En saadan Forskel findes vel overalt; men den er særlig stor paa Fyn.

Mandens Sprog er episk, hans Form er fortællende, han er en Ætling af Skjalden og Eventyrfortælleren og ligesom denne er han historisk, det er særlig Fortiden, han beskæftiger sig med. Lyt til fynske Husmænds- og Herregaardsarbejders Tale. De taler om den Gang, de laa Soldat, om de Bedrifter de har øvet i Ungdomstiden og ikke mindst, om de mange Oplevelser ude paa Arbejdsmarken. Hvorledes de trak det vældige Læs af med de brogede Heste dernede i Skoven, og de kan lægge en Glans over disse Hverdagsoplevelser, saa det sjældent bliver kedeligt at lytte til. Naar man hører hans Tale, mærker man hurtigt den Kappelyst, som Fynboen har saa meget af. Han er gennemgaaende en god Fortæller og en meget skarp Iagttager, især af de smaa Ting, der sætter Kulør paa Tilværelsen.

En Husmand paa min Hjemegn var i min Barndomstid kommet til København, han havde været inde for at aflevere et Par Heste. Om Aftenen kom han ind i Wivels Restaurant. Den gamle fynske Husmand har ikke passet i disse Omgivelser, og Tjeneren fik ham hurtigt ud i Fortougsrestauranten mellem Palmerne. Men den gamle saa sig godt om først, og da han kom hjem, skildrer han det saadan:

„Den aller første Avden var vi inde hos denne hersens Wivel, og jeg skal ellers leje love for, det var en rigtig Beværtning Uh ha! Uh ha! Alle de Folk, der var myret sammen derinde, aa de snakke og tumle, det vaar den væste Styr, jeg har hørt i mine Dave. Nogen drak af Glas og nogen af Kopper og nogen sat og sugede det ind gennem nogle lange Rør, saa de sad og blev helt røde i Hovedet ved det.

Og saa skulde I ejes leje hae hørt Musik, der var kaske over tyve Musekantere, og de slog ner baade paa Trommer og Klaverer, ja om det saa vaar et Orgelværk, saa havde de det. Ham, der regerede med dem, han vred sig som en Snog, han spyttede og hvæste og hug om sig med Armene, ligesom han ette var rigtig i Hovedet.

Men se det blev jeg jo snart klar over, at det var bare saadan et Slags Signal, og naar han rigtig slog om sig, saa spillede leje til det pev etter alle tyve.

Til sidst kom jeg saa til at sidde udenfor, og saa skulde I hae set alle de Folk, der kom forbi. Ja, jeg har kattenkuk aller i mine Dave set Mage. Den ene rendte lejefrem leje i Hælene paa den anden, og Mundi gik paa dem, ja, jeg blev sgu helt sær ved at se det.

„Hvad render de dog etter?“ spurgte jeg Jesper, der var med, det er jo længe efter Fyraften. Og saa skulde I hae set Damerne. Jeg har aller set Mage, som de kunde føre sig. De kunde vrikke og vende sig og slaa med Nakki. De var min Sandten rumpet op, det skal jeg love.“

Den gamle Fynbo havde kun været der inde nogle faa Minutter; men han har brugt sine Øjne godt og fortæller det saa morsomt, saa det sprogligt set ikke kan gøres meget bedre.

Under Overfladen møder man i Mandssproget en stærk Trang til Forstaaelse, en Tilpasningsevne og sund Optimisme, der ofte er en Form for Livsmod.

Kvindesproget er endnu rigere paa Ord en Mandssproget, det er varmere og har mere Glans, det er rapt og fyldt med Skælmeri. Det beskæftiger sig mere med Nuet og Hverdagen, det er springende og impulsivt og har ikke Mandssprogets episke Form. Det fynske Kvindesprog er sikkert det mildeste Almuesprog i vort Land, det rummer en forunderlig Ømhed og er fuldt af Omsorg. Det er som en aaben Favn, der tager Manden og Børnene, gamle Bedstefader, alle Folkene, Katten og Hunden og Grise og Kalve ind i sin Favn. Det har egentlig Lyst til at favne hele den vide Verden. — De fynske Kvinder bruger mange Ord; men Ordene er meget ofte en Form for Kærtegn, saa gør det jo intet, at de er mange. At høre en fynsk Moder tale til sit Barn kan være en Oplevelse, da kan hendes Sprog blive forbavsende rigt og meget smukt.

Husdyravl har fra de tidligste Tider staaet højt paa Fyn, og Fynboen har et umiddelbart og inderligt Forhold til sine Dyr. I min Barndomstid bedede Husmandskonerne deres Køer ved Vejgrøfterne. Jeg husker en Kone, som havde to Køer, jeg vil aldrig glemme, som hun kunde tale med dem. Hun havde de morsomste Kælenavne til dem, hun holdt af dem og viste det paa en Maade, der baade var rørende og smuk.

I min Fødeby var der en gammel Gaardmand, han kunde ikke bestille noget mere; men han blev ved at holde af sine Heste. Naar han tog mig ved Haanden og førte mig med ind i Stalden, ja, det var en Oplevelse. Medens han gik og fodrede Hestene, talte han til dem, og han nøjedes ikke med at rose dem eller skamme dem ud, nej han kunde vejlede dem og tale til deres bedre Erkendelse, næsten som man taler til Mennesker.

Fynboens typiske Fejl er saare lette at faa Øje paa. Den farligste er nok den, at hans Sind ofte er for let, at han blusser for hastigt op, at han mangler Dybde. Man siger, at han er for veg og lidt for smigrende og glat. Alt dette er sandt, det er de Fejl, som Fynboen maa staa paa Vagt over for. Af Smaalyder kan nævnes, at den fynske Mand er drillesyg, det er ingen Tilfældighed, at alle de Udtryk, Almuesproget ejer for Drilleri, er Hankønsord: Drillepert, Trepøse, Trepind o. fl.

For den Besøgende er det dog vigtigere at finde det, der er tiltalende og smukt, og det er heldigvis ikke svært, naar man vil lukke Øjnene op.

Gaa blot frem ad de fynske Veje, saa viser det sig overalt. Der kommer en ung Pige gaaende, hun gaar saa spænstig og let, der er Ynde over hende. Hun gaar i sine egne Tanker; men naar hun løfter sit Hoved, og man ser ind i hendes klare Øjne, da ser man ind i en dejlig Verden, en Verden fuld af de skønneste Drømme, af denne bævende Længsel, som lever saa rigt i Fynboens Sind.

Der kommer en Fragtmand kørende, han skal ned til det lille Sted nede paa Marken, der har han sit Hjem. Hans lille Pige staar paa Udkik, nu stormer hun hjem og fortæller, at Far kommer. Konen kommer frem og tager mod sin Mand. Hør, hvor Snakken gaar, medens der bliver spændt fra, og læg

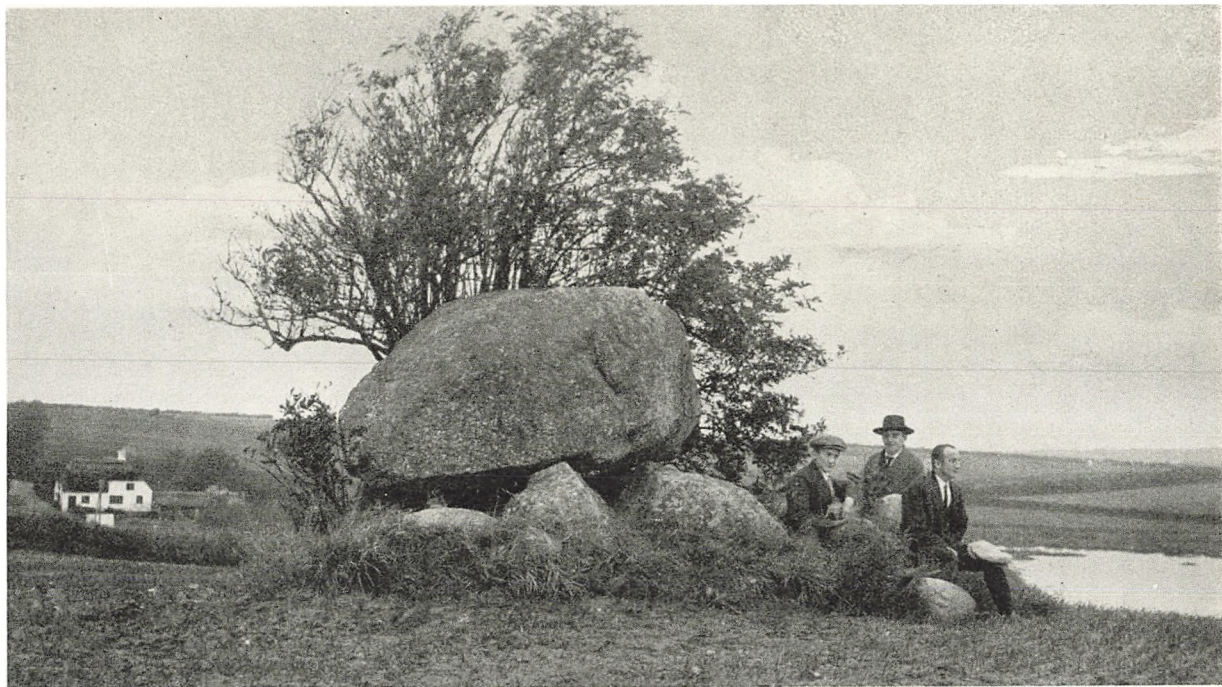
Mærke til den Omhu, hvormed alt er beredt til at tage imod ham. Se, den fynske Husmoder, naar hun sender sin Mand og sine Børn af Sted, og se hende, naar hun tager imod dem, det er nok værd at betragte.

Naar Fynboen gaar fra Hjemmet, gaar han ud som et levende Vidnesbyrd om Omsorg. Venlige og gode Ord og hægende Klap lægger en egen Glans over ham, det ses paa hans Madpose og paa hans Tøj, og det ses ogsaa i hans Øjne.

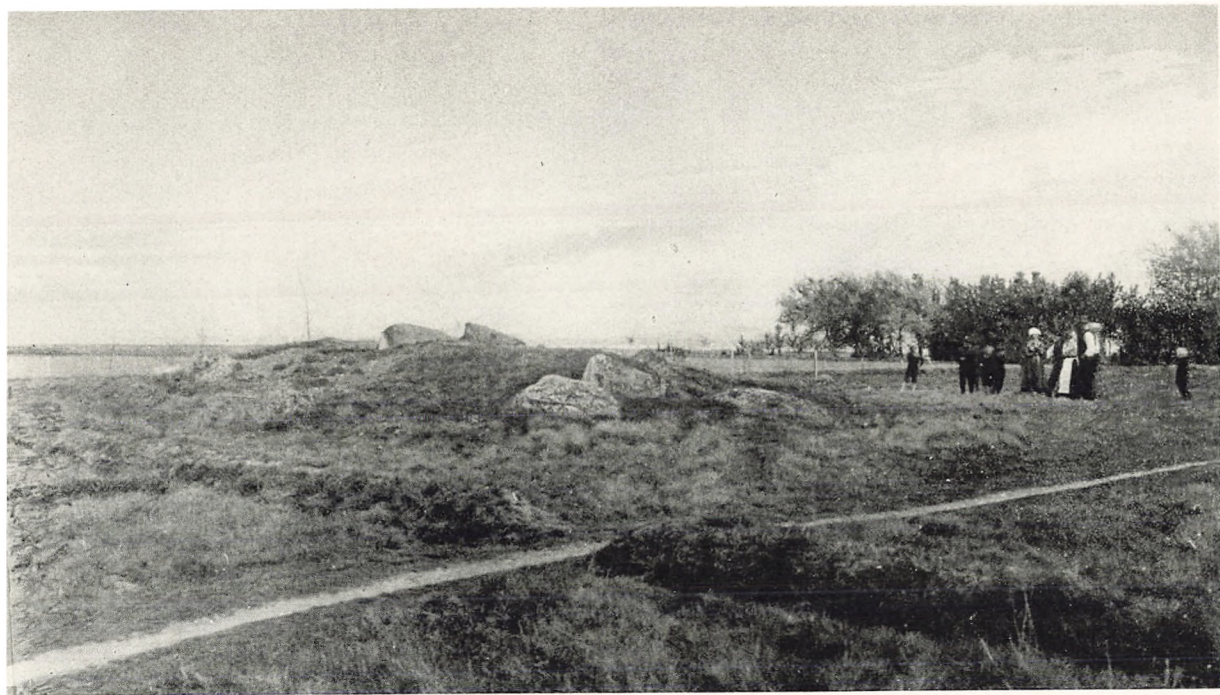
Aller smukkeste viser det fynske Sindelag sig inden for det hjemlige Samliv. Fynboerne forstaar paa en smuk Maade at tage hinanden i Haanden, at danne den lille Kreds og hjælpes ad med at gøre Reden lun og tryk. Prøv at gaa ind til et gammelt Ægtepar, de smaasnakker med hinanden, det er næsten, som om de tænkte højt. Selv om det er to ganske jævne Mennesker, vil man ofte finde, at de ganske jævnt og umiddelbart har lært Samlivets store Kunst, at de nænsomt og fint forstaar hinanden, saa der skabes Harmoni.

Den fynske Natur med dens smilende Skønhed er nok værd at se; men enhver Fremmed, som gæster Fyn, bør heller ikke glemme at se lidt paa det fynske Sind og lytte til Fynboens Sprog.

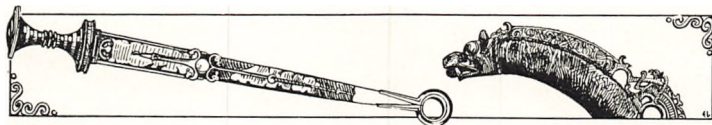
Fynboernes forunderlige Tilpasningsevne, og den Maade, hvorpaa de forstaar at tage hinanden i Haanden og ved ganske smaa Midler hjælpe hinanden fremad imod Lykke, er vist, naar alt kommer til alt, det skønneste af alt, hvad man finder paa Fyn.

Dyssekammer ved Snavé.

Langdysse paa Baago.

FORTIDSMINDER I „VÆNDÆSLÆT“

Af HANS KJÆR

DER er næppe noget dansk Landskab, der paa sin Vis er rigere og skønnere at færdes i end Vestfyen, i alt Fald i Sommertiden. Terrænet byder vel for det meste ikke de store Højdeforskelle, om end der i hvert Fald øst for Assens ligger fremtrædende Bakkedrag og helt mod Øst de fyenske Alpers højeste Punkt, Frøbjerg Bavnehøj. Heller ikke byder Landskabet ret meget af de vide Udsigter. Hvor man ikke er nær ved Bæltet, har det mest en temmelig lukket Karakter. Det er Frødighed og Idyl, der præger dette Land, med de rige Marker, ofte store Herregaardsmarker, med Skove og Smaasøer som den fredelige Ramme om velbyggede Gaarde, ikke sjælden af det pyntelige Bindingsværk, fredelige Kirker og hist og her et Herresæde. Nordvestfyen, Vends Herred, er mere aabent, større i Linierne, stundom næsten med østjydsk Karakter, aabent ud mod Kattegat, det større Vand, men dog ved sine Humlehaver saa umiskendeligt Fyens Land. Begge disse Landskaber er af dem, som umiddelbart tager en dansk Mand om Hjertet. Det var det gamle Vændæslæt Syssel.

Man forstaar ogsaa saa vel, at det er Egne, som virker dragende paa fremmede, og giver man sig Tid til at efterse de Minder, som de forbigangne Tider har efterladt sig, finder man baade Tegn paa, at Velstanden ikke er af ny Dato, og Vidnesbyrd om, at fremmede har ønsket at slaa sig ned her, med eller mod de forud bosattes Villie.

Det største historiske Minde er vel nok *Øksnebjerg*. Færdes man ad Vejen fra Assens østpaa, mod Flemløse, har man et Stykke fremme paa sin højre Haand et Bakkedrag, der i Søby Sogn træder frem som en fritliggende Banke. Dette er Bjer-

Oksnebjerg, set fra Nordost.

get, og trods delvis Beplantning gør det sig stærkt gældende, stejlt mod Øst, men med jævner Fald til de andre Sider, især mod Vest. *Johan Rantzau* var en Nat tidligt i 1535 landet paa Sydpynten af Helnæs. Den 20. Marts sejrede han ved Faurskov Banke i Kjerte Sogn over Bondehæren, som blev svigtet af Landsknægtene. Tre Maaneder senere kom Hovedslaget. Lybækkerne stod paa Øksnebjerg, mod Vest beskyttede af en Vognborg, medens et saadant særligt Forsvarsmiddel ikke var anset for nødvendigt til de andre Sider, i Nord og Øst paa Grund af Bjergets Stejlhed, i Syd, fordi Stillingen dækkedes af et Uføre. Det hedder, at Rantzau samlede sine Folk i Dalen vest for Søby, dækket af Skov, og Traditionen vil vide, at han ved Slagets Begyndelse benyttede sig af den gamle List, at lade sine forreste Tropper bære grønne Grene, saa de først opdagedes, da de var godt fremme, og saaledes overraskede Fjenden. Udfaldet blev jo i hvert Fald en fuldstændig dansk Sejr, understreget ved, at selve den lybske Overanfører, Greven af Hoya, faldt i Slaget. De jyske Deltagere flygtede i Retning mod Middelfart; da de var naet et Stykke frem og troede sig i Sikkerhed mod Forfølgelse, lejrede de sig i en Kløft i Bakkerne for at spise, men blev overraskede og nedhuggede. (At denne sidste Tradition, der frem-

drager Jydernes berømmelige Trang til Mad, er specifikt fyensk, siger sig selv).

Fortsætter man ad Vejen til *Flemløse*, ser man, lige før man naar til Byen, straks til højre for Vejen, et lille Mose-
drag, et delvis aabent Mosehul med lidt Træer ved. Det ser ikke ud af meget, men det *er* noget særligt. Mosen kaldes *Kragehul*; det er en isoleret Kedelmose med lave Højder omkring. I 1761 kom Arkivtegneren Abildgaard til Hr. Willemand, der var Præst i Flemløse, og fandt der forskellige Oldsager, som var tagne op af Mosen en halv Snes Aar forud. Der var 2 Genstande med Runeskrift og et Træstykke med et udskaaret Menneskebillede, fortæller han. De er senere gaaet tabt, og sammen med dem formodentlig adskilligt andet, der i Aarenes Løb kom frem ved Tørveskæring. I 1826, 27 og 28 kom enkelte Sager ind til Oldnordisk Museum, og endelig foretog Conrad Engelhardt i 1864—65 en Undersøgelse, der bragte et ret anseligt og i adskillig Henseende mærkeligt Fund af Oldsager fra Folkevandringstiden, nærmest vel henimod Aar 500 e. Kr. Disse Sager laa paa Mosens Bund eller var stukne ned i selve Bunden, samt i Laget nærmest over Mosebunden, dækkede af Moselag og Grønsvær, over en Strækning af ca. 30—40 m². Der fremdroges ca. 10 Jernsværd, delvis med Sølvfæste og andre Beslag af Sølv, 80 Spydspidser, hvoraf adskillige havde pynteligt dekorerede Stager, een en Runeindskrift (der siden har sat Forskere graa Haar), et Bronzekar, Hvæsstene, Sylskafter og andre Smaating, deraf et prægtigt Bæltespænde. Endelig har der vistnok ogsaa været Dele af en Vogn. En Del af Sagerne var sammenbukkede eller paa

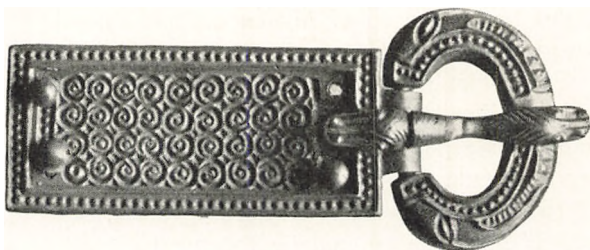

Sværd fra Kragehul
Mose, Sølvbeslag.

Det hele er et Offerfund, og Mosen rykker derved ind i Rækken af de „arkæologiske Moser“, som paa Fyen desuden navnlig repræsenteres af Viemosen i Allesø og Illemosen sydvest for Kerteminde, i det østlige Sønderjylland af Nydam

Mose, Thorsbjerg i Angel, og sidst har faaet et nyt Navn, Hjortspringkobbel paa Als, som dog tilhører en anden, ældre Tidsalder, den førromerske Tid. Alle disse Fund bestaar overvejende af Vaaben.

Hvorledes disse mærkelige Fund skal forstaaes, er endnu delvis usikkert. Men det er i hvert Fald givet, at de maa være Minder om Kampe, og at det er Sejrrherren, som efter Kampen har henlagt disse Sager paa Mosen som en Trofæ eller vel snarere Offergave. Ligeledes maa det være sikkert, at den

Guldbelagt Solvspende fra Kragehul Mose.

ene af de to Parter har været bosat i denne Egn. Det var sikkert ikke tilfældigt, at just denne Mose blev den, som valgtes til at gemme Offergaven. Navnlige Erfaring fra Illemosen gør det til en nærliggende Formodning, at Mosen forud var Offermose. — Men hvem var den anden Part og vel snarest den, der blev paa Valen, den, hvis Vaaben blev henlagt, fordi de ikke mere skulde bruges af Mennesker? Var det danske eller udenvælts fremmede? Her kan Svaret for Tiden ikke gives med nogen Sikkerhed. Først Fremtiden vil bringe det afgørende Svar paa Spørgsmaalet: Var det danske, der ved Aar 500 havde saa skønne Vaaben, eller var det Vikinger, der søgte at vinde Land fra os? Der kan først gives afgørende Svar, naar de danske Gravfund fra denne Tidsalder er blevet saa betydeligt øgede i Tal, at man langt nøjere end nu kan bestemme, paa hvilket Kulturtrin vore Fædre den Gang stod, om det var dem, og det vil tillige sige Heltene i vore gamle Sagn, der havde saa skønne Vaaben i

Guldüelagt Mundblik til Sværdskede, Kragehul.

Hænde. — Fundet fra Als tyder nærmest paa, at det i det Tilfælde var fremmede, der led Nederlaget; de var bl. a. udstyrede med Skjolde af Former, der hidtil kun kendes fra Mellemeuropa. Paafaldende rigt var i hvert Fald det personlige Udstyr, som blev henlagt paa Mosen; det er meget sandsynligt, at det kun er de mest fremtrædende af de faldne,

*Mankestole fra
Sollested.*

hvis Udstyr blev ofret og maatte gøre Fyldest for alles. Det svarer til, at Fundet fra Kragehul er et af de yngste i Rækken. Skikken er her afsvækket, som en Skik ofte bliver det, som Tiden gaar. I ældre Tid finder vi, at alt er henlagt, maaske ogsaa selve de faldne, eller dog nogle af dem; i flere af de ældre Fund er der Skeletdele, mange dog kun i et af Fundene, Illemose, hvor det af andre Grunde maa antages, at Kampen har staaet nær ved Mosen.

Paa Forhaand er der næppe Grund til at tro, at den bofaste Befolknings Kulturtrin skulde være synderlig forskelligt fra de fremmedes, hvis det altsaa er en fremmed Kultur, der fremtræder i Mosefundene. Selv om Fundene er ret faatal-

Dyssekammer mod SV i Strandby, Haarby S. Fremdraget, udgravet og fredlyst 1928.

lige, kommer det dog glimtvis frem, at man i disse Egne havde en Befolkning med Sans for skønne Brugsgenstande; af de to romerske *Spejle*, som kendes fra Danmark, er, for blot at nævne et Eksempel, det ene fundet i en Kvindegrav ved Kærumgaard. Den rige Egn har ogsaa haft en rig Befolkning. Fra lidt senere Tid, Vikingetiden, er et Gravudstyr, der fremdroges ved Søllested, 4—5 km nordligere. Sagerne indgik oprindeligt i Kong Frederik VII's Privatsamling, og det var Kongen selv, som i et Møde i Det kgl. nordiske Oldskriftselskab gav Meddelelse om Fundet, den 13. Maj 1862. Fundet var gjort Aaret forud, i November Maaned, ved at afgrave en stor Høj, der havde været forsynet med Randstene. I Højens Indre var der fundet et Gravkammer af store Dimensioner, 9,4 m langt, dog kun 2,8 m bredt. Bredden er omtrent som i Kamret i Jelling Kongehøj, men Længden større, hvilket har sin Forklaring deri, at der i Søllestedkamret skulde være Plads til Heste. Væggene i Kamret var af Ler; der er dog ikke noget i Vejen for, at det ligesom Jellingkamret kan have haft Træpanel; Træ bevares kun under særlig gunstige Forhold; vi ved fra Fund af Huse fra betydeligt ældre Tid, at man i Boligerne ikke var ukendt med Panel, og i et Til-

Dysse ved »Vartov«

fælde som dette maa det ventes, at Gravkamret er udstyret i Lighed med Boligen. Gulvet var, som det maatte ventes, af sammenstampet Ler. I Kamret fandtes adskillige Sager. Det prægtigste var 2 *Mankestole* til Køreheste, med rige Beslag af forgyldt Bronze, samt *Bringekobbeler* og andet Hestetøj; det hele er, som det nu findes i Nationalmuseet, noget fragmentarisk, saaledes som det i Reglen gaar ved en tilfældig Optagelse. Der var en *Spand* af Træ med Bronze, en *Bronzeskaal*, *Benkam*, et Stykke *Lærred* samt et Stykke af et *Vokslys*.

Der findes i hele Landet fra Vikingetiden kun tre Fund, der i Rigdom kan sammenstilles med dette (og i den nuværende Tilstand overgaar det), nemlig fra Møllemosegaard i Salling Herred, Svendborg Amt, Mammen i Viborgeggen, samt Jelling. Søllested og Møllemosegaard er Kvindegrave, de to andre formentlig Mandsgrave. De er hidtil de eneste, som viser os Vikingetidens Overklasse, svarende til den, der i Norge gravlagdes i Skibe som dem, vi kender fra Gokstad og Oseberg, Høvding og Dronning. De viser os, at den fornemme Mands og den fornemme Kvindes Gravudstyr i Vikingetiden kunde være rigt og fyldigt. Selv om vi kun kender disse faa fornemme Grave, tør vi herefter regne med, at der

Drengenhøj.

O. A. FOT.

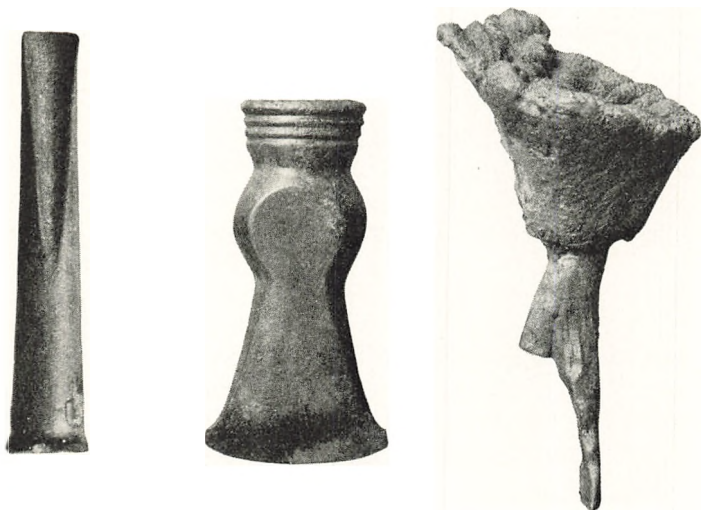
i Vikingetiden fandtes et Tal, maaske dog kun et Faatal, af Personligheder, der optraadte paa rigere Maade, end det almindeligt var Tilfældet, og vi tør maaske tilføje, at det vel næppe var tilfældigt, naar de to af dem er fra det rige Fyen. Sikkert har der været flere, men det rige Gravudstyr har *fristet* til og *ført* til Plyndring i tidlig Tid, som det i de norske Fund kan ses at være sket.

Kragehul (Flemløse) og Søllested er jo samme Egn, og dette er heller ikke tilfældigt. Der er mange Tegn til, at netop denne Egn har indtaget en central Stilling i Oldtiden. Endnu den Dag idag kan det erkendes, selv om Flertallet af de ca. 35 Gravhøje, som har ligget i Flemløse Sogn, fra Sønderby over Voldtofte til Haarby Skel, nu er borte og kun repræsenteres af den ca. 7 m høje, fredlyste „Drengenhøj“, vest for Voldtofte. Adskillige er i sin Tid udgravede af Fr. VII og har vist sig at være fra Bronzealderen. Fundene var gennemgaaende over Middel. Ved Voldtofte er, meget smukt svarende hertil, fremdraget adskillige betydningsfulde Fund fra Bronzealderen. Paa „Kirkebakken“, nord for Byen, er undersøgt 2 Bopladser fra den yngre Bronzealder. De viste os for første Gang i større Omfang Grundlaget for Livsførelsen i den yngre Bronzealder og navnlig det noget overraskende,

Hængekar med Støbeform. (Se Side 115).

at Brugen af Stensager ikke hørte op, straks da man lærte Metallet, Bronzen, at kende, men at Anvendelsen af Flint og andre Stenarter vedblev i betydelig Udstrækning, i hvert Fald til det daglige Livs almindelige Behov. De første store Fund af *Korn*, i delvis nedgravede Lerkar, som man endnu bruger det i Syden, fremkom ligeledes ved Voldtofte. Fremdeles var der Dele af Støbeforme o. l., som viste, at man har behandlet Bronzen. Derimod savnes ikke blot fra denne Egn, men

Mejsel, Celt og Støbeklump af Bronze. (Se Side 115).

overhovedet fra vor Bronzealder, ikke alene det første skriftlige, som dog nok en Gang vil komme i Skikkelse af en ægyptisk Skarabæ eller lignende fra Middelhavslandene, men ogsaa selve Boligen er saa at sige ukendt. Og kun saare sjældent faar man noget at se, der kan tolkes saaledes, at vi aner Oldtids Tankegang. Et Tilfælde af saadan Art er imidlertid indtruffet i denne Del af Landet for kun et Par Aar siden, Sognefoged L. N. Larsen i Gjelsted indsendte i August 1924 til Nationalmuseet en Del Bronzestumper og Lerklumper, der ikke saa ud af ret meget, samt nogle mindre Genstande af Bronze. Bronzestumperne viste sig imidlertid at høre sammen med Lerklumperne. Det var Stykkerne af en Støbeform og af det Hængekar, der havde skullet støbes efter Formen. Hermed var givet, at det var et værdifuldt Fund, og ca. 14 Dage senere besøgte jeg Stedet. Det er vel værd at opsøge, ogsaa fordi det er et i landskabelig Henseende meget ejendommeligt Punkt. Stedet er under Hjerup By i Kjerte Sogn, lidt inde i de

„fyenske Alper“, omtrent 1 km østlig for Kjerte Bro. Landskabet er her meget lidt fyensk. Brend Aa har dannet sig en dybt nedskaaren Slugt, kaldet Røverstuen, med høje, stejle Brinker paa Siderne, især mod Syd. Stedet, hvor Oldsagerne var fremdragne, ligger midt i denne Stejlbrink, ca. 20 m over Aaen og omtrent lige saa langt fra dens Bred; man ser heraf, at det er et Sted, hvor det er meget vanskeligt at færdes, og Pløjning absolut udelukket; Mennesker havde ikke meget her at gøre til daglig. Stedet har sjældent været betraadt af Menneske-

Støbeform med deri støbt Celt. (Se Side 118).

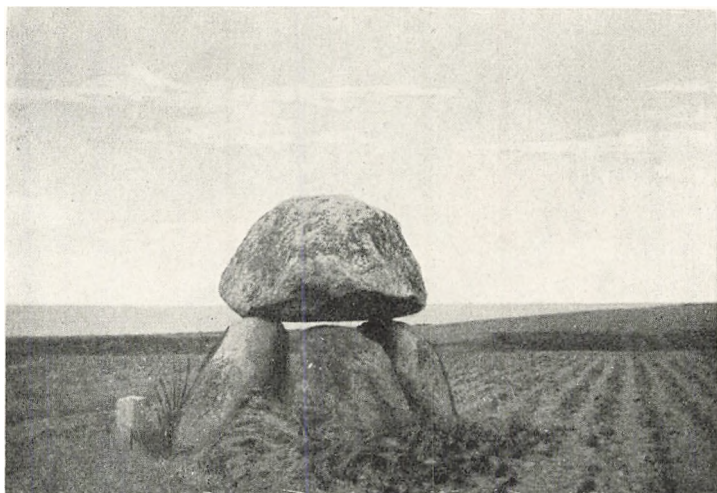
Dyssekammer paa Baago. Under Udgravning.

fod. En Arbejdsstyrke havde været i Gang med at grave Grus i et langstrakt Brud i Bakkesiden. Under dette Arbejde fremkom Oldsagerne, ganske uventet; der var ikke bemærket noget som helst, der kunde bebude, at der paa Stedet vilde vise sig noget særligt. Sagerne laa kun en halv Meter under Grønsværen. Nederst laa de mindre Bronzegenstande: Mejsel, Celt og en „Støbeklump“; over disse Hængekarret, der passer nøje til Støbeformen, som det paa Museet er lykkedes at sammensætte temmelig fuldstændigt. Det skal med det samme tilføjes, at der ikke paa Stedet var noget Kulturlag fra Bebyggelse i Nærheden, lige saa lidt som der var fundet Lerkarskaar eller andet, som kunde tjene til nærmere Datering eller Forklaring.

Sagerne vises her i Fig. S. 113. Det er følgende:

Et *Hængekar* fra Bronzealderen, med den indvendige Støbeform siddende paa Plads. Der er Tale om Støbning med Benyttelse af Voksform, en ydre og en indre; før Støbningen er Mellemrummet udfyldt af et Vokslag, der nøje svarer til den Genstand, der skulde støbes, men som smeltes bort, naar Støbningen skal til at foregaa. Naar den er færdig, slaas den ydre og den indre Lerform itu og fjernes. Men her er kun den ydre Form fjernet, Inderformen bevaret.

Dele af en *anden Lerform*.

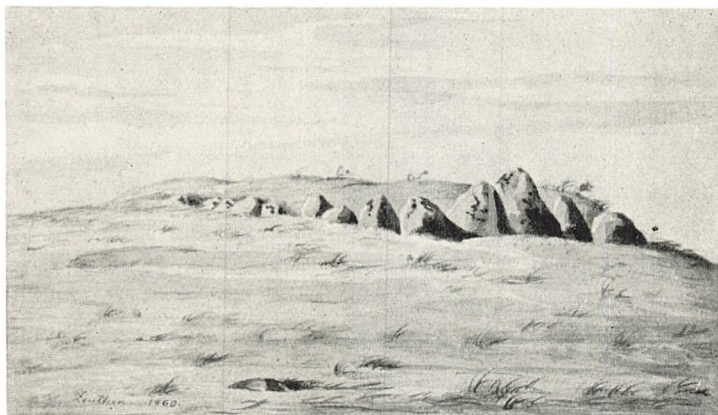
Dyssekammer paa Helnæs.

En *Mejsel* med hul Eg og bagtil Dølle til at optage Skaftet; Eggen er vistnok slebet.

En *Celt*, et fint, slankt Stykke, der vel er ikke er helt ny-støbt — Eggen ser ud til at være slebet, saaledes at Mejselen har været færdig til Brug — dog maaske overhovedet ingen Sinde virkelig brugt. Celten er jo en lille Økse; der kendes mange Celter fra samme Tidsalder, men meget faa af denne fine Form.

En „*Støbeknold*“, som den fremkommer ved Støbning i fast Form; der kendes ikke saa faa af den Slags, dog er denne usædvanlig stor; dens Vægt er 410 Gram! Foroven viser den Støbeformens Indhældningsbassin, nedefter de 2 Støbekanaler; den ene af disse „Arme“ var allerede i Oldtiden blevet afbrudt.

De færdige, her sidst nævnte Oldsager er i og for sig ikke sjældne i danske Fund fra Mark og Mose fra den yngre Bronzealder, nærmere bestemt dens næstsidste Periode, Tiden ved ca. 7—600 f. Kr. Sjældnere indeholder disse dog en *Mejsel*; Celten gør Indtryk af at være et særlig valgt Stykke, og overhovedet synes det, alt sammenfattet, at der i Udvalget af de henlagte Genstande er gjort et vist Skøn, som tyder paa, at det skulde tjene en bestemt Hensigt. Ogsaa den Maade, hvorpaa

Langdysse, Helu.es.

Sagerne var anbragte, tyder i samme Retning: Hængekarret med dets Lerform stod nederst, med Mundingen lige nedad, Bunden opefter; over det laa, sagde Finderne, ligesom et buet Laag, sikkert den anden Støbeform. Over det hele var der lagt en lille flad Sten. Desværre kunde der intet oplyses om de smaa Genstandes Placering, udover det, at de laa fornedet.

At der her foreligger en *Votivgave*, en Offergave af religiøs Art, kan næppe være nogen Tvivl underkastet. Og det ligger nær at tillægge det en særlig Betydning, at Hængekarret var hensat i den Stilling, hvori det støbes, med Bunden op. Er det en Bronzestøbers Offergave? Naar man tænker paa, at Støbekunsten var en vanskelig Kunst — der findes talrige Oldsager, ogsaa fra denne Tid, med Støbefejl — maa det være ret nærliggende at forsøge en saadan Forklaring. Den vilde blive end mere sandsynlig, hvis man kunde se, at Hængekarret er fejlstøbt. Baade Metallens opløste Tilstand og Karrets Ufuldstændighed gør det dog umuligt at sige noget sikkert derom. Men vil man i det hele taget forsøge at læse Oldtidens primitive Sprog og forstaa dens Motiver, faar man vanskeligt Opgaven forelagt i tydeligere Sprog, med Maalet betegnet ved de to hele, smukke og gode Genstande og Støbeklumpen tilføjet som en Slags forklarende Hieroglyf.

Mærkeligt nok ligger der i Museet fra ældre Tid et noget lignende Fund eller en Del deraf: Et Hængekar (ufuldstændigt) med isiddende Støbeform, fra Sandager Mark (1838).

Rybergs Mindesmærke, Dreslette Kirkegaard.

Endvidere forefindes fra Vestfyen et andet Fund, der fører til Forstaaelse af det vigtige Støbearbejde og viser, at det var en Kunst, som dreves ogsaa i denne Egn: ved Flemløse er fundet nogle Sager i Voldtofte Mose, bl. a. en Celt. Og en Støbeform, hvori den passer saa nøje, som det kun er muligt, naar den er støbt netop i denne Form, er fra Bregnemose, Odenseegnen. (Afb. S. 114).

At Vestfyen i Bronzealderen skulde have indtaget en særlig, central

Stilling, kan dog ikke sluttet heraf. Det er jo ret tilfældigt, hvad der er fremdraget af Oldtidens Levn — og naaet til Museum. Men ogsaa denne Tidsalder har dog nok været rigere end i de fleste andre Egne. De Sager, der hidrører fra Højene fra Sten- og Bronzealderen i Egnen, er ikke sjælden guldprydede. Ogsaa et Par *Lurer* er herfra, Tellerup Mose, Ørslev Sogn. Om man kan lægge Vægt paa, at et af de to Spejle, som haves fra vor Oldtid, som nævnt, er fra Kærum, og tyde det som Tegn paa særlig de fyenske Kvinders Forfinelse, er vel mindre sikkert. Men der er dog et og andet Tegn paa, at Hjemstavnglæden er gammel i Vestfyen, den Hjemstavnglæde, som i det mindste var medvirkende til, at *Niels Ryberg* til Frederiksgave gjorde *Dreslette Kirke* til et sjældent helstøbt Kirkerum. Den, som opsøger dette Sted, vil først paa Kirkegaarden møde et smukt, af Wiedewelt skabt Mindesmærke for Ryberg, dernæst glæde sig over Kirkeinteriøret, og saa bør han bestige Taarnet og derfra se ud over det skønne Landskab, som er Baggrund for det hele.

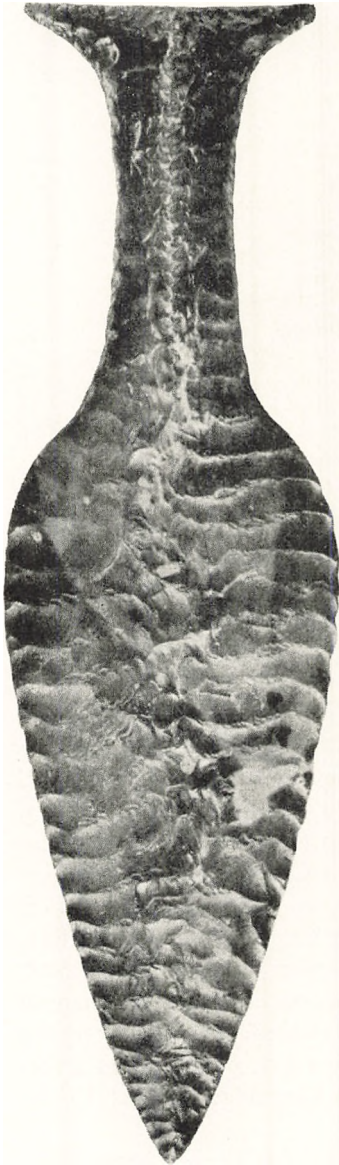
Overhovedet vil den, som søger bort fra den slagne Landevej, ogsaa i Vestfyen faa Løn for sin Møje, hvis han særligt

Dyssekammer, Helnæs.

søger Oldtidsminder. Dog noget mindre her end i mange andre Egne af vort Land. Fyen er i det hele, bortset fra enkelte Strækninger, ikke særligt rigt paa de Mindesmærker fra Sten- og Bronzealderen, som gør sig landskabeligt gældende. Mest ligger disse Mindesmærker saaledes, at de synes at betegne en bred Randbebyggelse. Baag og Vends Herreder hører til de Egne, som er forholdsvis vel udstyrede i saa Henseende, selv om de ikke kan kappes med Hindsholm eller Salling Herred, Faaborgeggen. I ældre Tid har dog Oldtidsminderne uden al Tvivl i langt højere Grad end nu om Dage bidraget til at præge disse Egne. I Sønderby Sogn (hvori Frederiksgave ligger) er der nu kun bevaret et eneste Oldtidsminde, Gravhøjen „Portehøj“ vest for Byen. Men paa Frederiksgave Marker nævner Pontoppidan midt i 18. Aarhundrede i Danske Atlas: Adskillige „hedenske Altere“ (Dysser) og „Begravelser“, altsaa Høje. Om nogle af dem, som nu er borte, ved man, at Major Dewitz paa Frederiksgave ryddede dem for Stenenes Skyld, den samme Aarsag, som nu rundt om i Landet alvorligt truer Mindesmærkerne, andre blev udgravede af Frederik VII.

Selv i Baag Herred, hvor der kendes ca. 25 større Stengrave og vel halvandet Hundrede Høje, er det ret faa, som gør sig gældende. Den ujævne Fordeling bidrager ogsaa til at

Flintdolken fra Hindsgavl, det skønneste nordiske Flintarbejde.

svække Indtrykket. Rigest er Dreslette-Sønderby Sogne i Syd, samt Øerne i Bæltet. Disse sidste er ikke de mindst interessante. Der kan gøres særdeles smukke Udflugter til dem, først til Baagø, hvor man sydligt, ved den „ferske Sø“ finder 2 Langdysser, den ene undersøgt af Nationalmuseet for faa Aar siden og derefter fredlyst, — samt i NV. en Høj, (og der har været endnu en Dysse), dernæst til Brandsø, der har to seværdige Mindesmærker, som oftere er gengivne af vore Kunstnere, dels et Dyssekammer med en meget anselig Dæksten, dels Langdyssen „Svenskehøj“ med 2 Gravkamre. Man vil ligeledes have Fornøjelse af et Besøg (med Ejerens Tilladelse!) paa den lille Torø, syd for Assens, der af Familien Plum er gjort til en Art Museum. Saavidt mig bekendt, kan man ligeledes endnu faa et vist Indtryk af de af Frederik VII udgravede Smaahøje i samlet Gruppe i Tokelund ved Frederiksgave, selv om man maa væbne sig med Skepsis over for den Tro, at man i Navnet, eller i Skydebjærg, som en og anden i Egnen tror, har reelle Minder om Palnatoke, den „gamle Skytte, der gik paa Jagt i Fyen“; „Tokehøj“ i Gamtofte Sogn, syd for Byen, skulde ligeledes være et Minde om ham,

men den Stengrav, hvoraf noget er bevaret, er adskillige Aarhundreder ældre. Troen paa, at der heri skulde være virkelige Minder om Toke, er Vildskud af den Glæde over det skønne Land, som bevægede Jens Steen Sehested til at skrive:

Udvalgte Landskab, dejlig Fyen!
Naturens Mesterstykke!
Du glæder Hjerte, Sind og Syn
og est saa manges Lykke.

Rigest paa Mindesmærker er Helnæs, der ogsaa landskabeligt virker svært tiltrækkende. Sydvestligt ses her ikke mindre end 4 Stenmindesmærker (og der har været flere); det er det eneste Sted i disse Herreder, hvor man kan opnaa et saa samlet Indtryk af Stenalderminder.

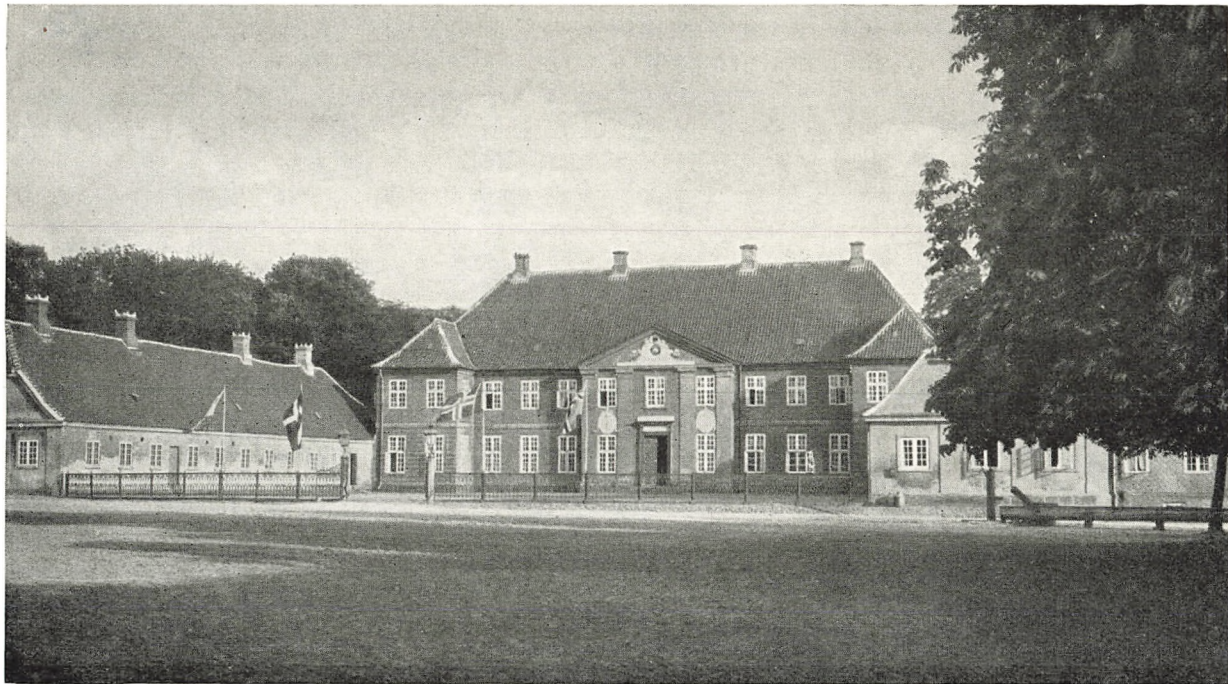
Som Vidnesbyrd om, at ogsaa disse Egne har set gammel Bosættelse, findes flere Steder, f. Eks. paa Hvideklint, Øst-siden af Helnæs, ved Kysten Boplads fra Stenalderen, men det er lidet lønnende at opsøge dem, og heller ikke at søge de Bosteder, som er paaviste andetsteds, ved Gamborg Fjord (Svinø), Baaring Vig, paa Viby Mark, eller enkelte andre Steder. Der er lidet eller intet at se paa disse Steder; deres Betydning ligger i, at de bekræfter den i og for sig naturlige Formodning, om at den gamle Bebyggelse for en ikke ringe Del er udgaaet fra Kysten.

Mange Sogne er overhovedet nu om Dage ganske blottede for synlige Oldtidsmindesmærker. Sikkert er det ofte ogsaa et oprindeligt Forhold, beroende paa, at adskilligt har været skovdækket i Sten- og Bronzealderen og først i Jernalderen modtog en mere udbredt Bebyggelse, som dog kun viser sig gennem Grave under Markfladen. Selvfølgelig er dog adskilligt borttaget gennem Tiderne, og det er endogsaa gaaet saaledes med Mindesmærker, hvortil der knyttede sig folkelig Overlevering, som „Rankelshøj ved Blanke“ (Rorslev Sogn), („Ride, ride Ranke, fra Baaring og til Blanke“). Den gamle Præsteindberetning fra 1623 udsiger, at paa denne Høj sættes Baal i Krigstider, men tilforn have Indbyggerne her ofret til Afguderne for deres Børn; Kæmpen Ranke skal være gravlagt i denne Høj, — men ikke desto mindre er den sløjftet ca. 1800. — Skulde der nævnes enkelte Punkter, som kunde være

værd at opsøge, maatte det være t. Eks. de tre fredlyste Høje i Krybeskov og Øksenrade Skov ved Middelfart. Vil man opsøge Føns Sogn, bliver det væsentlig for at glæde sig over Landskabet, den langt ud i Bæltet fremskydende Halvø, ikke for Mindesmærkernes Skyld. Af de Mindesmærker, som for- dum her var at se, en større Høj og et „hedensk Alter“ øst for Føns, er nu kun Erindringer; en Høj med Rester af en Sten- grav er alt, hvad der er bevaret.

Overhovedet staar det i Vends Herred ikke meget ander- ledes til end i Baag. Der kendes i hele Herredet et lignende Tal af Stenmindesmærker, 25, men færre Høje, ca. 100, skønt Undersøgelsen af dette Herred er foretaget i ny Tid og ret indgaaende. I Brænderup, med Brobjerg, der maaske var det Sted, hvor Valdemar Atterdag slog Holstenerne og fangede Grev Nicolaus 1357, ligger endnu „Korshøj“, medens en større Gruppe af Høje ved Fjelsted er væsentlig ødelagt. Et andet Sted, hvor der forud har ligget ret mange Mindesmærker, er Røgle Skov—Strib. Men af de 25 Høje, de tre med store Sten- grave, som der haves Efterretning om, forefindes kun 2 Høje i Stavrby Skovlodder. Imidlertid er Hindsgavl-Dolken, det skønneste Flintvaaben, som kendes fra nordisk Stenalder, et talende Vidnesbyrd om Egnens virkelige kulturelle Stilling.

Først ved Oldtidens Slutning træder Egnen stærkere i For- grunden. Runestene, som Helnæs og Flemløsestenene (nu i København og paa Jægerspris) vidner om Stormandsætter, som havde deres Sæde her. Tidligt i Middelalderen hører vi om stærke Borge, Hagenskov (nu Frederiksgave) hvor Jakob Erlandsøn blev sat som Fange, Gamborg og Hindsgavl, med deres Voldsteder fra ældre Anlæg, viser os Indledningen til den Tid, da Stormændene her tog fat paa at grundlægge i disse Egne den Stormandsvælde, hvorom de mange og skønne Herresæder endnu vidner.

Hindsgavl.

Logismose.

VESTFYNSKE HERREGAARDE

Af OLAF ANDERSEN

NOGET egentligt Herregaardsland er Vestfyn ikke. Man finder ikke her som i Sydøstfyn en Rigdom af prægtige gamle Borge fra Adelens Stortid. Histnede ligger de store Gaarde saa tæt, at man næsten kan raabe fra den ene til den anden. Her er der længere imellem dem; de gør sig ikke saa stærkt gældende, hverken i Landskabet eller i den sociale Udvikling. I Nordvestfyn ser man endda det Særsyn, at den frugtbareste og tidligst opdyrkede Jord ikke er Herregaardsmark, men Bondeland.

Vestfyns Herregaarde er ikke mange i Tallet, men til Genæld har flere af dem været Skuepladsen for mærkelige Tildragelser. Naar man undtager et Par Gaarde, er Bygningerne ikke særlig gamle, men altid kønne og stilfulde. Og de ligger allesammen i dejlige Omgivelser, der stemmer Sindet modtageligt for Historiens Tale.

I det følgende skal vi omtale nogle af de ejendommeligste vestfynske Gaarde. Vi lægger for med den gamle Kongsgaard

Hindsgavl.

Om Oprindelsen til Navnet Hindsgavl har man to Forklaringer, en falsk og en rigtig. Den falske er Sagnet om de to Kæmper, Hindse og Gavl, der stredes om, hvem der skulde være Herre paa Næset. Den rigtige gaar ud paa, at Navnet har været Hegnetsgavl, det vil sige det hegnede eller det skovkranste Hjørne.

Alt, hvad der sker paa Hindsgavl indtil 1694, er knyttet til den mægtige gamle Slotsbanke, der ligger i Strandkanten. Det er indlysende, at Slotsbanken engang har været en Holm, et

ensomt, utilgængeligt Sted, en Rovfuglerede med skarpt Ud-
kig over Lillebælt og ind i Kolding Fjord. Dens Historie er
uroilig og blodig som de andre gamle middelalderlige Borges.

Hvornaar den er bleven til, ved man ikke. I Valdemar II's
Jordebog omtales „den indhegnede Skov ved Middelfart“, men
selve Borgen nævnes først Aar 1287, da den blev afbrændt af
de landsforviste Stormænd, der har faaet Skyld for Mordet
paa Erik Klipping. Saadan hedder det sig i hvert Fald. Men
hvis det er rigtigt, har den snart rejst sig igen som en Fugl
Føniks af Asken.

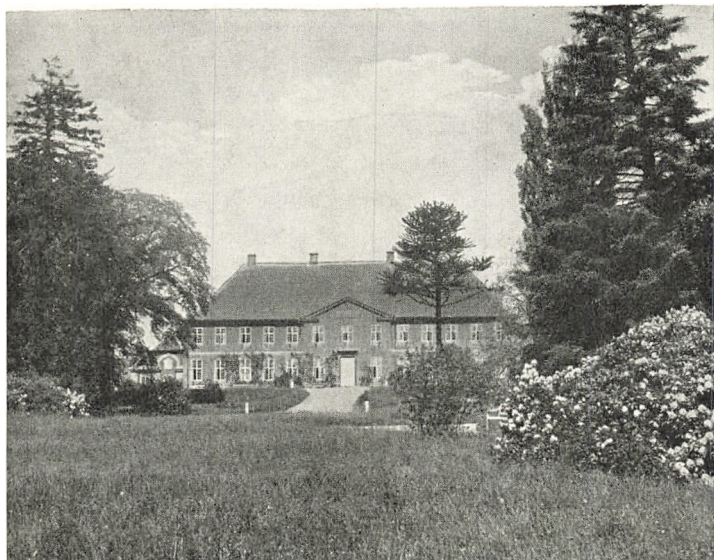
Kun 8 Aar efter, i 1295, mødes Erik Menved og Hertug
Valdemar af Sønderjylland her paa Slottet. Valdemar var
Kongens tidligere Formynder og stod ligesom „Kongemorder-
ne“ i Forbund med Norges Konge. Nu blev der sluttet Forlig
imellem dem for et halvt Aar. Og faa Dage senere aabner
Borgporten sig for en endnu fornemmere Gæst; det er den
unge norske Konge, Erik Præstehader, som skal tale sig til
Rette med Erik Menved. Der blev ogsaa aftalt en Stilstand i
Kampene, som skulde gælde indtil 15 Dage efter Sankt Hans
næste Aar.

Men Striden blussede op paa ny, og Gang efter Gang gik det
ud over Hindsgavl. I 1298 blev Slottet indtaget af den vold-
somme Hertug Erik af Langeland, en Broder til Hertug Valde-
mar, og ligesom han altid i Strid med Kongen om Arvegods og
Len. To Aar senere sluttedes Vaabenstilstanden paa Fænøkalv,
men først 1306 afstod Hertug Erik Slottet til Kongen, og nu
forblev det under Kronen til 1317.

I den følgende Tid er Hindsgavl, ligesom det meste af Fyn,
pantset til Grev Gert, der sætter en af sine Holstenere til at
styre Borgen.

1357 var Benedikt Ahlefeldt Hovedsmand paa Slottet, vist-
nok som Tillidsmand for Grev Klavs. Kong Valdemar opholdt
sig dengang i Gamborg. Her fik han Underretning om, at Fog-
dens Hustru var død, og at mange fornemme Adelsmænd, Fyn-
boer og Holstenere, var samlede til hendes Jordefærd. Straks
drog Kongen mod Hindsgavl, og det lykkedes ham at fange
en Del af Adelsmændene.

Næste Aar foer han til Søs mod Hindsgavl. Men Vejret var
mørkt og sludfuldt, og flere af hans Skibe blev borte. Gang

Hindsgavl Slot (set fra Haven).

LIISBERG FOT.

efter Gang lod Kong Valdemar Borgen storme, men alt var forgæves. Han sendte kun Væbnere og Bønder mod Hindsgavl. En af Hofmændene spurgte ham, hvorfor han saa hensynsløst ofrede sine Folk. „Jeg saa jo nok, I ingen Lyst havde til at gaa paa,“ svarede Kongen, „saa maatte jeg bruge dem, jeg kunde faa. Væbnernes og Bøndernes Mødre er ej døde, der er flere af dem.“

1367 lykkedes det endelig at faa Hindsgavl tilbage til Kronen. Hindsgavl blev nu Sædet for en kongelig Foged eller Lensmand, der skulde styre Borgen og holde Fred og Orden i Omegnen.

Mellem Lensmændene møder vi 1382 *Berneke Skinkel*, en indvandret Holstener og Herregaardssamler i stor Stil. Han blev efterhaanden Ejer af en hel Række fynske Gaarde: Iversnæs, Langesø, Frøbjærg, Enggaard; desuden var han Lensmand paa Rugaard. Maaske har han været mellem de kongelige Fogder, som Dronning Margrete havde for Øje i en Forordning af 1396. Heri forbød hun Lensmændene at plyndre og skænde Lenene, som de hidtil havde gjort, og paalagde dem at aflægge Regnskab, naar det blev krævet af dem.

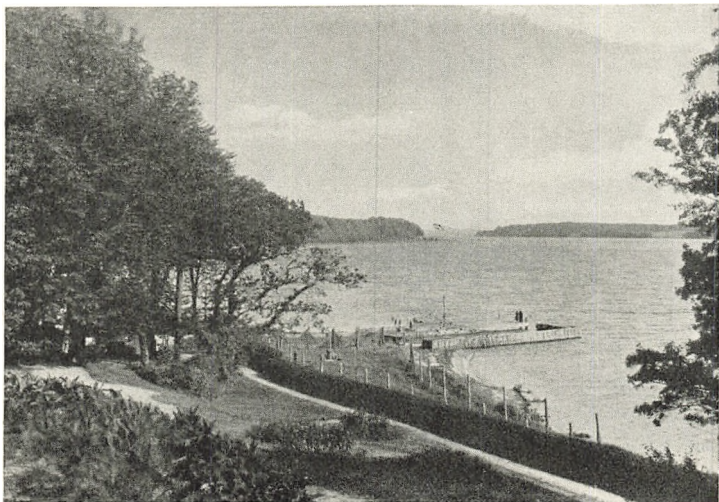
Adelerhus ved Hindsgavl.

LITSEBERG FOT.

Men Berneke Skinkel havde fat i den gode Ende af Ham-melen. Hans Rigdom satte ham i Stand til at udlaane 6000 Mark til Kong Erik og Dronning Margrete, og for dem fik han store Indtægter i Pant: Hindsgavl med Købstæder og Len for 4000 Mark og Rugaard med Skovby Herred, Bogense, Harridslev Birk og Vissenbjærg Sogn for 2000 Mark. Pantebrevet blev dog kendt ugyldigt, da Arvingerne senere hen stævnedes Kongen til Betaling af den gamle Gæld; for i Kongens Brev stod det ikke nævnt udtrykkelig, at det drejede sig om Laan!

I 1436 blev Hindsgavls Len overtaget af Hertug *Bugislav* af Pommern, der var Søkendebarn til Kong Erik. Det var Kongens Plan, at Bugislav skulde blive hans Eftermand paa Danmarks Trone. Men det kom der ikke noget ud af; da Erik maatte gaa i Landflygtighed, fandt ogsaa Bugislav det klogest at fjerne sig. Forinden satte han sin Landsmand, *Konrad v. Zastrau*, til Høvedsmand paa Hindsgavl. Hans fornemste Op-gave skulde være at hindre Rigsforstanderen, Kristoffer af Bajern, i at blive Konge.

Den nye Foged røgtede sit Hverv med Nidkærlighed. Han samlede en lille Hær af Landsknægte, og til denne sluttede sig en Skare Bønder fra Vendsherred, som han havde lovet Fri-

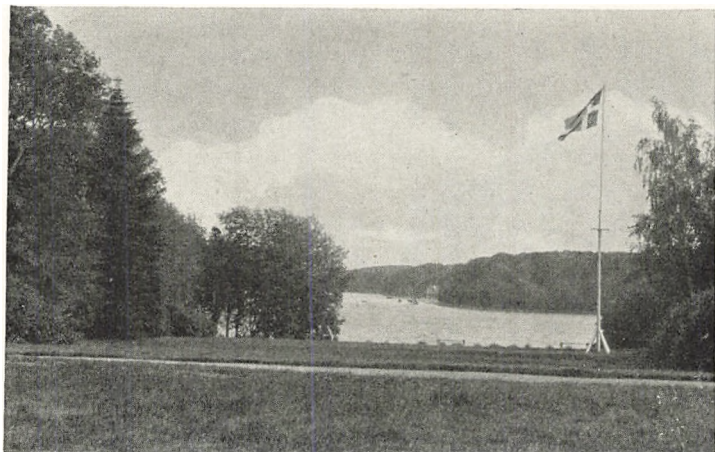
Udsigt fra Hindsgavl Park.

LIEBERG FOT.

hed for Hoveri og Landgilde; hvis de sejrede, skulde de oven i Købet have Ret til at fiske i Lillebælt. Med sin uensartede Flok drog han af Sted Øst paa; men ved Brænderup Aa blev han standset af Eggert Frille. Det lykkedes ham dog at naa frem til Villestofte, men i Mellemtiden havde hans Modstander faaet Hjælp fra Odense og slog nu Oprørshæren; v. Zastrau selv faldt.

For dette Stykke Arbejde fik *Eggert Frille* Ridderslaget og blev Lensmand paa Hindsgavl. Ogsaa han indkøbte efterhaanden en hel Del Gods i Omegnen, og som Erik af Pommern havde været Berneke Skinkels Skyldner, blev Kristian I Eggert Frilles. I 1463 laaner han Kongen 100 rinske Gylden og faar tre Gaarde i Røjle i Pant for Gælden. Men Eggert Frille, „vor elskede Mand og Raad,“ maatte sande det gamle Ord om Lykkens Ustadighed. Han faldt i Unaade hos Kristian I, maatte flygte ud af Landet og mistede sit Gods. Aaret efter blev der dog indgaaet Forlig mellem ham og Kongen, og han blev atter Hovedsmand paa Hindsgavl.

Mellem de senere Lensmænd nævnes Anders Jepsen, der menes at have været 90 Aar gammel, da han overtog Styret paa Hindsgavl. Hans Efterfølger Gjord Nielsen laante Kong Hans 2000 rhinske Gylden og fik Pant i Hindsgavl, Mid-

Udsigt fra Hindsgavl Park.

LIISBERG FOT.

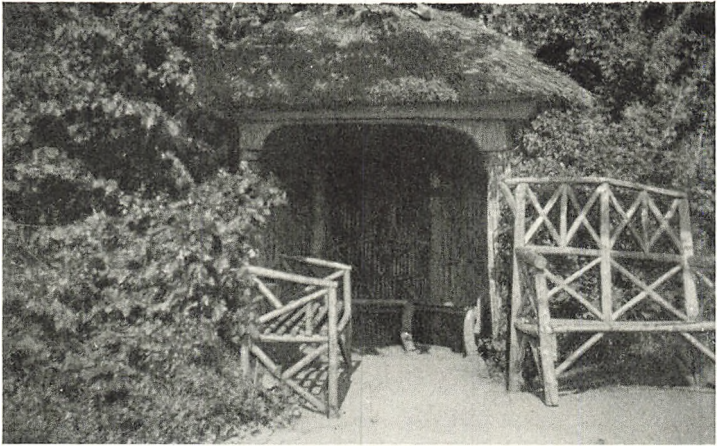
delfart og Aalefiskeriet i Mejlfarsund. Dette Laan blev indløst 1521 af Kristian II's Dronning, Elisabet, der opholdt sig meget paa Hindsgavl og sagtens har været fortryllet af Stedets Skønhed.

I Kong Hans'es Tid svarede Lensmanden en aarlig Afgift af 200 Mark, en Tredjedel af Fisket og Marsvinsjagten, Halvdelen af Sagefald i Lenet og Middelfart By, d. v. s. de indkomne Bøder. Desuden skulde han stille „8 Hester til Hans Naades Tjeneste“.

Nu kom de urolige Tider, da Kristian II mistede Kronen. Lensmanden paa Hindsgavl er vel fulgt i de jyske Adelsmænds Spor; i Marts 1523 opsiger han Kongen Huldskab og Troskab, fordi Hans Naade har givet to andre Adelsmænd „Befaling at tage Gaarden og Halsen fra mig“.

I Grevefejden sætter Grev Kristoffer af Oldenburg *Mogens Gyldenstjerne* til Lensmand paa Hindsgavl. Om ham hedder det, at han lige med det samme inddrev en kraftig Skat. Hver Bonde skulde af med et Svin, hver Kirke med 10 Mark, Præsterne skulde betale 10 og Degnene 3 Mark. Noget skulde der ogsaa til i Lensmandens Husholdning; vi ved om ham, at han havde mange Munde at mætte, for hans Hustru, Anna Sparre, blev Moder til ikke mindre end 22 Børn. Naturligvis blev Lenet taget fra ham, da Grevefejden var forbi.

I den følgende Tid ser vi atter og atter Kongerne udstede

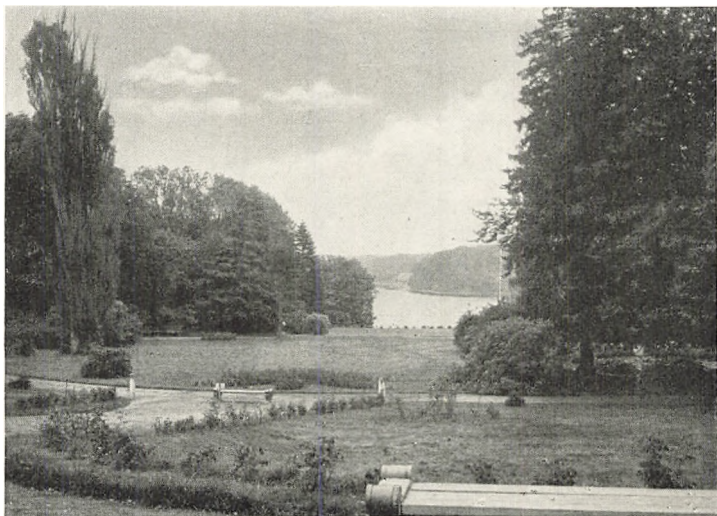
Havehus i Hindsgavl Park.

M. LARSEN FOT.

Pantebreve til Lensmændene paa Hindsgavl. I 1567 klager Lensmanden, Jørgen Sehested, over Bønderne i Lenet; de vil ikke køre Møg fra Slottet og faar nu Paabud om at „være hannem hørige og lydige“. Sehested har dog nok drevet sin Haardhed for vidt; faa Aar senere er Hans Johansen Lindelow Lensmand, og Kongen udsteder et nyt Paabud til Bønderne. Hidtil har hver af dem kun kørt 6 Læs Møg om Aaret; men nu da der holdes flere Øksne og Køer end forhen, vokser Møddingen og vil blive liggende, hvis ikke der tages anderledes fat; derfor skal Bønderne arbejde, saalænge til hele Møddingen er kørt ud!

Under Svenskekrigen var Svenskerne en Tid lang Herrer paa Hindsgavl, men i November 1659 blev Borgen stormet og indtaget af Danskerne. Lenenes Tid var nu forbi; Hindsgavl gled i nogle Aar over i privat Eje, men faldt atter tilbage til Kronen, der lod Avlsgaarden drive af en Forpagter. Bygningerne var enten forfaldne eller lagt helt øde, og det blev værre i de pengeknappe Aar efter Krigen. Endelig, i Januar 1694, gjorde Storm og Højvande Ende paa det gamle Hindsgavl; en Del Murværk styrtede ned, og Fruerstuen gik helt til. Den gamle Kongsborg var forvandlet til Ødelevn.

I 1695 lod Kongen Slottet sætte til Auktion, og Forpagteren ventede, at Ruinen skulde tilfalde ham. Saadan gik det dog ikke. Mellem dem, der gjorde Bud paa hele Ejendommen, var

Fra Hindsgavl Park.

en Kældermester, Daniel Frenis. Kongen stod i Gæld til ham, han havde for mange Aar siden leveret Vin til hans Forgænger, Frederik III, for omkring 20.000 Rdl. Tallet virker jo en Smule overraskende. I et Lynglimt giver det et Billede af den Overdaadighed, der herskede ved Hoffet paa en Tid — det var ottende og niende Aar efter Svenskekrigen — da man skulde synes, der var al mulig Grund til Nedskrivning. Især virker det uhyggeligt paa Baggrund af den Sult og Nød, der netop i de samme Aar herskede ude i det fynske Bondeland som en Følge af Svenskekrigens Hærgninger.

Gælden skulde betales, Hindsgavl blev altsaa solgt til Købmanden, dens Saga som Kongsgaard var uigenkaldelig forbi. Kort Tid efter Salget blev den nye Hovedbygning opført Sydøst for Slotsbanken, delvis af Sten fra de gamle Mure. Nye Slægter rykker ind paa Gaarden, og i 1745 træffer vi Fogden Niels Andersen Basse, som Ejer af Hindsgavl. Ved hans Død gik Gaard og Gods over til Datterdatteren, Karen Basse Fønss, der var gift med Ritmester *Christian Holger v. Adeler*.

Ham var det, der i 1784 opførte den nuværende Hovedbygning. Paa en Sandstensflade i vestre Gavl staar Navnet paa Bygmesteren; Niels Jensen hed han, og det er nok værd at

Sorgenfri i Hindsgavl Park.

LIISBERG FOT.

mindes Skaberen af den smukke, roligt afstemte Hovedfløj med det fremspringende Midterstykke og de to Hjørnekarnapper. Da Bygningen var færdig, lod Adeler indmure en Egetræsplade over Hoveddøren med følgende Indskrift:

Her kan jeg staa og se den føytende Sø,
her kan jeg gøre mig en Tanke om at dø.
Som Skibet snart fløtter sig frem og snart tilbage,
jeg gaar herfra og til med alle mine Dage.

Adeler døde i 1801, og 1815 blev Stamhuset Hindsgavl oprettet for hans Hustrus Brodersøn, Niels Basse Fønss. Noget over 100 Aar senere, i 1921, er det gaaet over til fri Ejendom. Middelfart By købte Avlsgaarden, og da den sidste Stamhusbesidder døde i 1922, opstod den Tanke at indrette Hovedbygningen til et Samlingssted for Folk fra Nordens Lande. Et Aktieselskab købte Hovedbygningen med Park og Skov, og Foreningen „Norden“ overtog Ledelsen af den nye tiltalende Opgave.

Nær den Plet, der har været Brændpunkt i saa megen Uro og Strid, den gamle Ørnerede dernede ved Stranden, samles nu i lyse Sommerdage Folk fra hele Norden — sommetider fra

*Bjornsdam ved Middelfart
(En Idyl, som den ny Lillebeltsbro odelægger).*

LISBERG FOT.

et enkelt Land og en enkelt Lejr — for i herlige Omgivelser at styrkes til Løsningen af økonomiske, sociale eller aandelige Opgaver. Hindsgavl har længe været et af Danmarks mest dragende Steder. Nu er det et Navn, der har Klang fra Reykjavik til Helsingfors, fra Flensborg til Nordkap. Her vajer de nordiske Korsflag, her veksler Tale og Sang med Arbejde og frit Ordskifte.

Hindsgavls dejlige Have skraaner i Afsatser ned imod Bæltet og rummer flere sjældne og høje Træer. Langs med Strandskrænten snor sig en Sti, der fører forbi smaa nydelige Lysthuse med Udkig over Vandet. I et af disse findes indridset i en Tavle et lille naivt Digt, hvori H. C. Andersen udtrykker sin Glæde over Stedets Skønhed.

I vore Dage har vi Grund til at glæde os dobbelt. En herlig Bygning og dens skønne Omgivelser er sikret imod Vanrøgt og Forfald, ikke ved at indrettes som Musæum, men ved at tages i levende Brug, i Samvirkets, Oplysningens og Venskabet's Tjeneste.

Alléen, der fører ind til Wedellsborg.

Wedellsborg.

En snorlige Vej fører gennem flade, frugtbare Marker ud til det gamle vestfynske Herresæde, der ligger ensomt og langt fra de store Veje, indhyllet i sine tætte, dølgende Skove.

Første-Indtrykket er usædvanlig stemningsfuldt. Det skyldes for en Del *Adlerhus*, den nydelige Portbygning med sine svungne Renæssancegavle, opført 1689 paa et Tidspunkt, hvor denne Stilart ellers var opgivet næsten overalt; hvem Bygmesteren er, ved man ikke, men det er aabenbart en Mand, der har holdt fast ved den Overbevisning, han har været fortrolig med.

Det glæder vi os over den Dag i Dag. Men især stemmes Sindet højtidsfuldt, naar man færdes gennem den lange og pragtfulde Allé, der forbinder Porthuset med Slottet. Man lægger Nakken tilbage og ser op i Kronerne af de vældige gamle Aske, ser, undres og frydes. Hvilke Stammer! Alle disse Knuder og Knaster, hele denne Vrimmel af slyngede og sammenløbende Linjer gør tilsammen et Indtryk af ærværdig Ælde.

Bag Gravens spejlende Vand ligger Hovedbygningen rolig

Grimerhus ved Middelfart, tidligere Enkesæde under Hindsgavl.

og fornem, tilsyneladende en Gaard i Barokstil fra omkring Aar 1700. Ingen skulde ane, at dette regelbundne Hus med de store Vinduer og de skraa Gavltage gemmer paa ældgammelt Murværk, Vestfyns ældste verdslige Bygninger. Og dog er det saaledes. Middelalderen drømmer endnu i store Dele af den lange Sydfløj, som man faar det bedste Overblik over ved at gaa op i Nærheden af Avlsbygningerne og kaste et Blik ind over de grønne Plæner.

Allerældst er en firkantet Bygning af store Munkesten, vistnok et Barfredstaarn, der menes at være opført først i 1300-Tallet. Det har sin Plads omtrent midt i Sydfløjen. I den senere Middelalder er der opført et nyt Stenhus 6 Meter Vest for det ældste Hus; det havde svære Mure, to Stokværk og høje, kamtakkede Gavle. Noget senere tilføjedes en Bygning Øst for og i Flugt med Taarnet, ligeledes i gotisk Stil og med Trappegavle. Og til sidst blev Østfløjen bygget, rimeligvis i gotisk Renæssance.

Men i Aarene op imod 1706 har der fundet en gennemgribende Ombygning Sted. De knejsende Gavle blev nedrevet, Skraatage kom i Stedet, de røde Mure overkalkedes, og store regelrette Vinduer huggedes ind i de gamle tykke Mure. Hullet mellem de to ældste Bygninger blev muret til, saa det store

Adlerhus, Indkørsel til Wedellsborg.

O. A. FOT.

Stenhus nu ses som et Fremspring fra den øvrige Sydfløj. Den indre Indretning gennemgik en tilsvarende Forvandling, og Gaarden fik i det væsentlige den Skikkelse, som den har den Dag i Dag.

Borgens Mure har haft en forunderlig og usædvanlig Historie. Og om Livet gennem Aarhundrederne derude paa den afsides Halvø fortælles der adskillige Træk, som vidner om, at det til Tider har været stormfuldt og spændende nok.

Fra først af har Gaarden sikkert haft sin Plads i Landsbyen Husby. Paa Erik Menveds Tid nævnes nemlig *Husbygaard*, der tilhørte et Medlem af Hvideætten. Men omkring ved Aar 1320 er Navnet *Iversnæs* i Brug. Ejeren hed Anders Pedersen Stygge, og det er vistnok ham, der har flyttet Gaarden ud til Næsset og givet den Navn efter selve Stedet. Det gamle Barfredstaarn er rimeligvis opført af Anders Pedersen.

Erik Menved havde pantsat hele Fyn til de holstenske Grever, og nu overtager Holstenerne den ene vestfynske Gaard efter den anden. To Medlemmer af Slægten Krummedige sidder efter hinanden som Herrer paa Iversnæs. *Berneke Skinkel*, som overtog Gaarden i 1383, er ogsaa af holstensk Æt; vi husker ham fra Omtalen af Hindsgavl. Hans Sønnedatter, Hilleborg Skinkel, arver Iversnæs, og med hendes

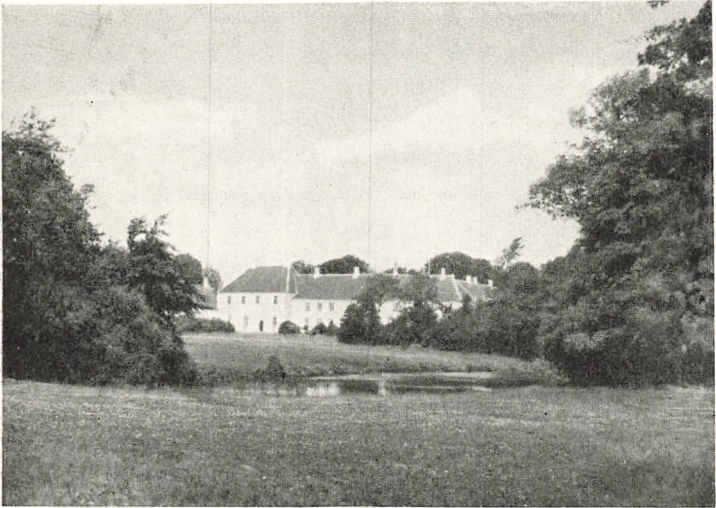
Mand, Knud Henriksen, rykker Gyldenstjernerne Slægt ind paa Gaarden.

Om *Knud Gyldenstjerne* fortælles der iøvrigt, at han i sine unge Dage har gaaet omkring med højtflyvende Drømme. Ifølge Sagnet skal Kristoffer af Bajerns Enke, Dorothea, have tænkt paa at gifte sig med ham. Kongeriget kom dog ikke til at hedde Danmark, men kun Iversnæs. Hans Søn, *Henrik Gyldenstjerne*, foretog i sin Ungdom en Pilgrimsfærd til det hellige Land, og fra denne Rejse har han rimeligvis hjemført et ejendommeligt Kunstværk, der endnu findes paa Gaarden. Det er et rundt Billede af Træ, hvor man ser Døberen Johannes' Hoved malet paa Guldgrund, og det stammer fra 1400-Tallet. Henrik Knudsen rejste det store Stenhus, der byder paa rige Fremskridt i Bolighygge i Sammenligning med det gamle Barfred. Den østlige Del af Sydfløjen er bygget enten af ham eller af hans Enke, Karen Bille.

Under Svenskekrigen bliver det fjerntliggende Iversnæs' Omegn Skueplads for store og skæbnesvangre Hændelser. Ved Kysten af Tybrind Vig gik Karl Gustav i Land den 30. Januar 1658 efter det dristige Togt over Lillebæltsisen. Paa denne Tid er Hans Lindenow den Yngre Ejer af Gaarden. Han var gift med en Datter af Kristian IV og Kirstine Munk, og hans Ry er mindst lige saa slet som de øvrige Svigersønners. Som et Minde fra denne Tid findes i Gaardens store Malerisamling et Billede af Kirstine Munk og hendes Børn, malet af Hol-lænderen Karel van Mander.

Nogle Aar senere møder vi en kendt historisk Skikkelse som Ejer af Iversnæs; det er den snilde og erfarne *Hannibal Sehested*, der i en Aarrække havde været Statholder i Norge. Hans eneste Datter førte ved Giftermaal Iversnæs ind i den Slægt, der siden 1672 har siddet inde med den gamle Gaard.

Svigersønnen hed *W. F. Wedell* og stammede fra Stormarn i Holsten, men var kommen til Danmark i en helt ung Alder. Han kom i den rette Tid; Kristian V blev Konge og gav sig straks til at efterligne Hoffet i Versailles. Mellem dem, der blev optaget i den nye Adel, som Kristian V omgav sig med, var ogsaa Friherre Baron Wedell. 1672 fik han Lensbrev, og Godset Iversnæs forvandlede til Grevskabet Wedellsborg. Hermed var det gamle stedprægede Navn forsvundet.

Wedellsborg.

W. F. Wedell opførte det skønne Porthus og foretog den store Ombygning, der afsluttedes i 1706. Iøvrigt var han en haard og hensynsløs Herre, som i Egnens Overlevering har faaet Navnet „den gale Grev Wedell“. „Man læser baade Hovmod og Hensynsløshed paa hans Ansigt i Abraham Wuchlers mesterlige Portræt,“ siger Kunsthistorikeren Vilh. Lorenzen. Hans Indfald kunde være yderst mærkværdige. Naar han gik til Bords, lod han 12 Trompetere blæse Fanfare, og det samme gentog sig, naar Maaltidet var forbi. Værre var det, at han Gang efter Gang gjorde sig skyldig i Overgreb over for Bønder, Præster og Degne, saa Kongen mere end een Gang maatte gaa i Rette med ham.

Slægtens mærkelige Vaaben, et Bøddelhjul i sort og rødt med 16 Tænder og 4 Eger, synes næsten at være sindbilledligt for „den gale Grev Wedells“ voldsomme Fremfærd. I 1695 førte han Dom og Straf over et Par Folk paa Godset, vistnok Forvalteren Claus Brandt og hans Hustru, Marie Borger. Greven kunde sagtens faa sin Vilje igennem, for han havde selv udnævnt Retten, var altsaa i Virkeligheden baade Anklager og Dommer. Først blev de to Mennesker dømt for Tyveri; Straffen lød paa, at de skulde have deres Bolslod forbrudt; men desuden skulde Konen „stryges for Kagen“, fordi hun

Fiskehuset i Rordam ved Wedellsborg.

ifølge Dommen havde gjort sig skyldig i „Rufferi og Forførelse af andre Folks Børn“. Dommen blev udført af Grevens egen Skarpretter.

Denne ulovlige og umenneskelige „Rettergang“ skulde vistnok dække over en Familieskandale. En Datter af Grev Wedell var løben bort med Huslæreren, og Konen havde hjulpet de to unge. I en Aarrække vilde Faderen ikke vide noget af denne Datter; siden hen kom hun til at bo paa en Gaard i Ørslev og fik en lille Understøttelse fra Grevskabet.

Konen klagede til Kongen over den Medfart, hun havde lidt, og straks saa det ud til, at Kongen vilde tage Birkeretten fra Grev Wedell; men en yngre Broder bad godt for ham hos Kristian V, og det hjalp. I 1696 blev den ulovlige Dom kendt „død og magtesløs at være“.

Naturligvis har hele denne Historie i rigt Maal været Genstand for Folkesnak. Hvad Sagnet fortæller, lyder dog hartad utroligt. Greven, hedder det sig, maatte gøre et stort Gilde for hele den fynske Adel — og for den forurettede Kone. Hende maatte han lade afhente i sin egen Vogn og sætte hende til Bords paa Hæderspladsen ved sin højre Side. Desuden maatte han betale hende 40.000 Rdl. i Skadegæld og en lige saa stor

Jagtpavillonen ved Wedellsborg.

Sum til Kongen. Om det sidste findes der ingenting i de kongelige Regnskaber, saa det holder sikkert ikke Stik.

Aarene gik, uden at Greven lærte at fare med større Lempe. Voldsomt bar han sig ad ogsaa over for Sognepræsten i Husby, *Broder Brodersen Riisbrigh*, der tillige var „Kabinettspræst“ paa Wedellsborg. Engang lod han sin Ridefoged gaa op paa Prædikestolen og piske løs paa Præsten, saa han maatte løbe fra Tjenesten. Aar 1700 fælder Højesteret sin Dom. Den gik ud paa, at hvad Wedell havde skyldt sin Sognepræst for, blev kendt dødt og magtesløst. Greven maatte betale Præsten 2000 Rdl. og „for sin store Forargelse“ 500 Rdl. til Vor Frelseres Kirke paa Kristianshavn. Striden mellem Greven og Præsten hørte dog ikke op. Den blussede op paa ny, og Biskoppen, det var selve Thomas Kingo, holdt med Greven og lod foreløbig Præsten sætte fra Embedet. Men Præsten Riisbrigh stævnedes Biskoppen for Højesteret og vandt en fuldstændig Sejr.

Under Sønesønnen, Chr. L. Wedell, var det rent galt med Godsets Husholdning. Den unge Greve, hedder det, havde mest Lyst til at rende fra det hele. Men Kongen hjalp ham paa forskellig Vis, bl. a. ved at give ham Lov til at omhugge den

store og dejlige Føns Skov, en Handling, som vi i vore Dage ikke kan se paa med blide Øjne. Iøvrigt lykkedes det virkelig Grev Wedell at bringe Godset paa Fode igen. 1752 var Gælden ude af Verden.

Just som Tiderne bedredes, kom en ny Hjemsøgelse, Kvægpesten, der bortrev 3000 Høveder paa Godset. Først efter 1830 oprinder den egentlige Fremgangstid. Da Grev *Karl Wedell* døde i 1882, havde Grevskabet gennemgaaet en rig og blomstrende Udvikling. I 1828 dækkede Skovene kun 811 $\frac{3}{4}$ Td. Land, i 1880 omtrent 2000 Tdr. Land. Æren for Skovenes Opkomst tilkommer for en stor Del Skovrider Schrøder, der regnedes for en af Fyns dygtigste Forstmænd.

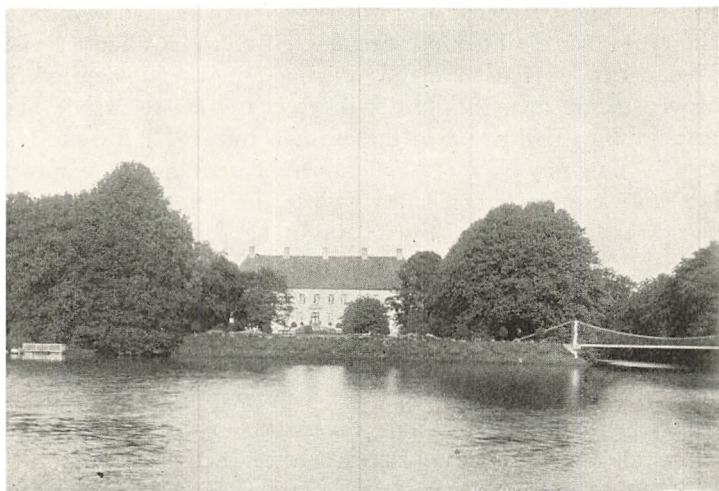
— Det gamle, livfulde Iversnæs bukkede under for Baroktidens Krav og en ny Ejers ubændige Lyst til at udslette Fortidens Spor, lige fra Navnet til de høje, kamtakkede Gavle. Men bag Kalkpudset og de strenge Linjer hvisker endnu Middelalderens dulgte og brudte Røster. Og i den fine Portbygning og de herlige gamle Aske ejer Stedet et Smykke, som tilligemed Skovene og Bæltet giver det Præg af noget fjernt, ensomt og storladent.

Brahesborg.

Det er et gennemgaaende Træk ved vore gamle Herregaarde, at de er opstaaet af en ældre Gaard, hvis Oprindelse taber sig i Mulmet. Det gælder ogsaa Brahesborg, der ligger i Gamtofte Sogn, 4 km Ø.N.Ø. for Assens. Denne Gaard er sikkert det gamle *Bisbo*. Navnet tyder paa, at Borgen har hørt ind under Odense Bispestol; men vi har ingen sikre Efterretninger derom.

Derimod ved vi, at Bisbo i 1525 ejedes af Landsdommer Verner Bertelsen Svale og efter ham af Sønnen, *Christen Svale*, som døde i 1591. Efter hans Død blev der ført Retssag mellem Enken og hans Broder, *Gabriel Svale* til Bjællerup i Skaane. I første Omgang vandt Broderen. Christen Svale havde skænket sin Hustru Gaarden i Morgengave; men ved Herredagsdommen blev Gavebrevet kendt ugyldigt, fordi det ikke var bragt i Orden lige efter Brylluppet.

Ret megen Glæde har Gabriel Svale dog næppe haft af sin Sejr. Enken havde nemlig sin „Brudskat“, Medgiften, hun

Brahesborg.

BOE FOT.

selv havde bragt med, og den fik hun Ret til at udtage forlods af Boet, fordi Manden havde sikret hende den ved et særligt Brev. Fru Sara fik Gaarden i Pant for sin Ejendom og blev siddende paa Bisbo.

Senere blev der ført en ny vidtspændende Rettergang. Mellem Vidnerne mødte Christian Macchabæus, en Skotte af Adelsæt, der var bleven Professor i Teologi ved Københavns Universitet. Han var gift med Gabriel Svaales Søster, og deres Søn, Johannes Macchabæus, Kannik i Lund, overtog Bisbo i 1609. Senere kom Gaarden i Slægten Billes Hænder og blev nu mageskiftet med Skovsgaarde i Søby Sogn.

Den nye Ejer, *Jørgen Steensen Brahe*, har faaet Tilnavnet „Den lille Konge i Fyn“. Han var en stor Godssamler, der efterhaanden blev Ejer af Hvedholm, Fjællebro, Lundegaard, Skovsgaard og Østrupgaard; vi møder ham desuden som Lensmand paa Hagenskov. Han har været en kraftig, stolt og magtkær Mand; Enevælden, som han oplevede paa sine gamle Dage, har sikkert været ham en Torn i Øjet. Han deltog i Kalmarkrigen, men vides at have været en Modstander af den meningsløse Krigspolitik over for Sverrig.

En vis Rundhaandethed kunde han til Tider udvise; et Par Gange hører vi om ham, at han har skænket ret store Summer

til de fattige i Assens, og i 1650 giver han Disk og Kalk til Gamtofte Kirke. Flemløse-Stenens Skæbne har han et vist Medansvar for; han fik nemlig Paabud om at sende den ind til Hovedstaden, men gjorde det ikke. Det stolteste Minde har han sat sig i den nye Gaard, som han byggede i Aarene fra 1638—56 og gav Navnet *Brahesborg*. Hovedfløjen blev opført i to Stokværk og med tre smaa Taarne, der senere er nedbrudt. Paa Murfladen staar Jørgen Brahes og hans Hustru Anna Gyldenstjernes Navne.

Jørgen Brahe døde i 1661, og Fru Anna, der i sine sidste Aar var blind, i 1677. Sønnedatteren Sofie Brahe ejede den ene Halvdel af Gaarden, og da hun døde, gik den i Arv til hendes tre Døtre. Den ene af disse, Jutte Dorothea, blev 19 Aar gammel gift med den 51-aarige *Marcus Gøye* fra Hvidkilde, og ham lykkedes det at købe Gaarden sammen paa ny.

Marcus Gøye maa have været en af Danmarks første Turister; i Ligprædikenen over ham siges der nemlig, at han „gjorde sig kendt med sit Fædrelands mærkeligste Egne“. Han var i det hele en rigt udrustet Mand, glimrende Idrætsmand og vel uddannet i boglig Lærdom. Ogsaa i Udlandet havde han set sig godt om; som den fine Verdensmand han var, havde han faaet adskillige diplomatiske Hverv overdraget. Ellers opholdt han sig mest i København. Som Medlem af Slægten Gjø blev han Skoleherre for Herlufsholm; han døde som den sidste af Ætten i 1698.

Gaarden blev nu overtaget af Marcus Gøyes Datter Charlotte Amalie, som i 1716 giftede sig med Grev *Christian Rantzau* til Rosenvold. Han blev senere Vicestatholder i Norge (1731—39) og var yndet i vide Kredse, dog ikke af Kong Kristian VI, hvis pietetiske Fromhed han ikke kunde udstaa; han har vel ogsaa været mere optaget af sine Godser end af sit Embede. 1740 blev han Stiftamtmand over Fyn og har i denne Stilling faaet Ord for Orden og Retfærdighedssans. Videnskabskab og Digtning fængslede ham; han var en Velynder af Ambrosius Stub og omgikkes Ludvig Holberg. I sin Alderdom fik han en sørgelig Skæbne. Hans Helbred svækkedes, hans Sind formørkedes, indtil Døden udfriede ham i 1771.

Efter Krigen 1807—14 kom de onde Aar for Landbruget. Brahesborgs Ejer, C. A. Rantzau, kunde ikke klare Skærene,

Fra Brahesborg Park.

og der blev holdt Auktion over Indbo og Løsøre, skønt han havde bedt Kongen om at vente. Han synes i øvrigt at have været en afholdt Jorddrot; „hans Fæstere vil med Smerte erfare hans Død,“ blev der siden skrevet om ham.

Da Rantzau maatte give op, overtog Staten Gaarden. 1828 blev den købt af Højesteretsadvokat *F. W. Treschow*, og har siden været i denne Slægts Eje. Efter de daarlige Aar fulgte den store Fremgangstid; Hoveriet afløstes, en stor og dejlig Park indrettedes omkring Hovedbygningen, ude og inde kom der Orden i Sagerne.

Jørgen Brahe havde sagt til sine Folk, at de skulde bygge, saa Gaarden kunde staa til Verdens Ende. Men den store Lade, han havde opført 1640, faldt allerede ned Julenat 1716; Aaret efter blev den bygget op igen af Chr. Rantzau. I 1925 hærgedes Brahesborg af en stor Ildebrand, der lagde den gamle Lade i Aske. Paa den store Gaardsplads er der i 1909 opstillet en Samling gamle fynske Milepæle. De ydre Omgivelser har et venligt og indtagende Præg. Gaarden ligger ved en lille skovkranset Sø; en hvidmalet Jernhængebro fører over til en svømmende Stump Have, og i Vandfladen staar fine Spejlbilleder af kuplede Trækroner, der omfatter den roligt virkende Hovedbygning.

Krængerup.

BOE FOT.

Krængerup.

Denne Gaard, der nu gemmer sig mellem store, tætte Skove, er rimeligvis opstaaet af en lille Landsby; Navnet giver et Fingerpeg derom, men Historien er tavs. Paa en Mindetavle i Sognekirken Ørsted siges det, at *Gabriel Knudsen Akeleje* lod Gaarden bygge op. Om ham véd vi, at han var Landsdommer og af gammel fynsk Adel; han døde i 1608 og efterlod sig ikke mindre end 16 Børn; fra ham nedstammer den norske Slægt Akeleje.

Senere tilhørte *Krængerup Claus Daa*, der fik en dramatisk og ulykkelig Skæbne. Han var gift med *Sofie Amalie Lindenow*, Datter af Hans Lindenow paa Iversnæs og Datterdatter af Kristian IV, en ryggesløs Kvinde, som ikke veg tilbage for noget som helst. I 1678 lod hun en af sine Elskere dræbe Manden; det hændte dog ikke paa *Krængerup*, men i Himmerland, hvor *Claus Daa* ejede *Lindborg*; her blev han snigmyrdet, da han kom kørende ind til Gaarden.

Aaret efter solgte *Sofie Amalie Lindenow* *Krængerup* til *Morten Skinkel* fra *Søholm*. Hans Enke, *Anna Charisius*, ejede begge Gaarde til sin Død 1705. Saa blev *Krængerup* delt mellem hendes to Broderdøtre; den ene af dem, *Marie Dorthea*, ægtede *Kaptajn Vilh. Chr. Stockfleth*, og deres Søn, Stiftamtmand *Christian Stockfleth*, samlede *Krængerup* paa-

Lindeallé ved Krængerup Avlsgaard.

O. A. FOT.

ny. Efter en Arvetvist blev Søholm tilkendt ham i 1747, og han blev ligeledes Ejer af Brahesholm. Hans Mor, Marie Dorthea Charisius, havde baaret Ambrosius Stub over Daaben, og Digteren har sikkert været en velset Gæst paa Krængerup i Stockfleths Tid.

Efter Stockfleths Død blev Krængerup overtaget af hans Svigersøn, Grev Vilh. Holck, som var en elegant Hofmand. Under hans Styre synes Gaarden ikke at have været i nogen særlig god Tilstand; i 1765 omtales den som en Gaard „uden Bygninger“, og Jorderne blev drevet under Brahesholm. Holck skilte sig først ved Søholm og Brahesholm, og i 1770 afhændede han ogsaa Krængerup.

Den nye Ejer var Grev Christian Rantzau, hvis Slægt siden har siddet inde med Gaarden. Hans Søn, *Fr. Sigfr. Rantzau*, fik Brahesholm og Søholm købt tilbage; i 1772 opførte han en ny Hovedbygning og døbte Gaarden om til Frederikslund. I denne Art Navngivning spejler sig Tidens Sværmeri for det „landlige“. Det gamle, mere djærvt klingende Navn er dog blevet optaget igen i 1917.

Paa Krængerup findes „den Rantzauske Tavle“ med et Stamtræ paa Kobber og Billeder af Ættens Borge og Herremænd. Den gaar tilbage til Slutningen af 1500-Tallet.

Der er stille og fredfyldt i Krængerups nærmeste Om-

Ved Søholm Sv.

BOE FOT.

givelser, den lyse Park, de dunkle, vidtstrakte Skove. Kommer man ad Vejen fra Glamsbjerg, dukker Hovedbygningen pludselig frem, skinnende hvid og festlig, i en Indfatning af Løv. Mellem stævnede Linde fører Vejen ind til den kønne og velholdte Avlsgaard. De ydre Bygninger er fra 1876; de indre er derimod gamle, af smukt Bindingsværk; tilligemed den tilbagetrukne Hovedbygning danner de et stilfuldt og samstemt Hele. Paa en Bjælke i den gamle Lade ses Aarstallet 1776.

Hovedbygningen er opført i nyklassisk Stil af Arkitekt Hans Næss, en Bondesøn fra Næs i Sandager Sogn. Kælderen danner Sokkel under de to Stokværk; mod Gaarden er der en høj Dobbelttrappe med Vaser; Midterstykket, der springer frem fra Murfladerne, smykkes af flade Halvpiller, og ovenover ses Rantzauernes Vaabenskjold. Fra Vejen til Naarup ser man den hvide Bygning spejle sig smukt i den store Dam, der er dannet i 1916—17 ved Sammenlægning af tre mindre.

Løgismose.

Hvert Barn i Landet kender Navnet paa Rigshovmester *Peder Oxe*, der omkring 1570 var Ejer af Løgismose. I 1567

Fritstaaende Eg ved Krøngerup.

BOE FOT.

havde han skænket sin Del af Gaarden til sin tilkommende Hustru *Mette Rosenkrantz*. Fire Aar senere skriver Fru Mette til sin gamle Veninde, Birgitte Gjø, og tilbyder hende, at hun maa komme og henleve sin Enkestand enten paa Holmegaard eller paa Løgismose. „Det er begge to smukke og lystige Steder,“ hedder det i Fru Mettes Brev.

Birgitte Gjø tog ikke imod Tilbudet. Men den, der nu ser Løgismose og dens Omgivelser, kan ikke andet end give Mette Rosenkrantz Ret. Ingen fynsk Herregaard ligger paa en skønnere og mere yndefuld Plet.

Løgismose har fundet sit Leje nær ved Helnæsbugtens inderste og luneste Vig, hvor det vestfynske Højland sænker sig i blide Skraaninger mod Haarby Aadalens Bund. En Lindeallé fører op til Gaarden, fra dens Vinduer ser man ud over dejlige grønne Enge og en blødt svulmende Skov; bagved glimter det blaa Vand, og hinsides Bugten løfter sig Hornelands Banker; endnu højere stiger Landet i de fynske Bjerges bølgende Rygning.

En bortgemt og fredlyst Plet; Stilhed og Ro, forenet med det store, frie Udblik. Dette paa en Gang aabne og lukkede

Landskab har i Middelalderens lovløse Tider afgivet en glimrende Plads for en Ridderborg.

Vi hører da ogsaa Løgismose omtale allerede i 1300'erne. Da ejedes Gaarden af Jens Ingjaldsen, som var gift med Thyra — to Navne med gammelnordisk Klang. Senere nævnes den Mand, der samlede Løgismose omkring Aar 1390; det var den rige Landsdommer Jens Pedersen Panter. Løgismose har en meget omskiftelig Historie; sjælden har en Slægt ejet den ret længe ad Gangen; den er gaaet fra Haand til Haand, er bleven samlet og splittet og samlet paa ny. Men mellem de skiftende Ejere er flere velkendte Mænd.

Der er *Mogens Gjø* og *Peder Oxé*. Begge var de Rigets Hovmestre, og begge har sat sig varige Minder i Løgismoses Bygninger. Mogens Gjø byggede Nordøstfløjen, Peder Oxé Nordvestfløjen, begge Stenhuse i to Stokværk. Paa en Indskriftstavle over Porten fortæller Peder Oxé selv om sit Bygværk:

Anno 1575 lod erlig velbyrdig Mand Peder Oxé til Gisselfeldt R. M. og Danmarks Riges Hovmester, Herr Johan Oxes Søn til Nielstrup og hans Hustru Fru Mette Rosenkrantz, Herr Oluf Rosenkrantzes Datter til Vallø bygge dette Hus paa Løgismose.

Gud unde dem saa at bygge og bo
at de maa faa den evige Ro.

Allerede samme Aar døde den navnkundige Statsmand, der altsaa lige naaede at faa sit Navn uforgængeligt knyttet til Løgismose, selv om han ikke havde opholdt sig ret meget paa Gaarden.

Tretten Aar senere døde hans Enke Mette Rosenkrantz, og hendes Del af Løgismose gik nu over til Peder Oxes Søstersøn, *Johan Rud* (Søn af Søhelten Otto Rud), der i Forvejen ejede Møgelkær ved Horsens. Paa Løgismose er hans Navn især bleven kendt fra en højst uhyggelig Rets sag, en af Dattidens sørgelige og grufulde Hekseforfølgelser.

Johan Rud var gift med *Anna Hardenberg*, en Datter af Erik Hardenberg til Mattrup og Anna Rønnow, som var Søster til Joakim Rønnow. Erik Hardenberg var fra 1571 Lensmand paa Hagenskov. Rimeligvis har Anna Hardenberg

været mærket af Slægtsarv fra Moderen, der havde Ord for at være tungsindig; og da hun mistede en spæd lille Søn, formørkedes hendes Sind yderligere. Men i de Tider var der hverken noget, der hed „Sindssyge“ eller „Nerver“; derimod var der i høj Grad noget, der hed „at blive forgjort af Hekse og Troldkvinder“. Og til denne Forklaring fæstede baade hendes Mand og hendes Omgivelser Tiltro.

Nu gjaldt det altsaa om at finde den skyldige, der havde øvet de lønlige Kunster. Og vi møder her et Træk som gentager sig atter og atter: Den blotte Mistanke er i de fleste Tilfælde det samme som Fængsling og Pinsler, Domfældelse og Døden paa Baalet. Helst skulde der jo foreligge en Tilstaaelse, men den var i Almindelighed ikke vanskelig at fremskaffe; naar Marterredskaberne toges i Brug, gik de ulykkelige Kvinder fra Sans og Samling, hellere alt andet, hellere tilstaa, hvad der krævedes, og slippe for Øjeblikkets Helvede.

To Kvinder, Karen Spandes og hendes Søster, var rejst fra Jylland til Fyn. Mistanken faldt paa dem, de blev sat i Fængsel paa Løgismose og tilstod til sidst, at de havde forgjort Anna Hardenberg. De blev saa dømt til Døden paa Baalet, og det grufulde Optrin fandt Sted ved Gamtofte Kirke, hvor der dengang blev holdt Ting for Baag Herred. Haarbypræsten, Eskild Digsmed, ledsagede dem til Baalet og „trøstede og underviste dem i deres sidste Stund“. En Tid senere møder vi den samme nidkære Præst som Vidne imod to andre Kvinder, der skulde have haft med Sagen at gøre. Den ene af dem blev brændt, den anden slap med Skrækken, og det samme gjorde den jyske Adelsfrue, Karen Gyldenstjerne, der blev skyldt for at være den egentlige Ophavsmand til Trolddommen imod Anna Hardenberg. Sagen trak ud i hele seks Aar.

Blandt Gaardens senere Ejere er Rigsmarsken *Anders Bille* en af de bedst kendte. Han ejede flere Gaarde, bl. a. Damsbo i Jordløse Sogn, hvor han skal have opholdt sig den meste Tid. Paa Løgismose var han en Samler og Nybygger, og han har givet Gaardens Ydre et Præg, som det ejer den Dag i Dag. Han opførte de svungne Renæssancegavle, der springer saa livfuldt frem paa det røde Murværk; desuden et Taarn med Spir og en Sydøstfløj, der senere er nedbrudt.

Over for Bønderne skal Anders Bille have brugt den haarde Haand; flere Gange meldes der om, at han er optraadt uretfærdigt, egennyttigt og vilkaarligt. Hans Skæbne vil mindes fra Historien; som Hærfører i Svenskekrigen blev han inde-sluttet i Frederiksdode, saaredes haardt og døde i svensk Fangenskab. Svenskerne førte hans Lig til Løgismose under Udfoldelse af megen Pragt; senere blev det ført til Odense.

Et helt andet Eftermæle har hans Sønesøn, *Anders Bille den yngre*, faaet hos Omegnens Bønder. Han omtales som en menneskekærlig og rettænkende Mand, der søgte at raade Bod paa Svenskekrigens Ulykker, saa vidt det var muligt. Han havde ogsaa Sans for det menige Folks Oplysning; det ser man af, at han byggede en Skole i Haarby og stiftede et Legat til at lønne Skoleholderen med.

Anders Bille døde allerede 1694, endnu ikke 40 Aar gammel. Efter hans Død blev Gaarden solgt til Grev A. P. Trampe, der stammede fra Pommeren og havde deltaget i den skaanske Krig. Af Trampeslægstens Medlemmer er der Grund til at standse ved den ene af de to ugifte Søstre, der i 1736 blev Ejere af Løgismose. Hun hed *Sofie Hedevig Trampe* og blev ved Søsterens Død Eneejer af Gaarden. Om hende siges det, at hun ikke taalte noget Misbrug af Revselsesretten over for Bønderne. Paa den anden Side var hun alt andet end blødsøden i sine Krav til Fæsterne. Ud over det sædvanlige Hovarbejde lod hun dem opsætte Hundreder og atter Hundreder af Stengærder omkring Gaardens Løkker. Det kostede Slid og Slæb, saa meget mere som Bønderne maatte hente mange af Stenene langvejs borte fra.

Da Komtessen døde, gik Løgismose over til Grev *Adam Frederik Trampe*. Han var ivrig optaget af de nye Strømninger, der mandede ud i Bondestandens Frigørelse; et lyst Hoved, fordomsfri, jævn i sin Færd, med Sans for Kulturliv af forskellig Art. Til hans gode Sider hører hans Sans for Folkeoplysningen, der giver sig Udslag i Oprettelsen af Skoler. Naar Billedet af ham alligevel ikke er ublandet tiltalende, skyldes det væsentlig hans hæftige, opbrusende Sind, der Gang efter Gang bragte ham ud af Ligevægt. Det var vel ogsaa Hidsigheden, der løb af med ham, da han lod Flemløse-Stenen sønderhugge for at bruge Stumperne i Kirkegaardsdiget.

Oldtidsminder havde han sikkert ingen Sans for; derimod var han en stor Ynder af Skuespilkunst, og da Odense havde faaet sit Teater i 1795, blev han en af dets ivrigste Støtter. Han fik Sæde i Ledelsen, men her, som paa andre Omraader, synes han ikke at have haft nogen heldig Haand.

I 1798 blev det meste af Bøndergodset solgt til Selvejendom. Fæsterne købte deres Gaarde paa gode Vilkaar; i Dretslette var Prisen omkring 300 Rbd. for hver Tønde Hartkorn. Købesummen blev delvis staaende, indtil Papirpengene havde tabt deres Værdi, ja, der var Mænd, som i 1812 kunde betale deres Gaarde med fire Fjerdinger Smør.

Grev Trampes hæftige Sind kunde af og til give sig Udslag i uretfærdig og vilkaarlig Handlemaade over for Bønderne.

En Dag kom Husholdersken op til Greven og førte Klage over en Bondekarl, Hans Hansen, som stod nede i Borgestuen. Han var mødt for at svare Afgift af Faderens Gaard og skulde bl. a. levere en Otting Smør. Husholdersken paastod Smørret var fordærvet, men Karlen hævdede, at det fejlede ingen Ting. Greven foer ned i Borgestuen — jo, Husholdersken havde Ret! Men Karlen blev ved sit. Og den ophidsede Greve hævnedes sig ved at gøre Hans Hansen til Soldat, skønt han allerede havde tilbragt otte Aar i Tjenesten. Oven i Købet blev han stukket ind i et Regiment af hvervede Soldater, hvad der blev regnet for en haard og ydmygende Straf.

Seks Aar maatte Hans Hansen døje den strenge Tjeneste. Da han kom hjem, var Faderen død, og Broderen havde faaet Gaarden i Fæste. Men Greven havde forlængst angret sin Adfærd og søgte at gøre den god igen ved at overlade Karlen en Ejendom i Høedgyde i Fæste.

Hvilket Tidsbillede rummes der ikke i dette lille Træk!

Grev Trampe var for urolig en Natur til at blive siddende paa Løgismose. Aar 1800 afhændede han Gaarden, og siden har den haft mange forskellige Ejere, især i Tiden fra 1880; blandt de mest kendte er Margarinefabrikant H. S. Steensen. I 1883 fik Gaarden en større Udvidelse. Der blev opført et Trappetaarn, og en hel ny Sydvestfløj, hvori der er indrettet et Kapel, som er Aflæggerkirke til Haarby Sognekald. Gaardens nuværende Ejer er Godsejer Jessen.

Løgismose er Vestfyns smukkeste Herregaard. Festlig og indtagende ligger den bag sine spejlende Grave med det nye knejsende Taarn højt løftet over de tre skønne Renæssance-gavle, der smykker Peder Oxes Fløj. Fra den morsomme Bindingsværks-Landsby, Nellemose, kommer man gennem Lindealleen op til den røde Gaard, der gennem Aarhundreder har været et Midtpunkt for Livet i de stille Egne, hvis Perle den er.

Frederiksgave.

En god Milsvej Sydøst for Assens ligger det gamle Herresæde Frederiksgave, der tidligere bar det klangfulde Navn *Hagenskov*.

Omegnen er et ægte dansk Ølandskab. Skove og Moser skifter med lave, blødt rundede Banker, der vender Ryggen til det højere liggende vestfynske Bakkeland og sænker sig i blide Bølgefald imod Aakrog Bugt. En særegen Ynde knytter sig til de fritstaaende Træer og Træholme, der hist og her dukker op over Marken, og tillige med den skønne Forening af Moser, Skove og Enge giver Landskabet et parklignende Præg.

Indkørslen til Frederiksgave afmærkes i nogen Afstand ved de to rødkalkede Portbygninger, *Spindehus* i Nord, ved Vejen til Ebberup, og *Kobberhus* i Øst, hvor Vejen fra Dreslette og Snave støder sammen i Kobbelskovens Bryn. Nu gaar Vejen uden om Spindehuset, men det smukke Kobbelt hus spænder fremdeles sin Porthvælving over Vejen og lægger en ejendommelig Fortidsstemning over Indkørslen fra denne Kant. Og straks indenfor har vi den pragtfulde Egeallé, der søger sin Lige i Danmark. I en Længde af omtrent 600 m bugter den sig gennem Skoven i hele dens Bredde lige fra Kobbelt hus til Hjørnet, hvor Vejen drejer mod Helnæs.

Alfarvejen fra Ebberup savner dog ingenlunde en Duft af ældgamle Dage. Tvært imod, ved Spindehus ser man i østlig Retning et lille græsklædt Voldsted stige frem over Engene. Der er ingen Tvivl om, at vi her staar over for et Levn af det *ældste Hagenskov*. Hernede har det ligget vel skærmet, rimeligvis med Sejlads gennem de nuværende Mosedrag i Syd, vanskelig tilgængeligt og alligevel med nem Adgang til Togter ad Søvejen.

Frederiksgave.

Ingen ved, hvornaar de røde Munkesten, der nu ligger opstabled ved Foden af Voldstedet, er bleven opmuret i en Bygning paa dette afsides Sted. Historien tier derom. Den fortæller os ikke mere end den sladrende Bæk, der skynder sig forbi gennem Engene ned mod Frederiksgave.

Midt i Gaarden standser vi et Øjeblik. Her kan Øjet glæde sig baade over den fine, helstøbte Hovedfløj og de teglhængte Avlsbygninger, der blev opført efter en Brand i 1908. Langt, langt stærkere drages vi dog af den vældige *Hagenskov Borgplads*, der ligger paa en Banke i Parken, 600 m Sydøst for den nuværende Hovedbygning.

Den fremmede, der træder ind paa *det andet Hagenskows* Grund, udbryder uvilkaarlig: Hvor her er smukt! Men har han en Smule historisk Viden, ser han øjeblikkelig, at noget af det skønne er naaet ved at ofre en Del af det oprindelige. De tre runde Afsatser har Niels Ryberg lavet for omtrent 150 Aar siden, han har ryddet Murlevn, stillet Vasen op paa Toppen og plantet de skønne Linde.

Dog, er end Slotsbankens Overflade afrundet og udglattet, et stærkt Indtryk faar man endda af det formaalstjenlige og magtfulde ved Borgens gamle Leje. Moser, Volde og Grave har værnet den imod Overfald. Trods senere Tidens „Forskønnelse“ er Indtrykket af Middelalder overvældende. Gaa ned

ved Borgbankens Fod og skjul dig i en Skræppeskov, som man sjældent finder Mage til. Eller kig ned i den dybe, stensatte „Iskælder“, det vældige Murværk ude ved Randen af Banken, der altid hensætter Gæsterne i en Tilstand af spørgende Undren.

Unægtelig, her er Rum for allehaande Gisninger. Var det her, Kong Abel i 1251 udstedte et Brev, der gav Borgerne i Faaborg Toldfrihed i Kongens Riger og Lande? Var det her, den oprørske Ærkebiskop, Jakob Erlandsen, sad fangen otte Aar senere? Eller skal vi henlægge disse Tildragelser til den gamle Slotsbanke ved Spindehus? Det er Gaader, der næppe nogen Sinde staar til at løse.

Men hvad har ikke den gamle Kongsborg været Vidne til i henfarne Tider! Vi kan saa levende forestille os *Jakob Erlandsen*, da han blev ført hertil i vanærende Optog, klædt i verdslig Dragt, en Narrehætte paa Hovedet forsynet med hængende Rævehaler og Fødderne sammenbundne under Hestens Bug. Det var Tidens to stærkeste Magter, der tørnede sammen i et drabeligt Livtag. Og Hagenskov maa have været regnet for en af Rigets sikreste Borge, siden man førte saa farlig en Fange hertil.

Det næste voldsomme Billede stammer fra Grevefejden. Da var Hagenskov et af Brændpunkterne for de urolige Hændelser, der fandt Sted paa Assenseggen. Bøndernes Harme mod Adelen slog ud i hede Luer, og den vendte sig ogsaa mod Hagenskov. *Hans Nielsen Lunde* fra Holmegaard i Ebberup var denne Egns Bondefører, han kæmpede paa Lybækkernes og den fangne Kristian II's Side, og ham lykkedes det i 1534 at indtage Hagenskov. Han havde gode Forudsætninger for at føre sit Forehavende igennem; han havde nemlig i sin Tid været Tjener paa Hagenskov og kendte alle Smutveje. Ad et Vadested over Voldgraven trængte han med sine Bønder ind i Slottet.

Men næste Aar kom Omslaget, Johan Rantzau sejrede med sine holstenske Krigskarle over Lybækkerne ved Øksnebjerg og maa kort efter have indtaget Hagenskov. Hans Nielsen Lunde, Bøndernes djærve Høvding, blev henrettet paa „Stejlebanken“ uden for Slottet, Øst for Landevejen fra Ebberup.

Nogle Aar senere fandt der et ejendommeligt Møde Sted

paa Hagenskov Slot. Det var den fangne Konge, *Kristian II*, og hans sejrende Medbejler, *Kristian III*, der havde en Sammenkomst her i 1549. *Kristian II* kom fra det tyngende Fængsel i Sønderborg og skulde føres til det mildere i Kalundborg; han har altsaa krydset Lillebælt, og er kommen i Land i Assens. Hvad de to Mænd har haft at tale om, ved vi ikke, men vi kan gaa ud fra at Mødet imellem dem ikke har været helt uden Spænding.

Ligeallé ved Frederiksgave. O. A. FOT.

— Ligesom saa mange andre danske Borge har Hagenskov en Tid været i den kullede Greves Værge. 1396 kom den tilbage til Kronen, og siden har en lang Række Adelsmænd siddet som kongelige Lensmænd paa Hagenskov. Vi faar et Indtryk af Lensmandens Stilling ved at høre lidt om en af dem, den kraftige og myndige *Eske Bille*. Han skulde svare 700 Mark danske Penge i aarlig Afgift, desuden to Nætters Gæsteri; han skulde holde Regnskab med Oldengæld og Sagefald i Lenet (Baag Herred); heraf skulde han selv have den ene Halvdel og Kongen den anden. Endvidere var det hans Pligt at holde „Godset ved Magt og Bønderne ved Lov og Skel“, og Skovene maatte han ikke skamhugge.

Mellem de bedst kendte Lensmænd er Rigskansleren *Jakob Ulfeldt*, en snild og veltalende Sendeherre ved fremmede Hoffer. Enhver kender fra Historien hans Søn, *Korfits Ulfeldt*, som blev født paa Hagenskov 1606.

Ogsaa *Jørgen Brahe* hører til de Navne, der mindes. Han var Lensmand paa Hagenskov i ikke mindre end 44 Aar, fra 1617 til 1661. I hans Tid plyndrede Svenskerne Hagenskov Slot,

dræbte nogle af Folkene og førte Skriveren „fast nogen med sig til Armeen“, da de rejste bort.

Hans Eftermand, Amtmand Niels Ottesen Banner, købte 1667 Gaarden af Frederik III og gav den Navnet Frederiksgave. Han og hans Søn, Christian Banner, fik ikke noget godt Eftermæle hos Omegnens Bønder. De blev skyldt for at have tilvendt sig en Del af Nabobøndernes Jorder over ad Sønderby til. Naar det saa kom til Sag, gik Fogden ud paa Marken og svor paa, at han stod paa Frederiksgaves Jord; han havde taget Jord fra Gaarden i sine Træsko.

1707 blev Frederiksgave købt af General *F. J. v. Dewitz* til Hindsgavl. Efter Hjemkomsten fra et Togt til Italien skal han have holdt Øvelser med sine Soldater paa Eggen Syd for Slotsbanken. Stedet kaldes endnu Soldatermaden. Han var en stor Jagtelsker og udfoldede megen Pragt paa sine Jagttog; alle skulde ud og se det, naar han drog forbi. Og naar han spiste til Middag, maatte Jægerne blæse paa deres Horn, „hvorved deres Jagthunde ikke sjælden istemte“.

1741 brændte den gamle Slotsbygning. Paa Eggen fortælles det, at Ejeren, Major *Fr. J. v. Dewitz*, kom kørende fra Odense om Natten og saa Brandskæret; hans Hustru var nær indebrændt, hvis ikke Morten Møller fra Storemølle havde revet hende ud af Sengen. Den nuværende Hovedbygning er dog først bleven opført 1775. I Mellemtiden havde Gaarden faaet en Ejer, der var fyldt af Virketrang og tillige havde Midler til at føre sine vidtspændende Planer ud i Livet. Det var den københavnske Storkøbmand, *Niels Ryberg*, der i 1766 overtog Gaarden efter sin Svigerfader, *Fr. Otte*.

Niels Ryberg var en Bondesøn fra Salling. 1750 kom han til København, 25 Aar gammel, og skabte hurtigt en stor og glimrende Virksomhed. „Han er den fødte Købmand,“ siger *C. C. Clausen* om ham. „Han lader sig aldrig blænde af Helledet, han ved at standse, naar Farten bliver for rivende. Og omvendt ved han at opgive et Forehavende, som mislykkes ... Hans Kendskab til Verdenshandelen er forbavsende. Der er sikkert faa Købmænd i vore Dage, hvor dog Vejene til Viden er saa brede og banede, der har et saa indgaaende Kendskab til udenrigsk Handel, som denne Købmand i det 18. Aarh., der møjsommeligt maatte samle sin Kundskab.“ Han bruger over

6000 Rdl. til at sende en handelskyndig Mand ud paa en syvaarig Rejse. I 1772 blev han en af Lederne for det asiatiske Kompagni, hvis Skibsfart paa Kina og Ostindien indbragte utrolige Summer. Ryberg var sin Tids Tietgen.

Men han var mere end Handelsfyrsten; han var tillige en Mand med Almensans. Som Direktør i „Den almindelige Plejeanstalt“ fremhæver han Gang efter Gang: Hvad det gælder om er at lære Arbejde og at skaffe Arbejde. Derfor bliver han en ivrig Forkæmper for Spinding og Vævning i Hjemmene.

Paa Frederiksgave, hvor han boede om Sommeren, byggede han i 1775 den nye Hovedbygning og indrettede en prægtig Have i fransk Stil. Haven er senere lavet om, men et Par mærkelige Grotter med glimtende Stene staar endnu tilbage som et Minde om denne Side af hans Virksomhed. Fra Haven kunde Omegnens Bønder hente Frugttræer til Plantning. Og vilde de bygge Gaarden om, kunde de — ligeledes frit — faa savskaaret Tømmer fra Gaardens Skove og brændte Sten fra Teglværket. Ombygningen af Dreslette Kirke skyldes ogsaa Niels Ryberg, men kan ikke just siges at være udført med nogen heldig Haand.

Niels Ryberg døde 1804. Saa kom Syvaarskrigen, de onde Tider, det voldsomme Fald i Kornpriserne. Hans Søn gjorde sig store Anstrengelser for at klare Stillingen, men det lykkedes ham ikke. Og i 1824 overtog Staten paa ny Frederiksgave.

I den følgende Tid er Gaarden bleven bedst kendt som Sommerbolig for Kronprins Frederik, den senere Konge, *Frederik VII*, i Aarene 1841—47. Vedel Simonsen, der har skrevet Hagenskovs Historie, indleder Bogen med en yderst underdanig Tilegnelse til Kronprinsen og slutter med det lige saa underdanige, „at han maa være den gyldne Prins, man nu i saa lang en Række Aar der paa Egnen har søgt efter, men hidtil forgæves.“

Kronprinsen havde lige holdt Bryllup med sin anden Hustru, Prinsesse Charlotte af Mecklenborg. Men Forbindelsen var ulykkelig og løsnedes snart; i 1844 rejste Prinsessen hjem, to Aar senere blev Ægteskabet opløst, og Kronprinsens „Skytsengel“, Louise Rasmussen, den senere Grevinde Dan-

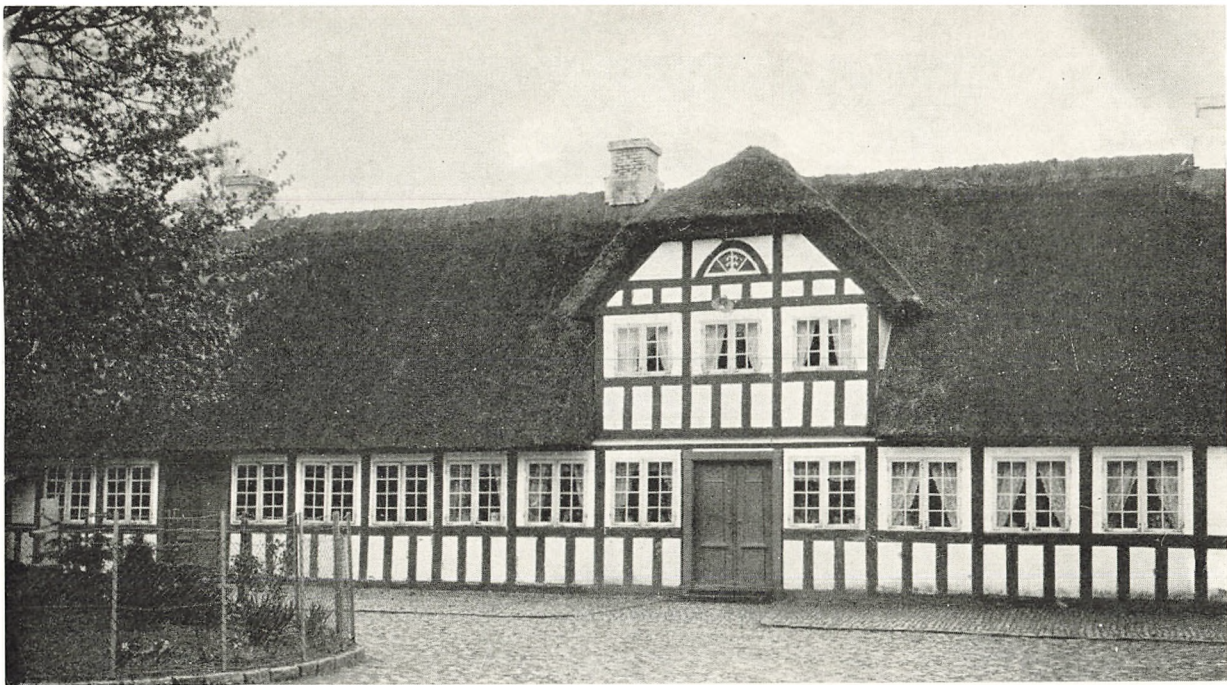
ner, kom til Frederiksgave, hvor hun boede paa Skovridergaarden.

Men foruden „Skytsenglen“ dyrkede den vordende Konge ogsaa Oldforskningens Glæder. Sommer efter Sommer gennemstrefede han Egnen, udgravede Voldsteder og Gravhøje, indsamlede Oldsager og bortførte Runestene. Frederik VII maa bære Ansvaret for, at en Række af Egnens synlige Fortidsminder er bleven vanrøgtet eller lagt øde. De opflængede Høje vidner om en skæbnesvanger Brist paa Sans for det *væsentlige*: Fredlysning af de jordfaste Mindesmærker. Om Kronprins Frederiks Syslen med disse Ting kan man roligt sige, at den var baaret mere af Lyst og Iver end af kyndig og dybtgaaende Forstaaelse.

I Teglskov, Vest for Frederiksgave, vokser en stor og prægtig Bøg, som Egnens Folk kalder *Kongebogen*. I Barken ses Kristian VIII's Navnetræk, indridset, saadan fortælles der, til Minde om, at Kongen her i Nærheden skal have skudt et Dyr. Bøgen holdes fredet, og den fortjener det alene for sin Størrelse og Skønheds Skyld.

I 1854 blev Hovedgaarden med tilhørende Jorder og Skove solgt til Grev Wedell paa Wedellsborg. Og i 1882 skete der paa ny en Ændring; siden da tilhører Frederiksgave Karl Wedell-Wedellsborgs Familiestiftelse, der har til Formaal „at understøtte trængende Enker eller Medlemmer af den Wedell-Wedellsborgske Familie.“

Til Frederiksgave knytter sig endnu et Stykke Historie fra de allerseneste Tid. Det er den store Udstykning, der i 1927 har ført til Rejsningen af nogle og tredive Husmandshjem paa den gamle Kongsgaards Jorder. Her mødes altsaa Fortid og Nutid; de brede Marker er forvandlet til Smaafelter, men de skovkranste Moser og de dejlige Træer staar urørt. Og den historiske Stemning hviler som en stærk og moden Duft over det gamle Hagenskovs to Borgpladser og de blide, yndefulde Omgivelser. Hindsgavl og Hagenskov, de to gamle Kongsborge, det er de vestfynske Gaarde, hvor svundne Tider taler mest levende til os.

Stuehus fra 1826 i Gummerup, Kong Sogn.

C. A. JENSEN FOT.

Grundmuret Stuehus fra 1832 i en Gaard i Baaring, Asperup Sogn.

H. ZANGENBERG FOT.

VESTFYNS GAMLE BØNDERGAARDE

Af H. ZANGENBERG

DER er vistnok kun faa Steder eller Egne i vort Land, der i Nutiden er saa rig paa statelige gamle Bønderbygninger som Baag og Vends Herreder, de to Herreder, som udgør Størsteparten af, eller vel rettere, det egentlige Vestfyn, og i de ret gammeldags prægede og maleriske Landsbyer, som endnu ikke er saa sjældne paa denne Egn, finder man i vor Tid som oftest én eller flere af disse fortrinlige og velholdte gamle Gaarde, der er et Kendemærke ikke alene for Vestfyn, men for hele Øen, og som vidner om en smukt udviklet Bygningskultur og om godt og dygtigt udført Landsbyhaandværk.

Nogen særlig rig Afvekslen i selve Gaardformerne paa Vestfyn findes ikke ved de indtil vor Tid bevarede gamle Gaarde. Tidligere har dog dette været anderledes, idet Gaardene i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede havde 3 eller 4 Længer, og Husmandshusene var enten tolængede Vinkelbygninger eller ogsaa trelængede. De samme Typer paa Husmandshuse og Bolsteder genfindes ogsaa i Nutidens gamle Huse, der i Hovedsagen er opført i det 18. og 19. Aarhundrede, men de vinkelbyggede Huse er dog nu sjældnere, da mange af disse i Tidens Løb synes at være blevet omdannede til den trelængede Hustype, som har været almindelig udbredt og stærkt yndet af den fynske Befolkning. Man kan dog ogsaa finde firelængede Husmandshuse, men disse er næppe oprindelige, idet de er opstaaede enten ved at føje en fjerde Længe til et oprindeligt trelænget Hus, eller ved at tilføje et Par Længer til et Parallelhus, en meget gammel Hus- og Gaardtype i vort Land, hvis 2 Længer var anbragt parallelle med hinan-

Stuelænge i en Gaard i Voldtofte By.

H. ZANGENBERG FOT.

den, og som hist og her har eksisteret endnu i det 18. Aarhundrede paa Fyn.

Den nutidige gamle vestfynske Gaardtype er den firelængede, saaledes som denne er kendt fra de fleste Egne af vort Land, og Gaardene i Baag og Vends Herreder afviger saaledes ikke i Hovedformen fra Landets øvrige Gaarde, endog sammenbyggede Nabo-Gaarde, „*Twillinggaarde*“, som er kendt fra andre Egne i Landet, findes endnu i nogle af Landsbyerne, f. Eks. Turup og Hesle. Men der gør sig alligevel en ret betydelig Forskel gældende baade i Gaardenes Ydre og i Indretningen af selve Boligen, og navnlig i de vestfynske Bygningers Tømmerværk.

Allerede fra gammel Tid har Fyn haft et godt Ry for sine velbyggede Bøndergaarde. En Forfatter skrev saaledes i Tidskriftet „*Minerva*“ i 1787: „Overalt ere Bøndergaardene i Fyn bedre bygte, end de i Sjælland,“ og han kunde med største Ret have tilføjet, at de fynske Bindingsværksgaarde staar væsentlig højere og skiller sig ved det fortrinlige Bindingsværk ikke alene fra de sjællandske Gaarde, men ogsaa fra Størsteparten af Gaardene i de fleste andre Egne af vort Land. Ved en Sammenligning vil man komme til det Resultat, at det fynske

Gaard med rundt Hjørne i Gamtofte By.

H. ZANGENBERG FOT.

Bindingsværk som oftest er livligere, og den rigelige Anvendelse af svært Egetømmer i Ydervæggene fremhæves af Fynboen ved, at Tømmeret i Bygningernes Ydersider males med den rødbrune Farve: Dodenkop, eller med sort — hertil bruges Kønrog —, der udrøres i Kærnemælk, som giver en mat og ret holdbar Farve.

Vægfelterne mellem Tømmeret, „Tavlene“, er enten hvide, gule eller røde, hvorved Tavlene skilles fra det malede Tømmer. Hist og her kan Overvæggen være hvid og Undervæggen gul. Undertiden er de gule Tavl malet med blaa, og de røde Tavl med hvide Fuger, saaledes at Tavlene faar Udseende af at være udfyldte med gule eller røde Mursten, men dette er kun en udvendig Vægbehandling, som de gamle Bønder har lært sig fra Renæssancetidens Herregaarde, hvor de jo ofte havde deres Gang i gamle Dage. Selve Tavlene blev oprindeligt „klistret“ (klinet) med Ler paa risflettede Vægge, det saakaldte „Vennerværk“, og i senere Tider udmurede med brændte eller raa (ubrændte) Lersten. I Nutiden finder man en Blanding af begge Dele i de gamle Bindingsværksvægge.

Størsteparten af de gamle fynske Gaarde er „afstølpede“, som Fynboerne siger (har malet, „afstolpet“, Bindingsværk), men enkelte Steder paa Vestfyn, f. Eks. i Eggen omkring

Indre af en Sulelade i Gamtofte By.

H. ZANGENBERG FOT.

Assens, afstolper man kun Stuehusets Bindingsværk og hvidter Udhusenes Tavl og Stolper, dog maler man Fodtømmeret og Stolperne omkring Porten (se Billedet af Gaarden fra Gamtofte). Hist og her findes ogsaa Gaarde, hvor Bindingsværket og Tavlene overalt er skjult under Hvidtekalken, ligesom ved den sjællandske Gaard, men denne Overhvidtning skjuler dog ikke helt den fynske Gaards rige Tømmerfyldte, der staar i stærk Modsætning til den sjællandske Gaards spinkle og ret tømmerfattige Bindingsværk.

Storebælt skiller i flere Henseender med Hensyn til Byggeskikken, derimod har Lillebælt ikke formaaet at skille Vestfyn og Østjylland, og fraset Sønderjylland bestaar der et vist Sammenhæng mellem Byggeskikken langs begge Kyster af Lillebælt. Men selv om man i den østjydske Gaard undertiden genfinder de samme skraat afskaarne Hjørner med de blødt afrundede og svungne Straatage, samt de rundbuede eller bindingsværkprydede Kviste, og her og der et lige saa rigt udstyret Bindingsværk som ved den fynske Gaard, saa er dog disse Fællestræk for det meste bedre udformede og rigere udviklede paa Fyn og meddeler den fynske Gaard en egen Ynde, som ofte savnes ved Gaardene Vest for Lillebælt.

Rundi Hjørne med Indkørselsport. Fra en Gaard
i Honnerup, Gelsted Sogn.

H. ZANGENBERG FOT.

Vestfyn skiller sig dog i en særlig Grad ud fra sine Omgivelser mod Øst og Vest derved, at der i denne Landsdel, især i Baag og Vends Herreder, findes et overordentlig stort Antal sulebyggede Gaarde, medens disse nu savnes fuldstændigt paa Østfyn, hvor de tidligere har været almindelige, og i Østjylland, hvor de har været kendte, men maaske ikke saa almindeligt udbredte. Denne fortrinlige og ældgamle Konstruktionsmaade, hvis Ahner gaar tilbage til Oldtiden, findes i vor Tids gamle Gaarde næsten udelukkende i Udhusene, og kun meget sjældent i et gammelt Stuehus.

Sulerne er svære Egestøtter, der som Regel er anbragt i Bygningernes Skillerum og er opstillet i Rækker paa langs i Bygningen og i dennes Midte. Ordet Sule er den gamle danske Benævnelse for Søjle, og i Virkeligheden er Sulerne en saadan Søjlerække, der forneden ved Gulvet eller Jorden er stillet paa Sten — „Syldesten“ — og som herfra naar op til Tagrygningen og her bærer et svært Stykke Egetømmer „Aasen“, hvorpaa Spærene, og dermed Størsteparten af Tagvægten, hviler, (se Billedet af Suleladen fra Gaarden i Gamtofte). Da Suler og Aas, som altsaa er de bærende Led af Konstruktio-

nen, er anbragt indendørs og saaledes ikke er udsat for Vejr-
ligets Paavirkning, og da Ydervæggene desuden i Almindelig-
hed er tildannet af svært og solidt Egetømmer, der ved Ege-
bjælker i Skillerummene er forbundne med Sulerne, er det
forstaaeligt, at disse Bygninger saa at sige har været uforgæn-
gelige. Sulebygningernes Holdbarhed, i Forbindelse med, at
man i disse Bygninger har kunnet benytte Laderne fuldt ud
fra Gulv til Tagryg, uden at være generet af hæmmende Tøm-
mer i Tagværket, har sikkert været Aarsagen til, at den fyn-
ske Befolkning i saa stor Udstrækning har bevaret disse gamle
og praktiske Bygninger indtil vor Tid.

Selv om Sulerne i Nutiden kun ses i Bygningernes Indre,
er der dog visse Kendetegn i det Ydre paa, at en saadan Byg-
ning er sulebygget. Ser man, som f. Eks. paa Billedet af Gaden
i Gummerup, at der i Bindingsværket er anbragt 2 Skraastøt-
ter, „*Ranker*“, som de kaldes paa Fyn, imod en Stolpe, og at
der i samme Stolpe findes et Bjælkehoved, der rager uden for
Ydervæggen, kan man for det meste være sikker paa, at der
inde i Bygningen findes en Sule ud for dette Sted. Men iøvrigt
behøver man blot at kikke ind gennem Indkørselsporten til
Gaardene, og man vil da som oftest allerede i selve Porten til
en sulebygget Gaard opdage en Sule i Portens ene Side.

Iøvrigt har Sulerne utvivlsomt været Aarsag til de karak-
teristiske skraat afskaarne eller runde „*trundbyggede*“ Hjør-
ner, som er saa typiske for de fynske Gaarde. Oprindeligt laa
Længerne frit, adskilte fra hinanden og grupperede om
Gaardspladsen, og Sulerne var da synlige i Gavlene. Længerne
havde Navne efter deres Brug: „*Stuehus*“ (denne Betegnelse
blev allerede benyttet i 1548 paa Nordfyn), *Ladehus*, *Fæhus*
(Kostald) og *Porthus*, (hvori Indkørselsporten fandtes). Se-
nere har man sammenbygget Længerne, dels for at faa mere
Husrum, dels for at gøre Gaardspladsen lun, og ved de sule-
byggede Gaarde skete, af Konstruktionshensyn, en saadan
Sammenbygning lettest ved, at man dannede Hjørnerne skraa
eller byggede dem runde. Bindingsværksfagene i de skraa
Hjørner kaldtes „*Smigfag*“, og ikke sjældent anbragte man en
Indkørselsport i et saadant Hjørne; (se Billedet af Gaarden i
Hønnerup). Enkelte Steder har man dog kun sammenbygget
Udhuslængerne, og Stuehuset ligger da frit.

Bygade i Gummerup, Kong Sogn.

C. A. JENSEN FOT.

De ældste Bøndergaarde paa Vestfyn er omkring et Par Hundrede Aar gamle, og det er kun meget faa, der stammer fra Slutningen af det 17. Aarhundrede. Hist og her oplyser selve Bygningerne ved Inskriptioner i de saakaldte „Dør-“ og „Porthammere“, — Tømmeret over Dørene og Portene —, om Bygningernes Alder, og de ældste kendte Inskriptioner nævner som oftest kun Aarstal og Mandens og Hustruens Navnebogstaver. Undertiden finder man i samme Gaard baade ældre og yngre Indskrifter som f. Eks. i en Gaard i Grimstrup, Gamtofte Sogn, (se Billedet af denne), hvor der i Udlængerne over en Dør er indhugget: ANNO. IMS. KPD. 1726, og over en anden Dør: SOLI DEO GLORIA, (Gud alene Æren), og over Indkørselsporten til samme Gaard, ud mod Vejen til Brahesborg:

SI DEUS PRO NOBIS QVIS CONTRA NOS. IEG HOLT PROSES 5 AAR OM EYENDOMS RETEN. IEG KIØBTE HERSKABETS PART 1830. IEG VAR FØDT 1770.

MOD TOG GAARDEN 1824. RCSS. KLD.,

altsaa et helt lille Afsnit af Gaardens Historie. Den latinske Inskription lyder i Oversættelse saaledes: „Er Gud med os

hvem kan da være imod os." Over en Indgangsdør til et Stuehus i Stubberup, Sandager Sogn, staar følgende:

MIN HIELP KOMMER FRA HERREN SOM HAVER
GIORT HIMMEL OG IOR. HAN SKAL IKKE LADE
DINE FØDDER SKRIDE TI DEN DIG FORVARER
SOVER IKKE. PS. 121. 2. 3. V. APS. HND. ANNO 1796.,
og endelig skal nævnes Indskriften over Stuehusdøren i en
Gaard i Gummerup, Køng Sogn:

DETTE HUUS ER OP BYGGET 1816 AF IØRGEN PE-
DERS OG ANNE HANS DATTER. GUD I NAADE DET
BEVARE FRA ILDEBRAND OG TYVE HAAND.

Meget længe har man fastholdt Bindingsværket som Bygge-
maade ved de vestfynske Bøndergaarde, og at selve Bindings-
værket ikke gradvis med Aarene blev ringere, derom vidner
adskillige af de Stuehuse, som blev bygget for omkring et Aar-
hundrede siden. En saadan Bygning fra 1826 ses paa Billedet
af Stuehuset fra Gummerup i Køng Sogn. Ved Udskiftningen
i Slutningen af 1700-Tallet begyndte man paa Sydfyn at bygge
Stuehuse af Grundmur eller af Kampesten, og hist og her har
man paa Vestfyn fulgt efter med de grundmurede Stuehuse.
Det ældste kendte af denne Art blev paa Vestfyn opført i 1832
i Baaring i Asperup Sogn, og det var ikke noget daarligt For-
søg, der her blev gjort, navnlig med Hensyn til Bygningens
Ydre, der ses paa Billedet, Side 162.

Dette Stuehus er blevet efterfulgt af andre, og disse Byg-
ninger fra omkring Midten af forrige Aarhundrede, med den
regelmæssige Vinduesinddeling, og de velafvejede og gode
Forhold mellem Vindues- og Døraabninger i de hvide Mur-
flader, og de nu mosgroede gamle Straatage, er en Pryd for
den fynske Landsby, hvori de findes, men der er ikke bygget
ret mange af dem. Af Kampestenslænger, anvendt til Udhuse,
findes ogsaa kun et Mindretal, og Kampestenen, der mange
Steder i Baag Herred har været anvendt i Gærder, har saa-
ledes ikke vundet næneværdig Indpas som Byggeemne ved
Gaardene paa Vestfyn.

En vestfynsk Landsby besidder, som de fleste fynske Lands-
byer, en egen Hygge og Venlighed, der virker overordentlig
tiltalende, og Grunden til det maleriske i disse Byer ligger vist-
nok for en stor Del i den sparsomme Udflytning af Gaardene,

Fynsk Bondegaard (Professor Rs. Nyerups Fødegaard i Nyrup) — Nedbrændt 1928.

Gaard i Grimstrup, Gamtofte Sogn.

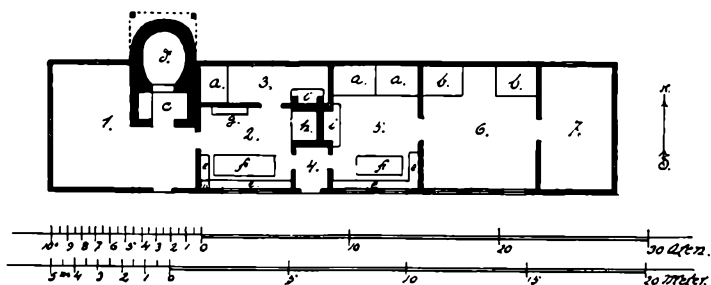
K. ULDALL FOT.

som skete ved Udskiftningen i det 18. Aarhundrede i Baag og Vends Herreder, hvorved Landsbyerne beholdt det gamle Præg. Men Fynboens Sans for nette og pyntelige Omgivelser om de gamle Gaarde er dog sikkert den største Aarsag til den landskabelige Skønhed, der endnu findes i de fleste Landsbyer paa Fyn. Især er Haverne med de velklippede levende Hegn eller de risflettede Gærder langs Bygaderne og de gamle Frugttræer og Blomsterbede Genstand for en Omhu og Pleje, som man ikke finder mange andre Steder i vort Land. Forsvundne er derimod de gamle og ejendommelige Humlehaver, med det tætte og frodige grønne Løv paa de lange viltre Ranker, der voksede op om den lille Skov af lange Stænger, som var en nødvendig Bestanddel af Humlehaven. Disse Haver var en Følge af Chr. den Førstes Paabud i 1473, og de kunde endog præge en hel Egn, navnlig var f. Eks. Brænderup-Eggen tidligere kendt for sine Humlehaver. I Nutiden mindes man kun faa Steder ved fattige Levn af denne Haveart om den Tid, da Fynboen avlede saa megen Humle, at det var en eftertragtet Salgsvarer, der Landet over brugtes til det hjemmebryggede Øl.

Ved en Betragtning af Byggeskikken maa vi imidlertid ikke

indskrænke os til Gaardenes Ydre og deres Omgivelser, ogsaa den indre Indretning og Rummenes Brug har været af afgørende Betydning for de mange forskellige Byggeskikke i vort Land, og for at faa et Indtryk af, hvorledes de gamle vestfynske Gaarde var indrettede, vil vi gøre et Par af disse til Genstand for en nærmere Undersøgelse og Gennemgang.

I Nutiden vil man i det fynske Stuehus finde en Mængde Stuer og Rum, som man ikke ret forstaar Brugen eller Nyttens af, og som gør, at den fynske Byggeskik forekommer de fleste fremmede uhyre indviklet. Der mangler den Klarhed i Indretningen, som man for det meste finder baade i vore sjællandske og jydskes Gaarde. Imidlertid kunde man for et halvt Aar-

Grundplan af en Gaard i Gelsted-Torup, fremskaffet i 1887 af R. Mejborg.

hundrede siden i nogle af de gamle vestfynske Stuehuse finde en Indretning af Rummene, der afveg betydeligt fra andre Stuehuse i samme Egn, og det synes saaledes, at der i de fynske Stuehuses Indretning findes en ældre og en yngre Byggeskik, hvoraf den ældre vistnok allerede i 1880'erne har været meget sjælden. Vi vil derfor først se paa Grundplanen af det ældre Stuehus, som fandtes ved en Gaard i Gelsted-Torup By, Gelsted Sogn. Tegningen er fremskaffet omkring 1887 af Professor R. Mejborg, og viser Stuehuset i sin ældste Form. Desværre findes ingen Tegning af Udhusene, der var sulebyggede, hvad Stuehuset — der var Gaardens nordre Længe — ikke synes at have været.

Mod Gaardspladsen, hvorpaa baade Møddingen og Brønden var anbragt, havde Stuehuset 2 Indgangsdøre, hvoraf den ene førte til Gaardens „Bryggers“ (1) og var den daglige Indgang for Gaardens Folk, medens den anden var Indgangen

for Gæsterne og Fremmedfolk og førte til en lille Forstue, kaldet „*Fremmerset*“ (4). I Bryggerset, som kun blev sparsomt oplyst af et Par Vinduer, var den store aabne Skorsten (c), anbragt ved Skillerummet mellem Bryggerset og de tilstødende Rum. Gennem en Aabning mod Bryggerset kunde man gaa ind i Skorstenen, og herfra opvarme den store *Bagerovn* (d), hvis ene Halvdel skød sig langt uden for Ydervæggen som en hel lille Hvælving og her var beskyttet af Taget, som var forlænget ned over Ovnens og forneden hvilede paa et Par Støtter. Denne Anbringelse af Bagerovnen har været ret almindelig i ældre Tider, og et Billede af en saadan Ovn fra Skaarup i Dreslette Sogn ses Side 179. I selve Skorstenen var som oftest anbragt en „*Malkølle*“, hvori Malten tilberedtes til det hjemmebryggede Øl, som endnu ikke er en usædvanlig Drik i mange af de vestfynske Gaarde. En saadan Skorsten med Malkølle ses paa Billedet af Bryggerset i Fjelsted Gaarden, Side 179.

Oppe i Skorstenen var indmuret Jernstænger, og herpaa anbragtes Riste af Vidiefletning, hvorpaa „*Grønmalten*“ — det spirende Byg — udbredtes. Derefter blev Skorstensaabningen dækket med en Træflage „*Kølleporten*“, og man fyrede nu i Køllens Ildsted, „*Køllegrisen*“, se ovennævnte Billede. Røgen trak gennem Hullerne i Køllegrisen Sider ind i og op gennem Skorstenen, hvorved den gennemtørrede og røgede Malten, der dog ikke maatte brænde sammen under denne Proces, hvorfor man fra en Lem, anbragt i Skorstenen over Bryggersloftet, kunde røre i Malten medens Tørringen foregik. Selve Bryggerset var gerne Arbejdsstedet for den grovere Husgerning, og ved Skorstenen var oftest anbragt en indmuret Bryggerkedel af Kobber, og saaledes var alle de Ildsteder, der ikke benyttedes til daglig, men kun i Ny og Næ efter Husets Behov, samlede om Skorstenen i Bryggerset.

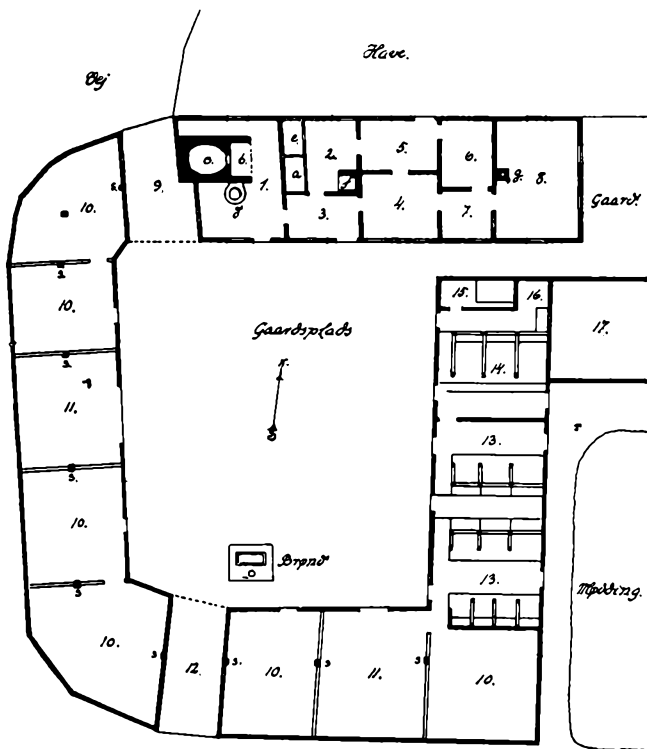
I Stuen (2) umiddelbart op til Bryggerset, den saakaldte „*Forstue*“ (senere „*Folkestue*“), fandtes Stuehusets anden Skorsten og heri Husets vigtigste Ildsted (h), hvorpaa Maden blev tillavet og Stuen blev opvarmet. Stuen var saaledes baade Dagligstue og Køkken og var udstyret som saadan. Skorstenen var aaben ind mod Stuen, og paa „*Essen*“, en Arne der var anbragt paa Bunden af Skorstenen, kunde Ilden optændes,

og over Ilden kunde Stegepanderne anbringes paa „Trefødder“ af Jern, ligeledes Kogekarrene, men disse kunde dog ogsaa ophænges i en „Svingstang“, en vinkelbøjet Jernstang, saaledes indrettet, at den kunde svinge udefter, og Gryderne derved med Lethed kunde unddrages Ildens Paavirkning. I Stuen var anbragt Bænke (e) langs Vinduesvæggen og Skillerummet mod Bryggeret, — sidstnævnte var Husbondens Plads — og foran Bænkene fandtes det massive Egebord (f). I Krogen mellem Bænkene var stillet et lille Skab til Bondens Værdisager. Langs Skillerummet mod „Sengekammeret“ (3) stod en „Kandebænk“ (g), der forneden var indrettet som *Gaasebænk*, hvori man anbragte Gæssene i Ruge-tiden, og foroven var en Art Reol, hvori de Køkkensager, der anvendtes i Stuen, blev anbragt. Paa Billedet Side 177 ses en lignende Forstue fra Grimstrup i Gamtofte Sogn, og man ser her tydeligt den aabne Skorsten, hvori Essen dog delvis er blevet erstattet med det mere moderne Komfur, der indførtes i Tidens Løb, ligesom ogsaa den aabne Skorsten forsvandt. I Væggen ind mod Sengekammeret ses — over Stolen — et firkantet Vindue forsynet med en Rude af Udseende som en Flaskebund, hvorigennem man fra Sengekammeret kunde have Opsigt med, hvad der foregik i Forstuen.

Fra Forstuen gik man i Gelsted-Torup Gaarden ind i Sengekammeret (3), der var ret smalt og blev opvarmet af et Ildsted (i) af Form som en Kamin. I Sengekammeret fandtes en Alkove (a), og disse Alkover var i ældre Tider særdeles pynteligt udskaarne (se Billedet af Alkovevæggen i Fjelsted-Gaarden). I Nutiden er dog denne Alkoveform overordentlig sjælden, men i de yngre Stuehuse, hvor Sengekammerene for det meste var bredere, saa der kunde være to Alkover i Flugt med hinanden, finder man undertiden Alkovevæggene indrettede som en Art Panelvæg med Fløjddøre for Alkoverne, og mellem disse anbragtes et lille Skab (se Alkovevæggen fra det tidligere Stuehus i Turup).

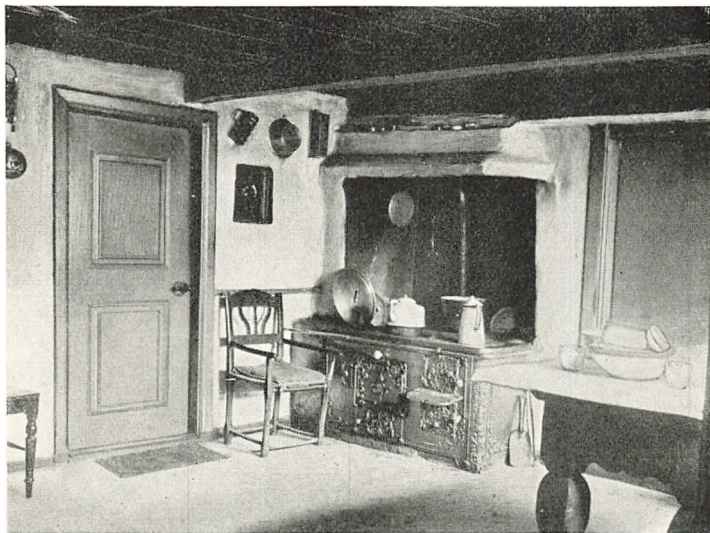
Fra Fremmerset (4) blev den Fremmede gerne ført ind i „Mellemstuen“ (5), der saaledes gjorde Tjeneste som Gæstestue og vistnok ikke sjældent desuden blev benyttet som Sommerstue, da man her om Sommeren undgik den Gene, som Varmen fra Køkkenildstedet i Forstuen maatte være paa

denne Aarstid. Stuen var derfor indrettet med Bord (f) og Bænke (e) langs den ene Ydervæg, som i Forstuen, og ved den anden Ydervæg fandtes et Par Alkover (a), hvoraf den ene

Grundplan af en Gaard i Gamtofte By, maalt i 1928 af H. Zangenberg.
Se Billederne Side 176 og 177.

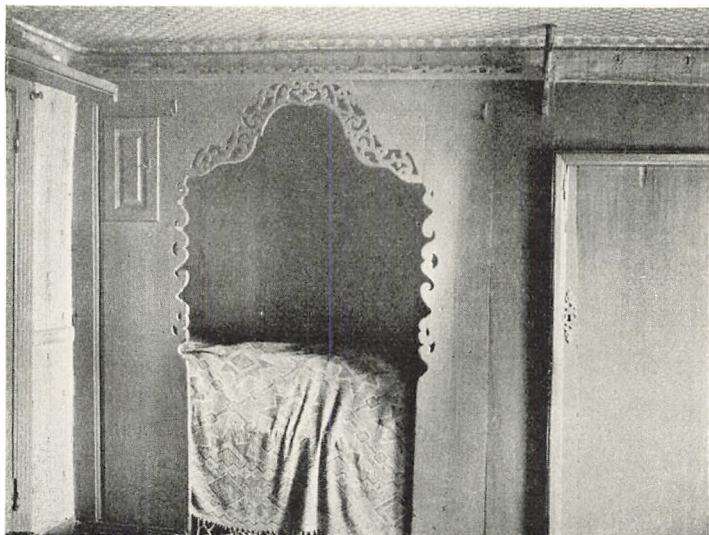
som oftest var Pigens Sengested, hvis hun da ikke sov i Bryggerset, hvad der undertiden kunde være Tilfældet. Mellemstuen kunde, ligesom Sengekammeret, opvarmes af et aabent Ildsted (i), og der var saaledes i denne Gaard ikke mindre end 3 aabne Ildsteder anbragt ved Forstueskorstenen, men naturligvis var Forstuens til dagligt benyttede Ildsted

Forstue (Folkestue) fra en Gaard i Grimstrup, Gamtofte Sogn. K. ULDALE FOT.

det betydningsfuldeste. Op til Mellemstuen laa „Øverstestuen“ (6), og heri fandtes to udskaarne Himmelsenge. Iøvrigt var Bohavet her som i de fleste andre Øverstestuer i vore Bøndergaarde, nemlig Skabe og Kister, hvis Indhold af Linned og Klæder som oftest var Husmoderens Stolthed, og paa Hylder langs Loftet i denne Gaard var anbragt to Dusin Tintallerkener. Nogle Spejle og „Pyramider“ paa Væggene, hvori Gaardens Kopper og Fajance var anbragt, fuldendte Stuens Udstyr. Ved Gavlen mod Øst fandtes Ølkælderen (7).

I de ældste Stuehuse — som i Gelsted-Torup — er det bemærkelsesværdigt, at Stuerne optager hele Husets Bredde fra Ydervæg til Ydervæg, (Forstue og Sengekammer har sikkert i ældre Tider været ét Rum), og at Rummene følger i Række efter hinanden, saaledes at de Rum, som dagligt benyttes af Gaardens Folk, laa samlede paa den ene Side af Fremmerset, medens de andre Rum, der væsentligt blev benyttede ved Gæstebud og ved festlige Lejligheder, laa paa Fremmersets anden Side. Et meget væsentligt og ejendommeligt Træk ved den vestfynske Gaard, — som dog ogsaa genfindes i østjydske Gaarde, — er de to Skorstene, der Side om Side er anbragt i hver sit Rum, uden at være adskilte af en mellemlig-

Alkovets-ry i en Gaard i Fjelsted By.

H. ZANGENBERG FOT.

gende Stue, og dette Træk har været saa rodfæstet, at det er blevet overført til de yngre Stuehuse, som er blevet bygget i Tiden omkring 1800. Et saadant Stuehus, bygget i 1780, ses paa Grundplanen af Gaarden i Gamtofte. I denne Gaard mødes ældre og yngre Byggeskik, idet Suleladerne i Vest og Syd utvivlsomt er adskilligt ældre end Stuehuset og Staldlængen, og endnu yngre er det Udhus, som mod Øst er bygget til Staldlængen, i Vinkel med denne, hvorfor det her kun er antydet.

Ved at betragte Planen af Stuehuset ser man at Indretningen mangler den Klarhed, som er saa betegnende for det ældre Stuehus, og en Del af Stuerne optager ikke hele Husets Bredder, men er ved Længdeskillerum delt i to, en Stue mod Syd, og en mod Nord. Ligesom i Gelsted-Torup Gaarden ligger Bryggerset (1) her mod Vest, men Bagerovns Stilling er forandret, den ligger her inde i Huset, hvad man dog ikke tør udlægge som en yngre Byggeskik, da dette Træk ogsaa findes i ældre Stuehuse. Anbringelsen af Skorstenene er den samme som i ældre Tid: i Bryggerset findes den ene og den største af dem (b), med vedliggende Bagerovn (c) og Bryggerkedel (d), og i *Forstuen* (2), ved Siden af Bryggerset, er den anden Skorsten opmuret, hvori Køkkenildstedet (f) er

anbragt. I Forstuen findes en Alkove (a) og et Spisekammer (e). Forstuen er altsaa her tillige Sengekammer, og i Stedet for dette, er *Fremmerset* (3) blevet anbragt foran Forstuen, mod Gaarden. Fra *Fremmerset* kommer man ind i „*Gaardstuen*“ (4) — enkelte Steder i Vends Herred kaldet „*Fremmedstuen*“ — og bagved denne ligger en *Havestue* (5), med Udgang til Haven. Denne Stue har dog sikkert nok i ældre Tider været et Sengekammer,

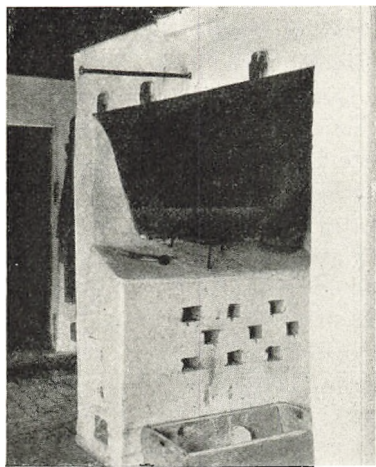

K. ULDALE FOT.

Bagerovn paa udvendig Side af Stuehuset til en Gaard i Skaarup, Dreslette Sogn.

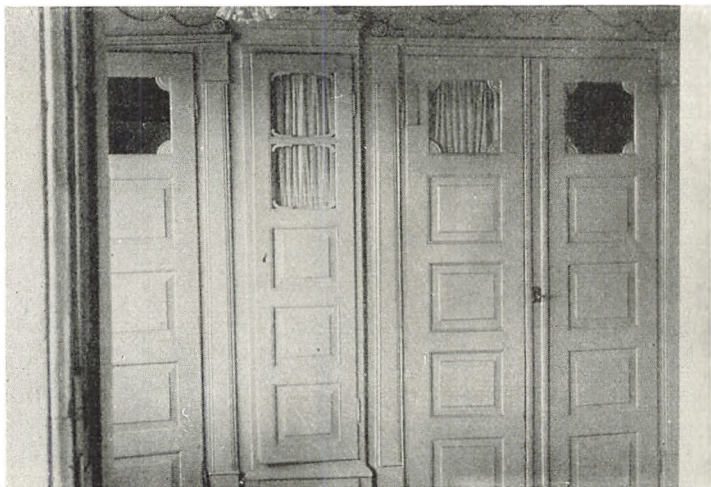
og i Virkeligheden er *Gaardstuen* og *Havestuen* (eller *Sengekammeret*) den oprindelige *Mellemstue*, som i den nyere Tid er blevet tvedelt, og som optræder i de yngre Grundplaner med sine gamle Funktioner: *Sengene* mod Nord og *Gæstestuen* — „*Fremmedstuen*“ — mod Syd. Ny derimod, er *Kammeret*

(7) og *Sovekammeret* (6). Dette er dog de nutidige *Bestignelser*, men tidligere kaldtes *Kammeret* „*Gangen*“ og tjente som *Forbindelsesled* med *Fremmedstuen* og *Øverstestuen*, og *Sovekammeret* var „*Gæstekammer*“. Derimod er „*Øverstestuen*“ (8) eller „*Overstuen*“, som den ogsaa kaldtes, uforandret, dog med den *Undtagelse*, at man i nyere Tid opførte en *Skorstens* (g) heri. Dette er i *Hovedtrækkene* de *Ændringer*, der skete med den oprinde-

H. ZANGENBERG FOT.

Bryggers i et Stuehus i Fjelsted By.

Alkoveveg i et Hus (tidl. Stuehus) i Turup By.

K. ULDAHLL FOT.

lige Grundplan, men der kunde naturligvis ske nogen Ombytning af Rummene, saaledes at f. Eks. Fremmedstuen og Sengekammeret (Rummene 4 og 5) flyttedes op mod Overstuen (8), og at man delte Fremmerset, saa at man fik et mindre Fremmers og en Forstue mod Gaarden og et *Køkken* bagved Forstuen. Endvidere kunde der være tilføjet et Pigekammer og et Spisekammer (Fadetur eller Rullestue) til Bryggerset og være anbragt en Kælder under disse Rum. Ved disse Variationer og Ændringer, samt Tilføjelser, omdannedes Grundplanen i det fynske Stuehus, og den gamle Inddeling, der i Virkeligheden for det meste findes i de fynske Stuehuse, er som Regel i Nutiden godt maskeret.

Anderledes gaar det med Udhusrummene, som — fraset Ændringer i Staldene, især i Kostalden — er ret ensartede baade i de yngre og ældre Bindingsværksgaarde. I Gamtoftegaarden har vi saaledes en Indkørselsport (9) og en Tofteport (12), og disse to Porte er ganske almindelige i de vestfynske Gaarde, dog kan der findes Gaarde med kun én Port. Endvidere ses det, at Laderne (10) er adskilte ved Lørne (11), og at der i de runde Hjørner er anbragt en Lade, saaledes at man kan fylde den fra Porten. I Staldlængen findes baade Kostald (13) og Hestestald (14). Karlekammeret (15) er an-

Ladefogedhuset ved Mygindlund i Gamtofte Sogn.

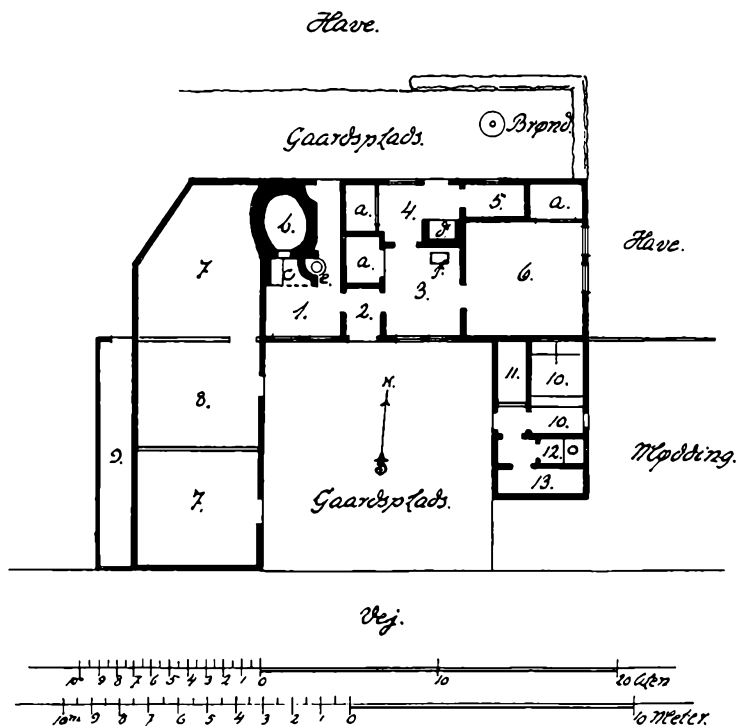
H. ZANGENBERG FOT.

bragt ved Foderloen foran Hestestalden, og i Foderloen findes et Rum til Hakkelse (16). I den tilstødende Bygning (17) er indrettet Vognport og Svinestier.

Udlængerne i de fleste nuværende gamle Gaarde er indrettede som i den her viste Gaard i Gamtofte. Der kan naturligvis være nogen Forskellighed i Rummenes Antal og Placering, men fraset de Ændringer, som den moderne Landbrugsdrift har nødvendiggjort i nyeste Tid, har Indførelsen af den yngre Byggeskik dog ikke medført saa store Ændringer i Udhusene som i Stuehusene. Endvidere maa nævnes, at det ikke var usædvanligt, at der til en gammel Gaard hørte en lille fritliggende Udhusbygning, en „Kcve“, indrettet til Brændehus og Svinesti. Den laa gerne uden for selve Gaarden, og her kunde man ogsaa finde „Hestegangen“ indrettet i et cirkelrundt bræddeklædt Udhus, dækket med et kegleformet Straatag, men disse Udhus, hvoraf Hestegangen tilhører en yngre Tid, er nu ret sjældne.

Fra Gaardene vil vi til Slut vende Blikket mod en af de smaa og venlige trelængede Bygninger, der hist og her bryder Landevejenes og Bygadernes levende Hegn, og som er saa typiske for det fynske Sted med det mindre Jordbrug. Et saadant Hus ses paa Billedet af Ladefogedhuset ved Mygindlund

i Gamtofte Sogn, og dets Indretning fremgaar af hosstaaende Grundplan. De tre Længer omrammer en Gaardsplads, der ligger umiddelbart op til Landevejen. I Midterfløjen er Stuehuset indrettet, og fra dets eneste Indgangsdør mod Gaarden kommer man ind i Fremmerset (2). Tilvenstre findes

Grundplan af Ladefogedhuset i Gamtofte Sogn, maalt i 1928 af H. Zangenberg.

Bryggeret (1) med den aabne Skorsten (c), hvori findes en Esse, og ved Skorstenen er Bagerovnen (b) og Bryggerkedlen (e) anbragt. Paa den anden Side af Fremmerset ligger Dagligstuen (3), hvori er indrettet en Alkove (a), og i Køkkenet (4) findes ligeledes en Alkove (a), samt det aabne Ildsted til Madlavning (d). Op til Køkkenet ligger et Spisekammer (5), og ved Siden af Dagligstuen findes „Overstuen“ (6) med en Alkove (a) i Flugt med Spisekammeret. Fra Bryggeret og

Hus i Derrup, Flemlose Sogn.

K. ULDALL FOT.

Køkkenet er der Døre ud til en lille Gaard bag Huset, hvori Brønden findes.

Denne enkle og jævne Indretning af Boligen i Husmandsstedet har visse Lighedspunkter med Gaardenes Stuehuse, deriblandt ogsaa de to Skorstene, men skiller sig dog herfra ved, at Fremmerset tjener som Indgang for baade Bryggeret og Dagligstuen, og at der bag Dagligstuen er indrettet et Køkken, hvori det aabne Ildsted er anbragt. Ligesom ved Gaardene, har den yngre Byggeskik ogsaa haft en Indflydelse paa Husmandshusets Rum, og Ladefogedhuset tilhører saa afgjort den yngre Byggeskik. Ladelængen har 2 Gulve (7), — det ene med et skraat Hjørne, — med en mellemliggende Lo (8), og i et saakaldet „Udskud“, en Tilbygning langs Ladelængens Yderside, som Ladelængens Tag er forlænget ned over, er indrettet en „Brændekove“ (9). I Staldlængen er der to Svinestier (11 og 13) og en Kostald til to Køer (10), samt et „V. C.“-Rum (12). Øst for Huset, ud mod Vejen, findes Møddingen.

Ligesom Gaardene kan de trelængede Steder variere med Hensyn til Rummenes Antal, men i Hovedtrækkene er de dog indrettede som Ladefogedhuset. De beboes af Hus- og

Boelsmænd og kunde ogsaa være beboede af Haandværkere, men selv som Haandværkerhuse hørte der oftest et mindre Jordbrug til dem. Derimod er der sjældnere Jordbrug til de smaa enlængede Huse (se Billedet af Huset fra Dærup). De kan undertiden være overordentlig maleriske, med smaa Tilbygninger hist og her, som gør dem højst uregelmæssige, saavel af Form som Udseende. Indretningen af dem kan være interessant, og enkelte Træk har de tilfælles med Boelsstederne, men det er dog især Boelsstedernes og de gamle Gaardes Bygninger, der præger den vestfynske Byggeskik, som gennem Tiderne har været et Udtryk for Befolkningens Krav om at bo godt og smukt i en skøn Egn.

Kone fra Fyn.

HANSEN & WELER FOT.

Dragt fra Fyns Folkemuseum, Odense.

LIDT OM DRAGTER I NORDVESTFYN

Af ELNA MYGDAL.

I en Indberetning fra 1811 skriver Amtmand over Svendborg Amt, Kammerherre Schumacher: ... I Almindelighed vilde det vist være en meget stor Besparelse for Staten, naar Bønderkoner og Piger kunde formaas til at aflægge de mangfoldige Silkebaand, der anvendes til Huer, som de nu, blot for at følge Moden eller Vanen, maa bære. Beregner man for denne Hoveddragt, paa hver Qvindeperson af Bondestanden, blot fire Rigsdaler aarlig, som dog er langt under Værdien af de forbrugende Silkebaand, hvilken umaadelig Summa, som blot for denne Vare gaae ud af Landet, kommer der da ikke ud? Mod mig har adskillige Koner og Piger samt disses sidste Forældre ofte yttret, at de intet mere ønskede end at aflægge disse Huer, men at de ikke vovede at gjøre det, fordi man vilde ansee det for Indbildskhed hos dem at klæde sig som Fornemmere, ved at gaa med bare Hoveder. Jeg tror altsaa, at der kun behøver liden Opmuntring for at faa denne, for det almindelige saa skadelige Mode afskaffet. ... Kunde den gode Amtmand se, hvorledes Forholdet er nu ikke alene i Svendborg Amt, men ogsaa i Odense Amt, vilde han vist have været uhyre tilfreds, thi den „liden Opmuntring“ maa være kommen og maa have virket kraftigt paa hele Fyn. Folkedragten med dens Huer og Baand er lagt bort for saa længe siden, at der knap findes Rester af den tilbage, og Erindringen om disse Rester er knapt en Gang paalidelig længere. Vil man prøve paa at danne sig et Billede af, hvorledes Dragten har set ud, har man tre Ting at ty til, nemlig den mundtlige Overlevering, Skiftfortegnelser og endelig de Dragtrester, som findes.

Fra Middelfart Museum.

Dragt fra Middelfart Museum.

Vanskeligheden ved at bearbejde dette Materiale ligger i, at disse tre Kilder ikke altid forefindes fra de samme Sogne.

Fra Helnæs i Baag Herred er ved Undersøgelser i dette Aarhundrede optegnet: Ca. 1860 gik mange Mænd med hvide ufarvede Vadmelstrøjer („Hvidtrøjer“) med blanke Knapper. Gamle Mænd bar dem lange og havde Knæbenklæder og hvide Strømper. De fleste bar rød strikket Hue med Dusk i Toppen, dog er ogsaa en sribet Hue, som Horne-, Drejø- og Lyøboernes, opgivet at være fra Helnæs; enkelte gamle Mænd gik med høje Hatte af Hareuld. Hvidtrøjen bares ikke til Gæstebud og ikke til Kirke. Dertil brugtes blaat Vadmelstøj, stundum brugtes en Hvergarns Vest. Da man ofte „smed“ Trøjen, havde Vesten hvid Vadmelsryg. Om Sommeren gik man i Reglen i blaafarvede Lærredsbukser. Nogle Alen Lærred hørte med til Karlelønnen.

Det ejendommeligste ved Kvindernes Dragt, ca. 1860, var Trykklokkerne eller Trykskørterne af mørkt tykt Vadmel med paatrykt Mønster. De havde en Skoning af kulørt Sirts og nederst en ulden Snor. Klokkeren naaede til Anklernes. Den havde af Sparsommeligheds Hensyn en Forbredde af Lærred, der dækkedes af Forklædet. En Kone, der er født 1839, fortalte dog, at Klokkerne var sorte med „Baand“ om, det vil sige en Strimmel kulørt Tøj af Bomuld, Uld eller Sirts. Af sin Moder havde samme Kone hørt, at man brugte rød broderet Vadmelbul til røde strikkede Ærmer.

Bullen (d. v. s. Liv uden Ærmer) var af Hvergarn og meget nedringet. Den skulde i Farve afvige fra Klokkeren. Halstørklædet var af kulørt Sirts og sad under Bullen. Ærmerne var strikkede, grønne eller røde uden Mønster. Om Vinteren var de lange, om Sommeren korte med en Kant af sort Fløjl. Dertil brugtes ofte Mamelukker (det er Ærmer paa Underarmene) mest af Bomuldstøj. Forklæderne var af sribet Hvergarn eller af Hørgarn til daglig. Til Søndags havde man Bomuldsforklæder, til Stads Silkeforklæder. Paa Hovedet bar man Lin og Hætte med Øreklapper til Alters og til Stads. Hætten var stoppet med Blaar og havde en lille Sløjfe i Nakken. Sirts, Silke og sort Fløjl med Guldknipling anvendtes til Hætter. Senere var Haaret til daglig kæmmet helt tilbage, over det sad en Hue og et firkantet Tørklæde, lagt i Trekant og sammenfoldet.

Det lagdes fra Issen nedefter og bandtes atter op om Issen. Man brugte da til Stads Huer og „Hovedtøj“, det vil sige et firkantet Stykke Tyll med Broderi, Kniplinger og Piber ved Ørerne. Dertil anvendtes „Nakke- og Hagerose“, d. v. s. Sløjfer af blomstrede Silkebaand, der oftest kostede en Rigsdaler Alen. De yngste havde hvid Bund med kulørte Blomster. I Hagerosen var en „Knap“, som puttades ned under de i Huen siddende stramt bundne Bændler. Huenakken kunde være broderet.

Til Alters bar man sort Vadmelskjole, udskaaret i Halsen og med et lille rynket Skød bag, men uden Besætning forneden. Over Kjolen sad et hvidt Tørklæde og et hvidt rynket Forklæde, der gik helt rundt bag. Det ældste Overtøj, man husker, er blaa slagformede Kaaber, der gik omtrent til Hofterne. Deres Brug ligger før 1830. De havde ofte hvid ulden „Dræt“, d. v. s. For. Senere brugte man „Kasteklæder“, som var trekantede Sjaler, der bandtes om Livet. Samtidig med Hovedtøjerne kunde man have højroede trykte Kasteklæder. Man brugte om Sommeren Solhatte af malet Pap. Disse fremstilledes i hvert Fald i Flemløse og solgtes videre. Saaledes er en Solhat med Signatur, *Hans Jørgensen i Flemløse*, fra Herslev ved Fredericia kommen til Dansk Folkemuseum.

Man „tjældede e' Lo“ til Bryllup. Dertil brugte man trykte „Salen“, d. e. Sengetæpper. Ejerens Navn kunde være trykt i en Oval paa Midten. Desuden brugtes hvide Haandklæder med flettet „Træd“. I Loftet af Loen brugte man sammensyede Lagner paa Stænger.

I Odense Amts Aarbog 1917 er trykt nogle Optegnelser fra 1831 af V. P. Seidelin vedrørende Dreslette Sogn. Han fremhæver Klædedragtens Simpelhed med hjemmegjort Tøj. Købetøj var sjældent. Det hedder: „Mandsdragts Farve paa Søn- og Helligdage (er) blaa — Farven smitter af, og formedelst Kostbarheden bruges ogsaa graameleret og grønt. Den graa Farve tilberedes hjemme af hvid og sort Uld, hvis Aarsag nogle med Flid lægger Vind paa sorte Faar.

Søndagsdragten er saaledes en mørkeblaa (graa, mørkegrøn) Vadmelsfrakke med to Rækker overtrukne eller hvide Metalknapper (de gamle uden Krave, de yngre med ombøjet opstaaende Krave) — sribet Hvergarns Vest med to Rader

Dragt fra Rorup Sogn. Tilh. Dansk Folkemuseum.

Dragt i Privateje, Eitlerupgaard.

Knapper, sammenknappet (de yngre nu ogsaa aabentstaaende med en Rad Knapper, undertiden af Købetøj).

Fruentimmernes Klædedragt er her i det hele taget varligere end i de fleste Landsbysogne. Hjemmegjort Søndagsdragt for Piger og yngre Koner enten Hvergarms Kjortel eller et Livstykke af Hvergarn (broderet Vadmél, Bombasin eller Kattun) og højrøde strikkede lange Ærmer og Hvergarms-skørt, og i begge Tilfælde hjemmegjort Linned Forklæde, paa Hovedet en Sirtses Hue med Silkesløjfer under Hagen og i Nakken og stort udstaaende Kappetøj med broderede Strimler eller Kniplinger (dækkende Ansigtet, saa at Præsten ikke kan se, om en Kommunikantinde nyder Vinen; for 100 Aar siden klagede Landemodet i Odense over det samme); paa Benene blaa uldne Strømper og Træsko. Til større Stads (Bryllup, Barnedaab o. s. v.) bruges Silkehuer med brede Baand, klare eller sorte Silkeforklæder, brede Silkelivbaand og Besætning af Silkebaand neden om Kjortelen — og ikke Træsko (ejheller ved Alter- eller Offergang). Ved Altergangen, til Jul, Paaske og Pintse har alle Fruentimmer sorte Vadmélskjørter, ligesom i Tilfælde af Sorg, og dertil hvide Kippers Huer med sorte eller lilla Silkebaand. Om Vinteren bruger de yngre Kavajer af blaat Vadmél, undertiden besat med sort Bomuldsfløj, og store udstaaende saakaldte Kyser af stift Papir overtrukne med sort Bomuldsfløj, kantede med sorte Kniplinger og forede med Silketøj. De ældre Koners Dragt afviger deri fra de yngres, at de endnu bruger Trøjer og Skørt, Hætte og Lin, de første — de saakaldte Konehuer — rigt besatte med ægte Guldgaloner; om Vinteren Hvergarms- eller Vadmélskaaber, der kun gaar til Lænderne, kantede om Halsen med Foderværk og Kyser som de beskrevne.

Fruentimmernes daglige Paaklædning er Hvergarms Livstykke over en rød eller grøn ulden, strikket Nattrøje, kraprøde, blaa eller trykkede Vadmélsklokker, uldent Hvergarms- eller linned Hørgarns Forklæde, ternet Halstørklæde af Hør eller Blaarlærred, Sirtses Hue, mørkeblaa Strømper og Træsko. Om Sommeren oljemalede, grønne Solhatte."

Tager vi et Skifte fra 1819 efter Husmand Søren Christensen i Ørsted, saa indeholder det af Klæder: 1 blaa Hvergarms Kjortel, 1 blaa Vadméls Kofte, 1 do., 1 do. grøn, 1 blaa Vest,

1 rød og grønstribet Trøje, 1 do. grønstribet, 1 Par Skindbukser, 1 Par Vadmels do., 3 Par hvide Strømper og 2 Par blaa, 1 broget Hue og 1 Hue, 2 Hatte, 2 Hørgarns Skjorter, 2 Blaargarns do., 2 gl. do., 1 gammel blakket Kjortel og 1 Par hvide Vadmels Bukser.

Efter Indsiderske Marie Hansdatter i Høed, Flemløse Sogn, fandtes i 1822: 1 blaa Hvergarns Kaabe, 1 rød Hvergarns Trøje, 1 do., 1 rødt Livstykke, 1 brunt do., 1 grønstribet do., 1 rødt og blaat do., 1 „karmesins“ Hvergarns Skørt, 1 brunt do., 1 grønt do., 1 rød *højfarvet* Nattrøje (det er den strikkede uldne Trøje, som sad under Bullen eller Livstykket), 1 grøn do., 1 gl. do., 1 gl. do., 1 rødtærnet Forklæde, 1 blaatærnet do., 2 do., 2 gl. do., 1 hvidt Kramlærreds do., 1 rødtærnet Tørklæde, 1 blaatærnet do., 1 do., 1 rødt Bomuldsklæde, blaastribet do., 1 hvidt Kramlærreds do., 2 halve do., 7 Stk. Linhovedtøj, 5 do., 3 Par Handsker, 3 Par do., 1 rød Silkehætte, 1 sort do., 1 grøn do., 1 do., 1 Kattuns do., 2 Par Strømper, 9 Hørgarns Særke, 8 Stk. Lin, 2 Kyser, 1 Par gl. Sko.

Der er ikke her nævnt Trykklokker, men de er nævnte i et Skifte efter Gaardejer Jørgen Madsens Hustru i Haarby i 1820, saa de er i alt Fald brugt i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede.

Et Skifte efter Selvejerhusmand Jens Jensen af Roile 1809 indeholder: 1 Par hvide Uldhoser, 1 Par blaa do., 3 Par do., 1 Par gl. Skindbukser og 1 Kapperølleke, 1 gl. rødstribet Brystdug, 1 gl. Skindpels, 1 do., 1 gl. blaa Kofte, 1 gl. blaa Kjole, 1 Par gl. Skindbukser og Par uldne do., 1 gl. hvid Kofte, 1 gl. Brystdug og 2 Par gl. Lærredsbukser, 2 gl. Hatte og 2 gl. Huer, 1 Par Træsko, 1 stribet Hvergarns Trøje, 1 do. Brystdug, 1 blaa Kofte, 1 blaa Trøje, 1 grøn Kofte, 1 blaa Kjole, 1 do. lyseblaa, 1 Kofte, 1 Rejseslag og 2 Huer, 1 broget Hue, 1 rund Hat, 1 blaa Fruentimmers Trøje, 1 Hvergarns Skørt, 2 do., 1 Kalmankas Trøje, 1 Hvergarns do., 1 do. Bul, 1 do. do., 1 Hvergarns Trøje, 1 grøn Trøje, 1 brun Trøje, 1 sort Kjole, 1 do., 1 sort Trøje, 1 do. Muffe.

Ser vi nøjere paa Skifterne fra Baag og Vends Herred, vil vi se, at den først anførte mundtlige Beretning ikke er helt gal. Gamle Folk, der har hørt om Dragterne i deres Ungdom og tildels selv baaret noget af dem, har i det store og hele haft en

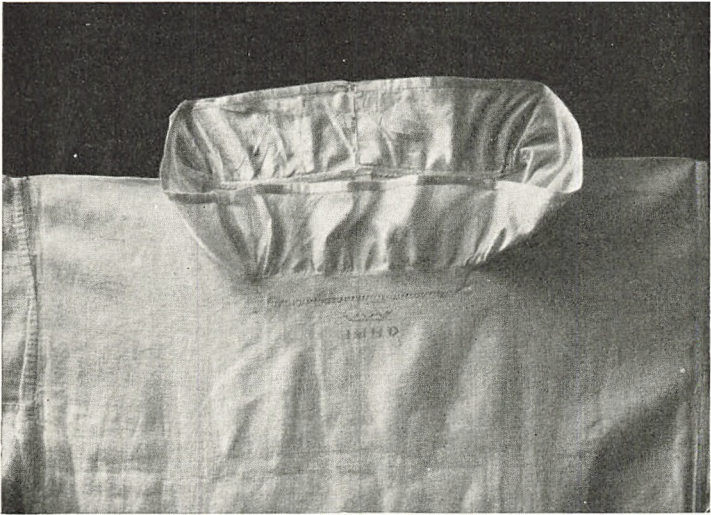
ret god Hukommelse. Det sribede Tøj i Trøjer og Vest, samt Skindbukserne synes at ligge saa langt tilbage i Tiden, at det ikke erindres længere. Men man har aabenbart endnu i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede haft lidt i Behold af den Farverigdom, som Dragterne tidligere havde, selv om den blaa Farve i Mandsdragterne var den overvejende. Af selve Tøjet er ikke meget bevaret. Odense Museum ejer en god grøn Trykklokke med et over den hele gaaende brunsort Mønster. Der-til er sat en Hvergarns Bul, der efter Snittet at dømme næppe gaar længere tilbage end til Midten af forrige Aarhundrede. Det i Sommer aabnede Museum i Middelfart ejer en Dragt, hvis Bestanddele dog ikke gør Indtrykket af at være helt sam-tidige. Forklædet er i hvert Fald fra Empiretiden med Lin-ningen til at sætte op under Armene (det er bøjet op forneden paa Billederne). Trykklokken er grøn med omtrent samme Mønster som Odense Museums. Det tilsyede Liv er tærnet og har lange Ærmer med en over Albuen siddende klokkeagtig Ærme-pynt, et Motiv, der stammer fra Købstadsmode. Det hvide Tørklæde over tæt hvidt i Halsudskæringen forekom-mer lidt besynderligt til det mønstrede Forklæde; eller er det omvendt? Hvidt Tørklæde plejer ellers at følges med hvidt Forklæde. Alligevel er Dragten den mest komplette, der hidtil er paatruffen af fynske Folkedragter. Ældre er en Silke-kjole fra Etterupgaard af blaalig brunt smaltribet Stof med lyseblaa Besætningsbaand. Den siges at have været Brude-kjole i 1781. Den maa i saa Fald være bleven omsyet omkring 1800. Hovedtøjet og det hvide Tyllstørklæde mentes at høre til Kjolen. Hovedtøjet ser dog yngre ud. Kjolen er velbevaret og af smukt Stof, men den er jo absolut af Købstadssnit. Den er tillige med andre Kjoler, saavel Hvergarns som Silke, der omtales eller, især for de førstes Vedkommende, eksistere fra Fyn, et Bevis paa, at man tidlig er gaaet bort fra den egentlige Folkedragt. Denne bares i alt Fald i Begyndelsen af det 19. Aarh. af det jævne Folk, hvad man bl. a. kan se af Bekendt-gørelser i Fyns Stifts Adresse Avis, f. Eks. 5. April 1802: „Hos mig bekommes bundne uldne *Nattrøjer*, Strømper og Vanter til nyttigt Brug for Arbejdsfolk. S. Kiær.“ Naar und-vegne Arrestanter efterlystes, beskrives ofte deres Tøj, f. Eks. 19. Maj 1809: „...et Fruntimmer fra Odense Arrest iklædt

3 Hættier fra Baag Herred, Solhat fra Flemlose og Hovedtøj fra Aasum Herred.
Tilh. Dansk Folkemuseum.

en blaa Bul med røde Prikker, en grønstribet do., en rød ulden Nattrøje med korte Ærmer, kantede med gule Baand, en grøn Klokke og et stribet Skørt, hvide Strømper og Sko." Efter Christine Reimer gik man med Klokken lige over Særken, naar Vejret var varmt. I Kulde kunde man tage en gammel Klokke (Skørt) under Yderklokken. Den 13. Juni 1809 efterlyses et „for Tyveri attraperet Kvindfolk“, saaledes klædt: „Rød Nattrøje, brunt Hvergarns Skørt, blaatærnet Forklæde, grøn Solhat og Hue, blaa Strømper.“ 18. August 1802 efterlyses fra Odense Tugthus en Mand iført: „Hvid Vadmels Trøje, do. Vest, gule Skindbukser, rund Hat og bare Ben,“ medens 4. Juli 1809 en Mand efterlyses, iført: „blaa Trøje, en stribet Hvergarns Vest, blaa Bukser, hvide Strømper samt Pampusser paa Fødderne.“ Den sidste af disse to Mænd har altsaa været iført sit pæne Tøj med blaa Dragt, den første har gaaet i „Hvidtrøjen“, om hvilken Traditionen endnu i det 20. Aarhundrede vidste at fortælle, at den ikke brugtes til Kirke eller til Fest.

Mellem Hansen & Wellers Serie af Folkedragter findes et Billede af en Kone fra Fyn. Hun frembyder forskellige mærkelige Ting. Hun bærer et grønstribet Forklæde, der dækker Skørtet eller Klokken. Det kan være af Hvergarn. Det er der intet at indvende imod. Livet er adskilligt mærkeligere. I Halsen har hun tilsyneladende en hvid lidt ombøjet Strimmel, dernæst en Bul med grønne Baand i Ærmegabene, men ikke ned foran. Bullen er hægtet i Halsen, staar aaben foran, hvor den er snøret med en Kæde af Solv?, og er samlet i Bælttestedet. Fotografiet er ikke helt skarpt, saa man kan ikke se, om det er en Forglemmelse af Maleren, at der ingen Baand er ned foran paa Bullen, eller, om det virkelig skal være saaledes; ligesom man ikke kan se, om de lange glatte Ærmer er strikkede, hvad dog maa antages efter deres Fald paa Armene. Der er ingen Halstørklæde, og det hvide i Halsen og ned foran i Brystet skulde da være Særken. Nu findes der virkelig fra Odense Amt Særke med en Strimmel, syet saaledes i Halshullet, at den vil falde lidt kraveagtigt ud; den har vel næppe været lavet saadan, hvis Strimlen ikke skulde ses; Dansk Folkemuseum ejer to saadanne Særke. Halsstrimlen er paa den ene, der stammer fra Dømmestrup, af særlig fint Tøj. Halsudskæringen er sømmet foran med en Hulsøm, og der er midt under

Særk fra Dommestrup, tilh. Dansk Folkemuseum.

denne syet Navn med røde Korssting. Den anden har Halsstrimmel af Lærred, den har ikke Hulsøm, men Navn i blaa Korssting. En Bul af Form som den paa Hansen & Wellers Billede afbildede er det ikke lykkedes at træffe paa Fyn. Det eneste Sted, en Bul med strikkede Ærmer og af en lignende Form som paa dette Fotografi hidtil er paatruffen, er paa Sydfalster. Billedet har stor Udbredelse, det forekommer gengivet i Postkort, men er det rigtigt? Det maa indtil videre modtages med nogen Tvivl, især da Huen med et grønt Baand, der gaar langs Forstykkets Kant og lige over i Hagebaandene, ogsaa forekommer noget besynderligt. —

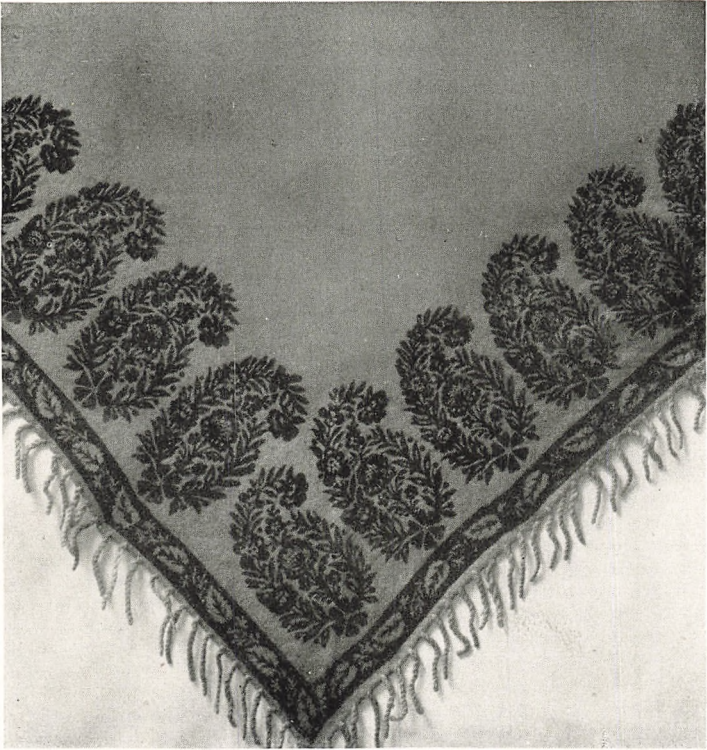
Fra Rørup Sogn stammer en Mandsdragt med en smaa-mønstret Brystdug af blegt og ubleget Hørgarn med rød ulden Islæt, samt en brun, broget blomstret Trøje. Dertil hører høj-rød strikket ulden Tophue med Dusk i Spidsen og Floskant. Den tilhører Dansk Folkemuseum.

Vævning, navnlig Tilvirkning af Lærred, synes at have floreret. Allerede i Rentemesterregnskaber fra 1558 omtales „Hørlærred, købt af Bønder paa Odense Marked“. Den tidligere nævnte Amtmand Schumacher skriver i Efterretninger om indenlandsk Husflid 1816: Statsminister, Geheimekon-

Hvidt broderet Tørklæde fra Rørup Sogn. Tilh. Dansk Folkemuseum.

ferensraad Gotsche Moltke udleverede, da han ejede Ein-siedelsborg „Vævestole iblandt Landalmuen, der i Egnen, og ved at forskaffe dem Lejlighed til at oplæres i Væverhaandte-ring, har dannet der i Omegnen en Arbejdsflid, som vil blive vedvarende“. — I Fyns Stifts Adresse Avis 1823 p. 491 fin-des en Bekendtgørelse fra Odense Magistrat, at „udi en lang Række af Aar tilbage haver Almuesfolk paa Landet, som er kommen her til Staden til Markederne for at sælge Lærreder, Dynevaar, Hvergarn og Vadmel m. v. fastholdet samme i Korsgade — — skal i Fremtiden staa paa Graabrødre Plads, ikke i den smalle Gade.“ I samme Blad 1826 p. 160 hedder det : „Odense. Til det i disse Dage afholdte Fastemarked havde de flittige Landboere mest fra Sletten indfundet sig med store Mængder Lærreder og Dynevaar, hvilke sidste især fandt rivende Afsætning“. O. D. Lütken i Kristian Hansens og Peter

Vadmelsørklæde med trykt Bort. Till. Dansk Folkemuseum.

Møllers Historie. En Læsebog (2. Opl. Odense, 1829) skriver: Sletten udmærker sig fordelagtigt ved Fruentimmernes Flid og Vindskebelighed. Saavel Husmænd som Gaardmænd holde Faar og avle Hør, Koner og Piger ere meget flittige til at karte og spinde Ulden og til at bryde, skjætte, hegle og spinde Hørren. Mange Vævere og Væversker findes ogsaa der paa Egnen og have altid fuldt op af Arbejde. Derfor forfærdiges her ikke alene alt det Vadmel, Lærred, Hvergarn, Dreiel og Dynevaar, som bruges paa Stedet, men ved de aarlige Markeder har ogsaa gjerne enhver Gaardkone eller Huskone adskillige Stykker af disse Slags hjemmegjorte Tøier til Salg, hvor de da sælge dem til Bønderne fra mindre flittige Egne eller til Prangere, der udføre dem." — ikke alene paa Sletten har man vævet, endnu i Mands Minde har man vævet

andre Steder. Man vævede i Gaardene i Horne, men i Husene paa Helnæs. Paa fynske Godser var det almindeligt at have sin egen Væver, der forarbejdede Linnedvarer til Godsets Forbrug, deri indbefattet Dækketøj, ogsaa til Udstyr til Døtre, der blev gifte. Det var de samme Mønstre, som brugtes til hele Familien.

Tor-Mindesmærket paa Torv.

Fiskerlejet Torohuse.

LIDT OM STEDNAVNE I NORDVESTFYN

Af GUNNAR KNUDSEN

HVAD mærkeligt er der ved Stednavnene? Er det andet end Etiketter, vi hæfter til Stederne, for at være i Stand til at kende dem fra hverandre? Har Stednavnene overhovedet nogen særlig Betydning, eller kan man tillægge dem nogen som helst selvstændig Værdi, saaledes at der vil være nogen Mening i at gøre dem til Genstand for et særligt Studium?

For at svare paa disse Spørgsmaal maa jeg forsøge at udtrykke, hvad jeg forstaaer ved Stednavne og hvilken selvstændig Værdi, jeg mener at kunne tillægge dem. Mit Svar bliver noget længere end Spørgsmaalet og kunde maaske formes paa følgende Maade:

„Stednavne er de talende Vidnesbyrd om vore Forfædres Liv og Færden og bidrager til at fuldstændiggøre det Kendskab til Fortiden, vi gennem Iagttagelser i Terrænet, Betragtning af Oldfund, Mindesmærker, Ruiner og iøvrigt gennem historiske Efterretninger er i Stand til at skaffe os. Altsaa i sig selv en Art historiske Minder.

Landsbyerne bærer endnu de Navne, de fik tildelt i Folkevandringstid, Vikingetid og tidlig Middelalder, omend i en i Tidernes Løb noget afslidt og tillempet Form. Man genkender, med Støtte af middelalderlige Skriveformer, ofte Mands- og Kvindenavne som Forled i dem; det er nok Navnene paa de Folk, der i sin Tid har grundlagt Landsbyerne, Navne, som ikke ellers er kendte i vor Historie.

Naturnavnene minder om Naturforholdene paa den Tid, da de blev givet. Mange Navne, der ender paa *Mose*, *Sø* og *Kær*,

betegner nu tørt Land, og mange Navne, der ender paa *Skov* og *Lund*, ligger nu paa bar Mark. Naturen er undergaaet væsentlige Ændringer, siden Navnene kom i Brug.

Endvidere er Navnene Vidnesbyrd om det Sprog, der er blevet talt paa Stedet i Fortiden."

Lad os derfor gaa over til at betragte selve Navnene og se, hvad de har at fortælle.

Det er ikke muligt paa en begrænset Plads at gennemgaa alle Stednavne i Nordvestfyn og gøre Rede for deres Historie og Betydning. Heller ikke vilde det blive noget, man kunde holde ud at læse i Sammenhæng. De tusindtallige Navnes Op-march vilde virke som en lidt ensformig, kedsommelig Parade, som vist ikke mange vilde synes om at overvære fra Ende til anden. Det er derfor bedst at nøjes med at bringe nogle Eks-empler, tilfældig valgte, men dog af den Art, at de giver et Indtryk af, hvad Stednavnene kan lære os.

Nordvestfyn har en usædvanlig bugtet og indskaaren Kyst-linie. Det er en Erfaring, at der i uregelmæssigt Terræn findes langt flere Stednavne end i jævnt og regelmæssigt, hvor Nav-nene ikke har samme Mulighed for at „bide sig fast“. Lad os derfor se paa Kystlinien, om den skulde frembyde noget inter-essant.

Sydligst begynder vi med Halvøen *Helnæs*. Den hedder 1231 *Helghænæs*, og Navnet ser ud til at betyde „det hellige Næs“ og at være ganske samme Navn som *Helgenæs* paa Mols. At *Næsset* har været „helligt“ betyder vel, at der i Fortiden har fundet Gudedyrkelse Sted her under en eller anden Form, og man kan derfor tænke sig Stedet som Samlingssted for Be-boerne paa de omliggende Øer og Kyster og som Skueplads for storslaaede Offerfester i Oldtiden.

Helnæs er forbunden med *Agernæs* ved en opfyldt Kø-revej, som fører hen over et Drag, der hedder *Langøre*. *Øre* har ikke noget med Høreorganet *Øre* at gøre, men staar i Forbin-delse med et gl. Ord, der betyder „Sten, Grus“; paa *Helnæs* taler man endnu om en *Ørgrav* i Betydning Grusgrav; samme *Ør(e)* er velkendt i andre Stednavne, som *Korsør*, *Ørholm*, *Ørbæk* o. s. v. *Agernæs* er atter en Halvø for sig; dens Navn (1425 *Aghernes*) tyder paa tidlig Opdyrkning. Derefter bugter

Kysten sig mod Nordvest (*Aakrog Bugt*) og slaar et Knæk om *Sønderby Klint*, hvorpaa *Øen Torø* dukker op, lige tæt ved Kysten. *Torø* (1231 *Thorø*) anses almindelig for at indeholde Stamformen af Gudenavnet *Tor*, som i *Torøje* paa *Stevns*, ikke, som ellers hyppigt er Tilfældet, Ejeformen (f. Eks. *Torsager*), og om dette skulde være rigtigt, maa det antages at have været en hedensk Kultplads ligesom *Helnæs*. Fra *Land rager* en lille *Halvø, Øret*, ud mod *Torø*, og denne *Halvø* forbindes med *Land* ved en smal *Tange*, kaldet *Drejet*. Dette er paa *fynsk Grund* en almindelig Betegnelse for en *Tange* af denne Art; paa *Sjælland* f. Eks. hedder det *Draget* (hvoraf dannes *Stednavne* som *Draaby* og *Dragsholm*); af det *fynske Drej* er dannet *Navne* som *Dræby* og *Dreslette* (1420 *Dreyslæte*). Vi gaar længere mod *N.* og kommer til *Assens*, hvis *Havn* ligger lidt i *Læ* af en lille *Halvø* kaldet *Asnæs*. Antagelig er det denne, der har givet *Byen* Navn; 1231 kaldes *Byen* ogsaa *Asnæs*. Der er Mulighed for, at det kan gaa tilbage til et *Ask-næs*, altsaa „*Næs* bevokset med *Asketræer*“, ligesom *Bogense* er et *Bok-næs*, et med *Bøgetræer* bevokset *Næs*.

I *Lillebælt* ligger *Øen Baagø*, der 1231 skrives *Bokø*, og efter hvilken sikkert *Baag Herred* har sit Navn; den har samme *Forled* som det lige omtalte *Bogense*, og umiddelbart *Nord* for *Baagø* ligger den lille *Egholm* (1231 *Ekhholm*), der har Navn af *Egetræet*. *Bevoksningen* synes saaledes at have spillet en stor *Rolle* ved *Benævnelsen* af disse fra *Søen* synlige *Steder*. Omtrent ud for *Baagø* er der en lille *Fjord*, hvis *Grene* nu er inddæmmede *Arealer*, den kaldes *Aborg Minde*. *Nord* herfor ligger en *Landsby Næs*, paa et *Terræn*, der virkelig udgør et *Næs*, men kan ses at have været endnu mere vandomflydt i *Fortiden*. *Aborg Minde* betyder „*Udløbet ved Aborg*“, *Minde* findes i denne *Betydning* i mange *Stednavne*, som *Kerteminde* (egl. *Kertinge Minde*), *Nyminde* og *Norsminde*; *Aborg*, der ofte skrives *Aborre*, hvorved det faar en uheldig *Lighed* med et *Fiskenavn*, ser ud til at komme af *Aaborg*, den ved *Aæn* beliggende *Borg*, som man iøvrigt ogsaa mener at have fundet *Rester* af i 1831, omtrent 100 *Skridt Syd* for *Mindet*. *Nord* for *Mindet*, ud mod *Lillebælt*, er der en *Landstrækning* kaldet *Fedet*, som tidligere har haft *Vand* paa

begge Sider, og antagelig ved Højvande været oversvømmet. Det indeholder et glt. Ord (oldnordisk *fit*), der ogsaa kendes paa norsk og betyder „lav Eng“. Nord for det omtalte Næs findes en Indskæring, *Emtækær Nor*, benævnt efter Landsbyen Emtækær. Denne Landsby hed i 1385 Elmteker, hvilket viser at Forleddet er et gammelt, forsvundet Ord, som betyder „Svane“, men i Forbigaaende bemærket har man ikke altid i Vestfyn kaldt en Svane for *Elmt*, for lidt sydligere findes Byen *Svanninge*, der er opstaaet af Svane-Vig. Ordet *Nor*, der er saa hyppigt i danske Stednavne, betyder egl. „noget snævert“ og anvendes om en Vig med smalt Indløb. Saa kommer en Halvø, hvorpaa ligger Herregaarden *Wedellsborg*. Den hed tidligere *Iversnæs* (1543 Iversznis) af oprindeligt *Jursnæs* (1396 Iursnes), hvilket uden Tvivl er det gamle Navn paa selve Halvøen; Forleddet *Jur* synes enten at være et Personnavn eller et gammelt Ord, der betyder „Vildsvin“. Interessant er Overgangen fra ju til iw (Jursnæs til Iversnæs), der findes i flere Dialekter, saaledes paa Ærø, Laaland-Falster og Sjælland, men ikke synes bevaret paa Fyn; dette Navn vidner dog om, at den engang har været her. Udfor Næsset ligger den lille *Brandsø*, hvis Forled er Mandsnavnet *Øbrand*, hvilket fremgaar af, at den i Valdemar Sejers Jordebog 1231 kaldes *Øbranzø*. Gaar vi fra *Wedellsborg Hoved*, som den nævnte Halvø nu kaldes, mod Nord, følger *Tybrind Vig*, der i Fortiden har skaaret sig langt dybere ind i Landet; et inddæmmet Areal findes i Bunden af Indskæringen, og uden for Dæmningen er der en stor lavvandet Flade, der kaldes *Flægen*, efter Bevoksningen med Vandplanten *Flæg*. Derefter følger atter et Næs, dog af betydelig smallere Form, end det vi forlod, og det bærer, tilsyneladende som Hentydning til Slankheden, Navnet *Aalehoved*. Saa kommer det længste af alle Næssene, *Fønsskov*, ved hvis Rod ligger Landsbyen *Føns*. Det hed 1231 Fyunnæs, d. v. s. Fyn-næs, hvor Forleddet er selve Ønavnet Fyn. Grunden til, at dette har faaet et saa fremtrædende Navn fremfor alle andre Næs paa Fyn, maa uden Tvivl søges i, at det har været et betydeligt Overfartssted til Jylland, det Næs, der for Jyderne var en Hoved-Adgangsvej til Øen Fyn. Næsset lukker for den dybe *Gamborg Fjord* — Gamborg betyder „den

gamle Borg" og skreves 1423 Gamelborgh; et Voldsted, *Højborg*, findes der endnu.

Det er Gamborg Fjord, der fra umindelige Tider har været Skuepladsen for Marsvinsfiskeriet, og herom minder Ønavnet *Svinø*, Navn paa en Ø, der ligger udfor Gamborg By. Ved *Svinø* kommer man til at tænke paa Sydfyns Hovedstad *Svenborg*, der i Middelalderen fast og regelmæssig kaldes *Svineborg*, og som ikke, trods det heltemodige Forsvar fra *Svenborgs Historiograf*, den kendte Museumsforstander Johannes Olsens Side, kan forstaas paa anden Maade end sammensat med *Svin*. Men som det ses her ved *Svinø*, det behøver ikke at være de mindre renfærdige Husdyr, der er Fædre til Navnet, det kan være de vævre Marsvin, der leger paa Bølgens Top, eller endog det ædle Vildsvin, hvis Hoved kan have siddet som *Borgens Mærke*; det sidste er vel iøvrigt det sandsynligste, naar man ser hen til, at Dyrenavne ikke sjælden indgaar i Navne paa -borg. Ved Udløbet af Gamborg Fjord ligger *Fænø* med dens „lille Unge“, som bærer det morsomme Navn *Fænø Kalv*; selve Navnet *Fænø* er ret uforklarligt; vi har ganske vist paa svensk et Dialektord *fän, fen*, „Avn paa Korn, et Gran, en Ubetydelighed“, men om det er dette, som foreligger her, er langt fra sikkert. Udtalen *Fønø*, som nu undertiden høres, kunde tyde paa Samhørighed med *Halvøen Føns*, som *Øen* ligger i Fortsættelse af. *Øen* er ved et smalt Løb, kaldet *Fænø Sund*, skilt fra *Halvøen Hingsgavl*. Ordet *Sund* betyder oprindelig „Svømning“ og bruges altid om ret smalle Farvande, vel oprindelig saadanne, der ikke er bredere, end at et Menneske har kunnet svømme over dem.

Hingsgavl, der i Slutn. af det 13. Aarh. skreves *Hegnetgaffvel* og *Hegneszgaffvel* (begge Former overleverede hos *Huitfeldt*), har (ligesom forøvrigt *Hinsholm*) Navn efter en Skov; i *Valdemar Sejrs Jordebog* omtales her en *Hæghnæthscogh*, af ældre Dansk *Hegnæth*, „Indhegning, Indelukke“, specielt brugt om indhegnet Skov. Ordet *Gavl*, der iøvrigt er bevaret i en anden Form i Navnet paa *Halvøens* yderste Spids, *Galsklint*, 'egl. *Gavlsklint*, er samme Ord som (*Hus-*)*Gavl*, men billedligt anvendt om den bratte *Klint*, der hæver sig lodret fra *Stranden*, og bruges paa samme Maade adskillige Steder i *Landet*. I *Ly* af *Halvøen* ligger *Købstaden Middelfart*, som

1231 skreves Mæthælfar og betyder „det mellemste Overfartssted“; de to andre var paa Halvøen Føns og ved Strib. Paa Fyns nordvestligste Udvækst, den hvorefter man formoder at *Vends Herred* (1231 Wændæslæthæreth) har sit Navn, ligesom *Vendsyssel* af Skagens Odde, fordi Sejlløbet bøjer uden om dette, findes de smaa Pynter *Strib Odde* og *Røgle Klint*. *Strib* er uden Tvivl samme Ord som vort Stribe, men i Betydning „smal Jordstrimmel“, hvori den ofte forekommer i Marknavne. 1624 hedder det, at Stribsodde gaar ud fra en Skov, som kaldes Strib; det er altsaa dette Terrænavn, der er det oprindelige. *Røgle Klint*, Navn efter Byerne Røgle, Røgle Torp eller Røgleskov, indeholder et i Dialekterne endnu bevaret Ord *Røgel*, „en lille Forhøjning, Højderyg, Tørvestak“. Bag Halvøen skærer Baaring Vig sig ind i Landet; dens inderste Del kaldes *Flaskebugt*, hvilket ikke staar i Forbindelse med Spritsmugleri eller anden letsindig Omgang med Flasker, men kommer af et gammelt Ord *Flaske*, „Fladvand“; Bugten har i Fortiden skaaret sig længere ind i Landet; her findes igen en Eng, som hedder *Fedet*, der begrænser et inddæmmed Areal *Møllemade* (af *Made*, „Eng“), som gaar helt ind til Byen *Vejlby* (1295 Wæthælby, „Byen ved Vadestedet“); alt tyder paa et fra gammel Tid meget vandfyldt Terræn her.

Vi har nu fulgt Kysten rundt om Nordvestfyn — Baag og Vends Herreder — og set lidt paa de betydeligste Stednavne, der hæfter sig til denne naturskønne Strækning. Derefter vender vi os mod Landet og kaster et Blik paa selve Bebyggelsen.

I Vends Herred findes, i den nordlige Del nær Gamborg Fjord, fire Byer, hvis Navne ender paa -lev: Ørslev, Balslev, Ingslev og Roerslev. Alle Navnene paa -lev tilhører et meget gammelt Lag i vore Stednavne, antagelig Folkevandringstiden, og Forleddene er Personnavne. Her findes altsaa en tidlig bebygget Egn, og spredt mellem Navnene paa -lev findes ogsaa et Par Navne paa -inge, der ligeledes hører til vore ældste Navne, samt en Række Navne paa -by, der uden Tvivl gaar tilbage til Vikingetiden, om ikke længere. Der er altsaa her et Omraade, som maa være opdyrket i tidlig Tid. En anden gammel Bebyggelse har vi sydligere, i Baag Herred, ud for Assens; den indeholder et Par Navne paa -inge, et Par paa -sted,

ogsaa en ret gammel Navneklasse, tre Byer paa -løse samt en Række paa -by. Der har altsaa efter Stednavnenes Beliggenhed at dømme været to gamle, indbyrdes afgrænsede Bygder i Vestfyn; Grænsen mellem dem dannes af en Skovegn, som strækker sig fra Tybrind Vig og indefter. Mod Øens Indre er Bygderne begrænset ved de tidligere store Skove, der har optaget Skovby Herred, Vissenbjærg Sogn og de tilstødende Dele af Vends og Baag Herreder, et meget omfattende Skovkompleks, inden for hvis Grænser næsten kun træffes yngre Stednavne, for en stor Del af Typerne -*torp*, -*rød*, -*bøl* og -*holt*.

Det kunde lønne sig at betragte Sognavnene i Baag og Vends Herreder lidt nærmere. Sognebyerne er som Regel nogle af de ældste og anseligste Landsbyer i Egnen, og deres Klassefordeling er derfor af Interesse for Forstaaelsen af Egnens Bebyggelsesforhold i det hele taget.

Det viser sig da, at vi af de Klasser, der tør regnes til Tiden forud for Vikingetiden, nemlig -*lev*, -*løse*, -*sted* og -*inge*, har ialt 11 Navne, af Vikingetidens Navne, -*by* og *tofte*, 10 Navne, af -*torp*-Navnene, der begynder i Vikingetiden og strækker sig ned i Middelalderen, 7 Navne, og af andre, væsentlig Naturnavne, ialt 12.

Paa -*inge* har vi kun *Køng* (1327 Køynge), der formodentlig indeholder et Slægtsnavn, der muligvis er dannet af Dyrenavnet Ko. Paa -*løse* har vi *Barløse* (1393 Bardeløse, af Mandsnavnet Barde?) og *Flemløse*, der ogsaa antages at indeholde et Personnavn. Paa -*lev* har vi *Rorslev*, *Balslev*, *Ingslev* og *Ørslev*, alle af kendte Mandsnavne; Endelsen -*lev* betyder „efterladt eller overdraget Gods“; -*løse*, hvis Tolkning endnu er Genstand for megen Diskussion, maa dog vist antages at betyde noget i Retning af „Græsgang“. Endelsen -*sted* brugtes i Vikingetiden om Storgaarde, men maa vel i Landsbynavne forstaaes som den Gaard, som har dannet Bebyggelsens Udgangspunkt, Byens første Gaard; Navnene er som Regel sammensatte med Personnavne, og det gælder ogsaa, saavidt ses, de fire, vi har med at gøre her, *Ørsted*, *Søllested*, *Fjelsted* og *Gelsted*. Navnene paa -*by* er som Regel sammensatte med Ord, der betegner et Naturforhold eller Kulturforhold; tidligere er omtalt *Vejlby* og *Haarby*; vi har

endvidere *Nørre Aaby* (ai Aa), *Søby*, *Sønderby*, *Udby*, *Ejby* (vistnok af Trænavnet *Eg*) og *Husby*; ejendommeligt er det, at Husbyerne i Sverige gerne er gamle Kongsgaarde; vi har maaske her *Hus* i en lignende Betydning som i Riberhus, Koldinghus og Haderslevhus. Paa -tofte har vi *Vedtofte* af Ved, „Skov“) og *Gamtofte* (egl. Gammeltofte, jævnfør Gamborg). Tofte er dannet af Ordet *Toft*, der egentlig betyder „Byggeplads“, i vore Landsbyer bruges det om den ved Bygningerne liggende indhegnede Grund, der i gamle Dage i Fællesskabets Tid var den eneste Jord, en Bonde frit kunde disponere over. Navnene paa -by og -tofte henfører man almindelig til Vikingetiden, fordi det er iagttaget, at vore Forfædre medbragte dem til England under Vikingetogene og ved Bosættelsen i Danelagen i stor Udstrækning gav Byerne Navne paa -by og -tofte; Navnene har altsaa været i levende Brug paa den Tid.

Af Navne paa -torp, „Udflytterby“, har vi *Asperup*, *Brænderup*, *Harendrup*, *Rørup*, *Tangerup*, *Turup* og *Kærum* (1514 Kerndorp). Af denne Klasse er de fleste ellers gerne sammensat med Personnavne, *Turup* med Ture, *Harendrup* med Harand (?), men *Asperup* kan indeholde *Asp* (eller maaske Mandsnavnet *Asbjørn*), *Brænderup* (1319 Bregnethorp) rimeligvis *Bregne* og *Tangerup* Ordet *Tange*; *Kærum* synes efter den gamle Form Kerndorp at dømme at indeholde Ordet *Kærn*, en Sideform til Ordet *Kær*, der endnu bruges paa Sjælland og kendes fra Jylland i gamle Stednavne.

Naar vi ser bort fra *Gamborg*, der tidligere er omtalt, indeholder de øvrige Sognavne ellers Naturord. *Baagø*, *Strib*, *Føns*, *Helnæs* og *Dreslette* er omtalte. *Sandager* og *Holevad* (1660 Hulluadt, af Hule) volder ingen Vanskeligheder; *Skydebjærg* (1393 Schydebyergh) for saa vidt heller ikke, som det virkelig synes at indeholde Verbet *skyde*, men om Sagnet om Palnatokes Æbleskud skulde have givet Anledning hertil, faar dog staa hen; der er dog ogsaa Mulighed for, at der kunde foreligge et Personnavn, da der findes et Tilnavn *Skyd(e)* saavel i Oldnordisk som i ældre Dansk. *Kavslunde* (1295 Kauaslund) er dunkelt og indeholder mulig et ellers ukendt Mandsnavn, og Navnene *Kerte* og *Orte* er for saa vidt ogsaa dunkle, som de gamle Former ingen Vejledning giver; imidlertid er der paa Egnen Navne paa -te, der synes opstaaet

af -ved, saaledes *Hjorte*, der 1326 skrives Hiorvit, men Overgangen er ret mærkelig, det vilde være lettere at tænke sig Navnene udgaaet fra *Kær-tved og *Ore-tved, med den almindelige Endelse -tved, „afskaaret Jordstykke“.

Det er altsaa mindre end Tredjedelen af Sognavnene, der kan henregnes til de ældste Landsbynavne, og det staar jo som tidligere berørt i Forbindelse med, at de indre Dele af Herredet har været skovklædte til langt op i Tiden. Minder herom findes i talrige Stednavne paa -ved, -skov, -lund, -ris, -holt og -rød samt Navne, hvori Skovtræer indgaar; det vil dog føre for vidt her at komme ind paa en Behandling af dem.

Vi skal derefter se lidt paa Navnenes Forhold til Egnens Folkemaal.

Navne med Torp — det gamle Ord for „Udflytterby“, der var i levende Brug paa den Tid, vore gamle Landskabslove blev nedskrevne, i det 13. Aarhundrede, og i øvrigt holdt sig betydelig længere — er som omtalt særdeles hyppige. Mange Steder træffer vi S sammensætninger som *Ingslev Taarup*, *Gelsted Taarup* og *Røgle Taarup*, hvor Efterleddet er det gamle *Torp*, *Ingslev Torp* o. s. v., hvad man kan bevise gennem ældre Former. Denne ejendommelige Bastardform af Navnet, der kulminerer i en Form som *Vcdstaarup*, der 1397 skreves Westorpe og 1610 Vistorpe, maa skyldes den stedlige Udtale af Ordet *Torp*, hvis *o* bliver til en Tvelyd, hvorefter Ordet opfattes som bestaaende af to Stavelser.

Paa Stedet lever selvfølgelig alle Navnene i den Iklædning, den fynske Dialekt har givet dem; *Brænderup* hedder [brä·rb], *Langtved* hedder [la·tve], *Skrillinge* hedder [sgreli], *Lunge* hedder [lö·o] o. s. v.; jeg skal ikke her anvende egentlig Lydskrift, kun et Punkt efter Selvlyd til at betegne, at denne er lang. Som Regel har Dialekten ikke præget Navnenes Retskrivning, hvor Rigsmaalsformerne i det hele er fremherskende, men enkelte Spor af Folkemaal kan dog nok paavises. Jeg skal nævne nogle faa Eksempler.

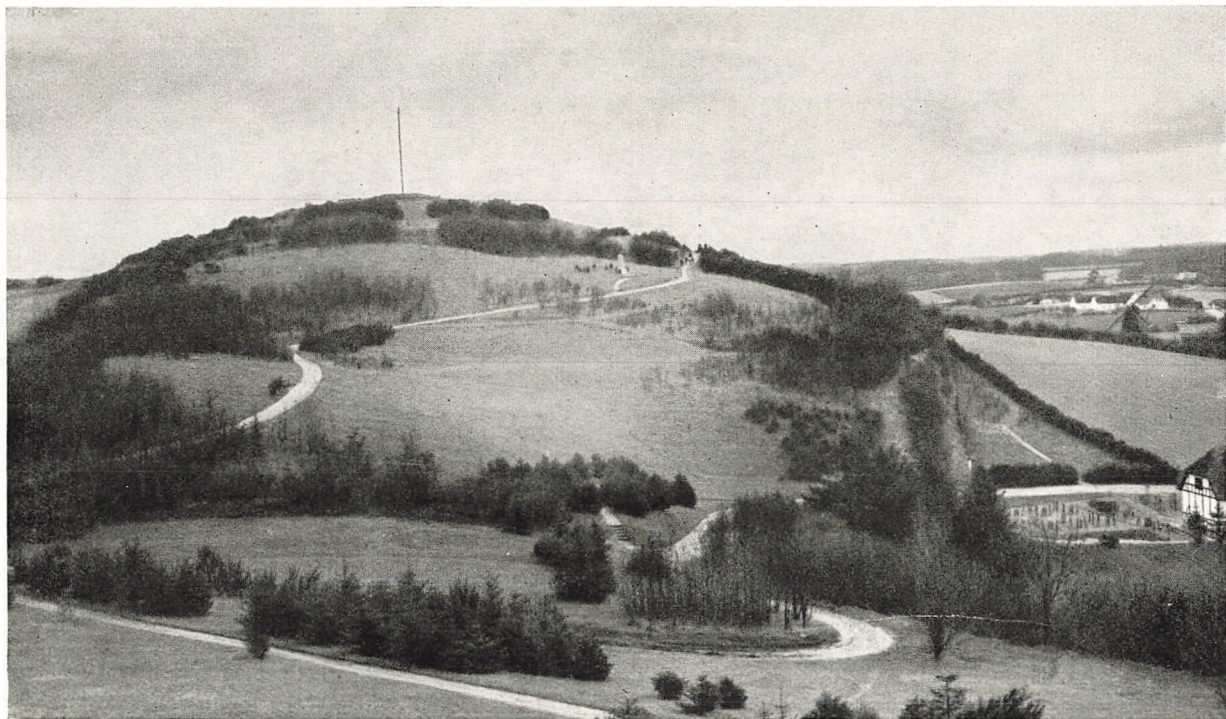
Det er almindelig kendt, at *ng* og *nd* i Fynsk ikke holdes ude fra hinanden, *Pind* kan rime paa *Ring*, *Sind* paa *Ting* og saa fremdeles, det vil sige, saavel *nd* som *ng* er bortfaldet i Dialekten og erstattede med en Næselyd, som paa en særlig Maade farver den foregaaende Selvlyd. Det har vi ogsaa

Eksempler paa i Egnens Stednavne. *Kingstrup* skreves tidligere *Kindstrup*, *Indslev* er en gennem mange Aar brugt Staveform for det rigtigere *Ingslev* (1440 Ingesløff), ligesom *Tanderup* for det rigtigere *Tangerup* (1396 Tangetorp), og *Hygind* for ældre *Hyging*. Ogsaa det uægte *d* i Formen *Hindsgavl* maa skrives paa denne Konto, ligesom formodentlig *Brangstrup*, 1688 skrevet Brandstrup. Man faar endvidere den Mistanke, at det flere Steder forekommende Navn *Grevindeskov* og *Grevindehøj* paa samme Maade skulde være *Grevingskov* og *Grevingehøj*, af ældre dansk *Greving*, „Grævling“. Men det er vel en formastelig Tanke. Bortfaldet af *ng* bevirker, at et Navn som *Langmose Mølle* (Ørslev Sogn) kan komme ud for en skrækkelig Omkalfatring. Da det er et typisk Eksempel, skal jeg dvæle lidt ved det. Det hedder 1606 *Lamoszmølle*, efter Udtalen, men 1667 er det blevet til *Lammoesze Mølle*, idet det er sat i Forbindelse med Ordet *Lam*. 1688 er det sammentrukket til *Lammes Mølle*, saa kan man ikke se, at det indeholder Mose. Det fører til, at man i flere Kilder fra c. 1790 til 1860'erne træffer *Lammesø Mølle*; nu er det udpyntet efter alle Kunstens Regler, men begge Leddene er forkerte. Den stedlige Udtale har stadig [la·mes], d. v. s. *Langemose*. Men hele Aarsagen er at søge i Folkemaalsudtalen og Skrivernes svigtende Evne til at opfatte dennes Mening.

En anden Ejendommelighed ved Fynsk er Bortfald af *d* efter Selvlyd; man siger som bekendt *et fa grø* for Et Fad Grød; i Stednavne er mange Eksempler paa Bortfald af et saadant *d*. Formen *Melfar* er en typisk fynsk Sideform til ældre *Medelfar* (Middelfart). *Roerslev* hed 1423 *Rodersløff*, *Barløse* 1393 *Bardeløse*, *Bæring* 1393 *Berdinghe*, *Rolund* 1336 *Rodelund*, *Ørslev* 1446 *Øthesløff* o. s. v., Eksemplerne er talrige.

I Nordvestfyn bliver endvidere det lange *e* til *æj*; Enkeltlyden gaar over til at blive Tvelyd. Saaledes har vi *Vejrup* (1437 *Wethorp*) og *Vejsemose*, *Flemløse* Sogn, vel svarende til *Vesemose*, af *Vese* „Sump, Pyt“.

Disse Eksempler vil vise, at man meget vel i Stednavnene og deres Historie kan paavise Spor af den stedlige Dialekt, og det vil derfor forstaas, at man i vore Dage under Studiet af Stednavnene foruden til de gamle Navneformer tillige søger til det stedlige Folkemaal, studerer dette og betragter Sted-

Frobjerg Bævehoj.

navnene i Belysning af det ; ofte lykkes det herigennem at naa til den rette Forstaaelse af Forhold, der ellers ser gaadefulde ud.

Noget af det mest interessante ved de gamle Stednavne er de Minder, de indeholder om Fortidens Gudsdyrkelse. Den nordiske Mytologi er næsten kun kendt gennem norsk-islandsk Tradition, og hvis vi ikke havde Minder om dens Gudeskikkelser bevarede i danske og svenske Stednavne, vilde det næppe have kunnet paavises, at vore Forfædre ogsaa havde dyrket disse Guder. Fyns Hovedstad er jo som bekendt en gammel Helligdom for Odin, men hvad specielt Nordvestfyn angaar, er de sikre Vidnesbyrd ikke særlig talrige. Vi har dog under vor Vandring langs Kysten allerede set *Helnæs* og *Torø*. Gaar vi ind i Landet, finder vi enkelte Navne af samme Type. Den store Bakke *Frøbjærg Bavneshøj* i de fynske Alper er Egnens højeste Punkt. Dens Navn er ikke af ny Dato ; allerede 1383 finder man „Frøbyærgh“ omtalt. Der er megen Sandsynlighed for, at Forleddet er Gudenavnet *Frey* eller *Freya*, hvilket af dem, der kan være Tale om, tør ikke afgøres, men en af dette yndede Gudepar, Guddom for Vegetation og Frugtbarhed, har nok været dyrket her paa dette Bjærg, der fra Naturens Haand synes skabt til at spille en fremtrædende Rolle i Egnens Liv. I Udby Sogn findes en lille By *Viby*, 1447 *Wiby*, hvis Forled meget vel kan være det gammeldanske *Vi* „Helligdom“, men det er ganske vist ikke udelukket, at det, som flere andre *Viby*'er, kan udgaa fra et oprindeligt **With-by*, d. v. s. Skovby ; den bevarede Form fra 1447 kan ikke være afgørende i denne Henseende. H. V. Clausen antager i sine Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse, at Byen har været Helligdom for den gamle Vends-Herreds Bygd, tilligemed *Ellesø*, om hvilket der sammesteds bemærkes, at det ikke kan være sammensat med -*sø*, men jævnføres med *Elsø* paa Mors og *Ellishøj* i Himmerland, uden at der dog gives nogen Tolkning af Navnet. Men der synes under alle Omstændigheder ikke at være tilstrækkelig Grund til at antage det for en gammel Helligdom, selv om ogsaa Forleddet skulde være det Ord *Elle*-, vi har i *Ellefolk*, *Elverhøj* o. s. v., *Ellefolkene* har jo eksisteret i Folketroen til op mod vore Dage, og den stedlige Tilknytning behøver derfor ikke at række tilbage til Hedenska-

bets Tid. Som Helligdom for Baag Herreds Bygden foreslaar H. V. Clausen *Haarby*, som sættes i Forbindelse med ældredansk *Hargh*, egl. „Stendynge“, derefter „Alter, dannet af opdyngede Sten, Helligdom“. De gamle Former (1386, 1425 *Harby* o. lign.) er ikke afgørende, da g'et overalt er tabt, men Muligheden for denne Tolkning er sikkert til Stede.

Stort mere bliver der næppe at anføre. Jeg skal dog bemærke, at lige i Herredsskellet, omtrent hvor Vends, Odense og Skovby Herreder støder sammen, findes et Sted, som kaldes *Paddesø*; dette vil Dr. Gudmund Schütte mene er en nyere Form for et ældre *Frøsø*, hvor Navnets Forled, der skulde være Gudenavnet, var forstaaet som *Padde* og derefter erstattet af dette Ord. Det skulde altsaa i Realiteten være en gammel hellig *Sø*, viet til *Frey* eller *Freya*, ligesom *Frøbjærg*. Men det er desværre en skarpsindig Konstruktion og ikke andet; der mangler det Bevis, som burde have foreligget, nemlig at *Paddesø* i gamle Dage virkelig hed *Frøsø*, og endvidere er der den kedelige Omstændighed, at Navneomdannelser af denne Art i hvert Fald er ganske usædvanlige; de eksisterer næppe i Virkelighedens Verden.

Den berømte Sprogforsker, Fynboen Rasmus Kristian Rask, havde den Opfattelse, at Byen *Assens* i sit Navn mindede om Gudeslægten *Aserne*, og at Navnet stod i Forbindelse med, at de var landede paa dette Sted, da de vestfra naaede Fyn paa deres Vej til det Sted, hvor de grundlagde Odins Helligdom, Odense. Men allerede hans nærmeste Eftermand, den anden berømte fynske Sprogforsker, N. M. Petersen, tager sikkert med Rette, Afstand herfra, idet han gør opmærksom paa et andet Navn *Asnæs* (i Ods Herred), der 1370 skreves *Asknæs*, og som derfor maatte afledes af Trænavnet *Ask*. Der findes endvidere et tredie Navn *Assens* (i Bjærg Herred, Jylland) og et fjerde ved Mariager, og der er megen Sandsynlighed for, at de alle kan have samme Oprindelse som det sjællandske; jeg tør derfor ikke følge Rasmus Kristian Rask her, hvor beklageligt det end er at maatte foretrække en prosaisk dagligdags Forklaring for en poetisk, stemningsfuld Tolkning.

— Idet jeg nu afslutter disse Bemærkninger, maa jeg gøre en Undskyldning for, at jeg kun har faaet saa lidt med; hver Læser vil selvfølgelig savne Forklaring paa mange Ting, han

havde ventet at finde Oplysning om i denne Artikel. Jeg kunde nok henvise Læserne til et lille Skrift af P. Rasmussen om Vends Herreds Stednavne, men maa gøre det med Forbehold, da det kun er et Forsøg, der paa mange afgørende Punkter er glippet; endnu savnes den sammenfattende Behandling af Egnens Stednavne, men Tiden er snart inde til at bringe den; Stednavneudvalget raader over meget betydelige Samlinger hertil, og de forøges jævnlig ved de stedlige Indsamlinger af Natur- og Marknavne, der ad frivillig Vej tilvejebringes, for en stor Del af Lærerne i Sognene og historisk interesserede Medhjælpere. Der vil derfor sikkert være Mulighed for med Tiden ogsaa at faa de fynske Stednavne systematisk behandle i den af Stednavneudvalget udgivne Skriftrække „Danmarks Stednavne“.

A. Kristensen.

Lars Clausen.

VESTFYNSKE FOLKEDIGTERE

Af JØRGEN BANKE

Vestfynske Vers

DET rige Vestfyn med de trinde Banker, Smaaskove, det blaanende Bælt, de levende Hegn og Bindingsværks-Landsbyer med Kirke og Gadekær stemmer Sindet til lyriske Udbrud, men hvad kan det hjælpe, naar Vestfynboen ikke har Ord, der svarer til de paradisiske Billeder, der bor i hans Sind — eller rettere, han har Ordene, men han skammer sig ved at bruge dem i det ophøjedes Tjeneste.

„Det er jutte kønt, det je snagger, men de æ got meint,“ siger Vestfynboen.

Fra Barndommen har Vestfynboen af Naboerne faaet at vide, hvor bredt og hvor grimt hans Maal er. Han behøvede blot at komme forbi Haarby, saa raabte og skreg Drengene efter ham „hair, dair å alle staiet — Øvni, Vøvni å Kakkeløvni“ — de synes jo derhenne, at „Åvni, Våvni å Kakkelåvni“ var meget kønnere, hvilket i Virkeligheden i høj Grad hører til Smagsagerne.

Vestfynboen har det ligesom alle andre Fynboer, han vil gerne være „net“, han er pyntelig i Huset, med sine Arbejdsredskaber og med sit Tøj, han er bange for, hvad andre Folk vil sige, han vil nødig peges ud af Mængden, som en, der ikke ligner de andre, med disse Egenskaber in mente, kan man trygt sige, at Vestfynboen gennem Aarene af Forholdene har været truet til at holde sin Mund, naar det gjaldt om at udtrykke sin Hjertens Mening paa Maalet i bunden Stil. Noget saadant kan man ikke, thi saa vilde man „stikke av över få alle ånre mænsken“ — og er der noget, man ikke maa være paa Vestfyn, saa er det „avstikkije“.

Jyden har altid haft Mod og Selvvurdering nok til at digte paa Maalet, og der er i Aarenes Løb skrevet paa de jydske Maal om alt, hvad en Menneskesjæl kan rumme, medens Fynboerne nølende og halvflove har pippet lidt frem hist og her.

Kun en eneste Vestfynbo har taget Mod til sig, og det var Væveren *Lars Clausen* fra *Emtekær*. Han digtede i Firserne og Halvfemserne i forrige Aarhundrede en Række Viser, der vil leve og bevare vort vestfynske Bondemaal gennem Tiderne. De sidste 20 Aars Udvikling har næsten slettet dette Maal blandt de levende Maals Tal. De gamle Gloser forstikker sig, da selv de ældgamle har anskaffet sig dette „landmelerede Købstadsbondsk“, man nu taler overalt paa Vestfyn. En vestfynsk Forsamling af ældre faar Glans i Øjnene og en Slags Nationalstolthed i Brystet, naar Lars Clausens Viser læses eller synges paa Maalet.

Lars Clausen er født i Søsøby 1841 som Søn af en meget begavet Væver, der var i Besiddelse af den gamle, gode Haandværkerkultur parret med en betydelig Evne til at skrive for sig. Hans Breve til Sønnen i Læretiden og Krigstiden burde aftrykkes som Eksempler paa, hvor kultiveret en saadan gammel Haandværkerslægt i Grunden kunde være paa dette Tidspunkt. Lars Clausens egne Breve til Hjemmet, medens han deltog i Krigen og Brevene til hans Kone, medens han for sin Sygdoms Skyld opholder sig i København, er interessante Vidnesbyrd om en varmhjertet og rig Menneskesjæl af Almuen, der trods smaa Kaar alligevel er frigjort for det materielle som Hovedsag i Tilværelsen.

At Lars Clausen tillige havde modtaget en fin Kultur gennem sit Haandværk, viser hans efterladte Arbejder.

Han var Væver paa Wedellsborg Gods og fik undertiden store Opgaver af Herskabet, f. Eks. da han vævede Dugen med det danske Vaaben, der tog ham ca. $\frac{1}{4}$ Aars ihærdigt Arbejde.

Naar han havde noget saadant paa sin Væv, gik han saa fuldstændig op i sit Arbejde, at der ikke blev Tid til Digteri. Arbejdet stillede det ene Problem efter det andet, der skulde overvindes, baade Sjæl og Fingre maatte være med helt og fuldt, han kom derved til at elske sit Arbejde og sine Arbejds-

redskaber. Hans Afskedsdigt til „Den gamle Væv“ viser, hvor stor en Rolle selve Arbejdet spillede i hans Liv, og at Glæden ved Arbejdet i Grunden har skabt hans Karakter.

Farvel, min gamle Væv, Farvel!
Nu kommer Afskedsstunden.
Vi var som Legeme og Sjæl
saa inderlig forbunden,
og det gør ondt at skilles brat,
men her er intet Vilkaar sat.

Det bedste, jeg har følt og tænkt,
som jeg med Glæde samler
i Mindekrans, det var nedsænkt
imellem dine Skamler,
besværlig har jeg hentet op
hver lille Blomst med Blad og Knop.

Lars Clausen led i flere Aar af Kræft og vidste, at hans Dage var talte, men Arbejdet satte Humør i ham, naar Smerterne ikke var alt for stærke. Naar han havde Sækkelærred paa Væven, gik Arbejdet rent mekanisk, og han kunde da lade sine Tanker tumle med helt andre Ting. Tit standsede Væven, og saa blev et Digt nedskrevet.

Hans Biografer fortæller, at han under Sækkevævningen havde skrevet „Di vøw Tier“, og da han havde læst det for sin Kone, udbrød han: „*Det var en god Sæk*“.

Da dette Digt er lige saa aktuelt i Dag som den Dag, det blev skrevet, anføres det her i sin Helhed med Oversættelse:

Di vøw Tier.

Di gir dem gusjammerle nøw hairomkrinj,
di Rij snart mejr isom Staawri
snaart lissom di æjde inn Verdens Tinj
aa vaa li ve aa spille fraa Gaawri,
Je tror naa, de Mejste æ uen Grun,
men Dejne røwer i Daanens Mun:
»Faddekassen haar inen Bun'
aa Skadder aa Byrder er slemme;
Pænh haar vi edde aa Pænh ska der te«,
Vuherre faastaawr æt aa edde je
je mejn de kaa slæt edde stemme.

Forhen haa je hojr a di Gamle haa saw,
da haa di haw vøwere Tier.
Va mun de da eenle kaa komme aw
a di klawer fraa alle Sier?
Je haa naa mieen Mejni om de,
men de æ kun nòw je haa tænt mæ te,
men ku der døw edde væ Rimlehej ve
— da Tierne vaar værre i vore —
a Buni ku sjæl ha naa Skjyl deri
faa de ha haa edde past paaw i Ti
aa gjæne vi læjne di Store.

Ja fornemt aa fint aa gromt ska de vær
hus Folk hair paa Laanet nòwumstune,
i Sprøw aa i Lewmaw aa hejle der Fær
skjiller vidde i Grew fraa i Bune.
Som nòwre Hæskaw di kommer astæ,
siggen Hæste aa Vøwne di mojer her mæ
aa klajer dem gjør di som alle Faatræ
aa saa ida ve di kløhnge.
Aa Sælskaw aa Baler aa Staas ska di te —
Je mejn kun, saa lænh di haa Raaw te al de,
æ Buni vest edde aa ønhge.

De gaar val faa vos, men je gruer faa dem,
der fyl ædder, faa dem æ der Faare;
slaa Tierne om, saa Gu jælbe kun vem
der vergen kaa sli æller spaare.
Vi Gamle vi tæer æt ju som vi kaa faawt,
de bliwr val nok krænn, nòw da vi æ vun fraawt,
men vi kaa døw høwse dæn Ti de vaar smaawt,
aa da vaar de drø't faa vur Bune!
Men Gu ska vi, de blir værre den Daw,
di Tier skul komme, vi Gamle haa haw,
som di æ fydt op nòwomstune.

Forhen skul Sønni, saa snart ha blev te,
skær Haggelse, tæske aa grewde;
naa haa vi Maskjiner aa Folk te de,
faa æ's blev de vest faa villewde.
Saa leer vi te, va vi edde kaa naaw,
der æ ju døw Aarbesfolk nok aa faw,
aa saa imen saa kaa Sønni gaaw

saa jawnt mæ de Pæne aa Lajde;
saann brywer di Flejste aa de hør sæj te,
de kommer naturlevis edde mæj ve,
men tygges I, de æ de Rajde.

Saa snart ha saa blev om ve en Snæs Aawr
aa faastawr aa daanse aa drekke,
saa bliwr ha sat hen paa i støre Gaawr
aa lære naa finere Skjekke.
Der faar ha saa lær aa læ Skjægi staaw
aa snakke naa stort aa slaa fornemme paaw
aa mø, som vi Aanre kaa edde faastaaw,
men nok ska vise sæj sien;
je tror i men Domhej' a der ku ha vær
naa Aant ha haa hav bær aw aa lær,
som Buni igan i Tien.

Aa Pierne! Før skul di u aa stroj Møj
aa mæ i Maark aa paa Moser!
Di helle Daw skul di sy paa der Tøj
aa labbe der gammel Hoser.
De ku I ju prew aa by dem nøy,
næ Tak! de haar di døy edde behøy
aa de skal aa vaawre en Tur inøy
te de æ di aasse faa fine;
naa ve di kun sidde paa Støyen te Staas
aa sy aa brudejre aa saann naa Fjaas,
de skul sku bliw Løyen, vaar de mine!

I gammel Daw skul Pierne stræws
om Vindri mæ Line aa Olle,
di kaare aa spant aa gjur tevæws,
aa saa fek vi Tøj der ku holle.
Vi tæ'r i Butikken va vi træner te
— de æ ju val edde saa got som de
vi læmbe sjæl, men nemt aa gaa te,
aa vur Kvinjfolk kaa judde faa Stune —.
Saa kjewer vi Klajerne næ di æ sy,
di vaawr men di kaan, saa faawr vi naa ny,
men passer saa de faa i Bune!?

Næ de æ sku Søj faa vur Bunestanj,
je tykkes de æ da saa skamle,

vur Sønner aa Døtre, som døw iganj
ska gaa i Stæt faa vi Gamle
dem fojer vi op te naa sælle Faawr,
der inen Verdens Tinj faastaawr
aa som umule kaa lev i i Gaawr,
faade di blev edde holt te æt.
Dæn Finhej aa Fornemhej æ vur Faatræ,
vi Gamles, men mejst døw di Ønjres mæ,
men va æ der val aa gjør ve æt?

Ja de æ æt Spørsmaal aa svaawre paa de
— derom maa vi nemt ku bliw ejni —
de ska der naa Kløwere te isom je,
men I ska døw højre mi Mejni:
Oplær di Aanw te i hejle der Fæer
aa ajre der Stanj — faa de æ hun vær,
aa ajre Vuherre aa Kaanwi aa lær
dem aa aarbe aa lew som i Bune.
Aa saa ve je sædde om va de skal vær
a Tierne, om aasse di før haa vær bær,
slæt edde inøw æ saa une.

De daarlige Tider.

Man klager sig gudsjammerligt nu heromkring,
den rige snart mere end Stodderen,
som om de ejede ingen Verdens Ting
og er lige ved at spille fra Gaarden.
Jeg tror, det meste er uden Grund,
men den ene raaber i den andens Mund:
Fattigkassen har ingen Bund,
og Skatter og Byrder er slemme;
Penge har vi ikke, og Penge skal der til,
Vorherre forstaar det, jeg forstaar det ikke,
jeg mener, det kan slet ikke stemme.

Forhen har jeg hørt, at de Gamle har sagt,
at dengang havde de daarligere Tider.
Hvad mon det egentlig kan komme af,
at de klager fra alle Sider?
Jeg har nu min egen Mening om dette,
det er kun noget, jeg har tænkt mig til,
men er der nu ikke lidt Rimelighed i,

at da Tiderne er værre nu,
saa er Bonden selv Skyld deri,
fordi han ikke har passet paa i Tide
og gerne vil ligne de store.

Ja, fornemt og fint og flot skal det være
hos Folk her paa Landet nu om Stunder,
i Sprog, i Levemaade, i hele deres Færd
skelner vi ikke Greven fra Bonden.
Som noget Herskab de kommer afsted.
Sikke Heste og Vogne de møder her med,
og klæder sig gør de som »alle Faatræ«,
og saa endda klynker vi.
Og Selskab og Baller og Stads skal de til.
Jeg mener kun, saa længe de har Raad til alt det,
er Bonden vist ikke at ynke.

Det gaar vel for os, men jeg gruer for dem,
der følger efter os, for dem er der Fare.
Slaar Tiderne om, saa Gud hjælpe kun hvem,
der hverken kan slide eller spare.
Vi Gamle vi tager det, som vi kan faa det,
det bliver nok lidt bagvendt, nu da
vi er vænnet fra det,
men vi kan dog huske den Tid, det var smaat,
og da var det drøjt for vor Bonde.
Men Gud skal vide, det bliver værre den Dag,
de Tider skulde komme, vi Gamle har haft,
som de er opfødt nu om Stunde.

Førhen skulde Sønnen (i Gaarden), saa-
snart han blev til,
skære Hakkelse, tærse og grøfte;
nu har vi Maskiner og Folk til det,
for ellers blev det vist for vidtløftigt.
Vi lejer til det, vi ikke kan naa,
der er jo dog Arbejdsfolk nok at faa —
og saa imens, kan Sønnen gaa
saa jævnt med det pæne og lette.
Saaledes bruger de fleste det, og det hører sig til —
det kommer naturligvis ikke mig ved —
men synes I virkelig, at dette er det rette.

Saasnart han (Sønnen i Gaarden) bliver omkring Snesen
og forstaar at danse og drikke,
bliver han anbragt paa en større Gaard,
for at lære finere Skikke.
Der faar han lært at lade Skægget staa
at snakke stort og slaa »fornemme paa«,
og meget, som vi andre ikke kan forstaa,
men nok skal vise sig siden.
Jeg tror i min Dumhed, at der kunde have været
noget andet, han havde haft bedre af at lære,
som Bonde engang i Tiden.

Og Pigerne — før skulde de ud at strø Møg
og med i Mark og Moser.
De hellige Dage skulde de sy paa deres Tøj
og lappe deres gamle Hoser.
Det kunde I jo prøve paa at byde dem nu,
nej Tak, det har de dog ikke Behov —
og det skal ogsaa vare en Tid endnu —
til dette er de ogsaa for fine;
nu vil de kun sidde paa Stuen til Stads
og sy og brodere og saadan noget Fjas —
Det skulde sgu blive Løgn, var de mine.

I gamle Dage skulde Pigerne kappes om
Vinteren med Linned og uldent,
de kartede og spandt og gjorde til Vævs,
og saa fik vi Tøj, der kunde holde.
Vi tager nu i Butikken, hvad vi trænger til —
det er jo vel nok ikke saa godt som det
vi lavede selv, men let at gaa til,
og vore Kvindfolk kan jo ikke faa Tid.
Saa køber vi Klæderne, naar de er syet,
de varer, mens de kan, saa faar vi nogle ny —
men passer saa dette for en Bonde,

Nej, det er sgu Synd for vor Bondestand,
jeg synes, det er da saa skammeligt —
Vore Sønner og Døtre, som dog engang
skal gaa i Stedet for os gamle,
dem føder vi op til nogle sørgelige Faar,
der ingen Verdens Ting forstaar —

og som umulig kan leve i en Gaard —
fordi de ikke blev holdt til det.
Den Finhed, den Fornemhed er vor Fortræd,
vi gamles, men mest dog de yngres med,
men hvad er der vel at gøre ved det?

Ja, det er et Spørgsmaal at svare paa,
derom kan vi nemt blive enige,
det skal der nogle klogere til end som jeg.
Men I skal dog høre min Mening:
Oplær de unge til i hele deres Færd
at ære deres Stand for det, den er værd —
og ære Vorherre og Kongen — og
lær dem at arbejde og leve som en Bonde.
Og saa vil jeg vædde om, hvad det skal være,
at Tiderne — om ogsaa de før har været bedre,
slet ikke endnu er saa onde.

Ovenstaaende hører til de bedste af Lars Clausens folkelige Viser, der omkring Assens og Middelfart var Allemandseje i Firserne. Visen blev solgt som Markedsvise, og naar Karlene og Pigerne gav sig lidt Tid, opdagede de snart, at de mærkelige Ord var deres Modersmaal, og saa lærte de Viserne udenad. Under Malkningen i det hyggelige varme Kuhes (Kohus) kunde man næsten lige saa ofte høre „Las Pajsen aa Kuhnen i Snerperup By“, som man hørte „Hjalmar og Hulda“.

Desværre havde Lars Clausen Stunder, hvor han fandt, at hans Maal var for fattigt til at udtrykke, hvad der boede i ham, og saa greb han til Højdansken, men paa dette Sprog klarede han sig ikke saa godt som paa sit Modersmaal. Han har skrevet jævnt gode Digte paa Højdansk, men Perler som det ovennævnte, „I Stabeser“ og „Kå do ti mæet“ finder man ikke imellem dem. Lars Clausen døde af sin Kræftsygdom 1892 kun 52 Aar gammel.

Litteratur: Lars Clausen: Viser og Vers, Digte i Udvalg med Indledning ved Olaf Skov. Odense 1925.

Vestfynsk Prosa.

Det er let at overse den vestfynske Poesi, men endnu lettere gaar det med Prosaen, thi der er kun to mindre Fortællinger:

„Ovle“ og „Jørren Slure“, som afdøde Pastor A. Kristensen, Hejls, udgav paa Miloske Forlag i Odense 1901 under Navnet „Fynboer“.

A. Kristensen er en Boelsmandssøn fra Udby ved Nørre Aaby, saa Sproget i hans eneste Værk paa Maalet er Nordvestfynsk, rent og uforfalsket.

Den første Fortælling er en særdeles alvorlig Virkelighedsskildring af et gammelt Boelsmandspar, den Eftermiddag, Manden ligger paa sit Dødsleje.

Gamle Ole vil ikke af Sted, alt hvad der omgiver ham, særlig Gaarden, Jorden og Dyrene, har han gennem sit lange arbejdsomme Liv knyttet saa stærkt til sig, at han ikke kan slippe det, trods de stærke Smerter maa han hvert Øjeblik minde Konen, Dorthea, om, hvad der skal gøres. Dorthea, der gennem Børnene er blevet noget berørt af Missionen, synes at det er rent forfærdeligt, at Ole ikke kan komme væk fra Avlingen i en saadan vigtig Stund, og paa sin noget klodsede Maade maner hun ham til Alvor.

„Naa æ de nok snart faabij mæ de, Ovle.“

„Aa, de kaa ju da vær, a jæ kaa komme øvret dænre Ganj inøv.“

„Dinne Øjne æ ve aa bliv saa sajre, aa du æ allerejh injfalden omkring ve Naise aa Munj, de æ ien goh Teen.“

„Aa Pjank! De æ baare faa de a jætte haa faat nå rejte Ma' saa lænjh.“

Dorthea fortsætter med at foreholde ham den alvorlige Stund, men Ole bliver ved sit, han hører til de gamle jernfaste fra otte og fyrrer — bare Dorthea vil give ham en Snaps, saa skal han snart blive Karl igen. Doktoren har desværre bestemt, hvad han skal have. Han maa ikke en Gang faa flere af de røde Draaber, dog forstaar han, indsmigrende Fynbo, som han er, at tigge sig til en Ekstraportion — og det liver ham saadan op, at han kommer i en hel Disput med Konen, dels om Begravelsen og dels om hvem hun skal gifte sig med, naar han dør. Dorthea søger at lede ham ind paa alvorlige Tanker, hun vil have ham til Alters, men det mener Ole ikke kan hjælpe ham noget, og pludselig finder Ole paa, at han vil op og se de nye Cementkrybber, inden han dør.

Han kommer op paa Sengekanten, Dorthea forsøger at hale Bukserne paa ham, men Ole falder baglæns om i Sengen med Bukserne paa Hælene — og medens han ligger der i al sin Elendighed, faar den fynske Gavtyv i ham et Gennembrud.

Dorthea springer omkring og raaber: „Du dør da ikke i denne tossede Stilling, hvad vil du have, hvad skal jeg dog give dig?“

„I Puns Dådej. Baare li du ve gji me i Puns, saa æ jæ der igen.“

Hun hælder Kaffepunsen i ham — og da han har smagt paa Varerne, forlanger han endnu en Puns, men nu gør Dorthea Ophævelser.

„Faar du naa Skrupler?“ „Ja, ja,“ sagde han og slog ud med Armene, „saa kaa jæ aa godt ligge aa krapejre, faa de jæ æ, hajr tvæs øver Senjen, vis do synnes de æ saa morsomt. Men saa er’et dijn Skyld Dådej; høvs paa de!“ Han faar selvfølgelig nok en Puns og bliver lagt til rette i Sengen paa ny. Punsene virker, og Ole lever op og begynder sin Diskussion med Dorthea, da den unge Missionspræst pludselig kommer. Dorthea bliver helt forfjuttet, farer rundt og tørrer af, søger at bilde Præsten ind, at Ole ligger med fromme Tanker, men det lykkes ikke, da han efter en lille „Sluntesøvn“ pludselig udbryder — „vodan gåwr’et mæ Rånkelroverne Dådej — gror di nøv,“ saa er Præsten klar over, hvorledes det er fat og tager meget strengt paa Ole Madsen, men Ole mener, at Vorherre ikke er værre end andre Mennesker, han maa jo da være til at akkordere med. Da Præsten stadig fortsætter og taler om Helvedes Ild, kommer Gavtyven paa ny op i Ole, og han afbryder Præsten. „Naa kommer Di te aa gaav.“

„Nej, ikke før De kommer paa bedre Tanker.“

„Jo, faar jæ ska op.“

„Op? Hvad mener De.“

„Jæ ska op å laksejre! Kaa Di naa faastaav me, Mæhnske.“

Præsten kommer hurtig ud af Døren, og saa viser det sig, at Ole brister i Latter — han skal slet ikke op, det var bare noget han sagde for at slippe af med Præsten.

Der er baade noget fynsk og noget jydsk ved disse Scener og Personer, men Sproget er helt igennem ægte vestfynsk.

Den sidste Fortælling, „Jørren Slure“, er en Frierscene mel-

lem en gammel Ungkarl og en halvgammel Enke. Den er helt igennem fornøjelig med en Række festlige Replikker og Vendinger, men Karaktererne er desværre ikke helt gennemført fynske, man faar flere Steder en Anelse om, at A. Kristensen har hentet sine Modeller i Vestjylland, hvor han var Præst nogle Aar, før han flyttede til Hejls.

A. Kristensen har foruden denne lille fynske Bog skrevet et Par Fortællinger paa Højdansk; da de udkom, blev de anmeldt som lovende Bøger, man ventede sig meget af den unge Forfatter, men desværre døde han i 1910, kun 46 Aar gammel.

Ved Lillebælt, nord for Middelfart.

LIISBERG FOT.

Gammelt Hus paa Algade i Middelfart.

LIISBERG FOT.

MARSVINSJÆGERNE I MIDDELFART

Af CHR. BEHRENDT

NOGET for Middelfart By ejendommeligt var i gamle Dage Færgefarten og Marsvinsjagten. Dog, Færgefart havde man ved flere af de danske Søkøbstæder, men Marsvinsfangsten dreves kun ved Middelfart. Thi dør var fra Naturens Side de gunstigste Betingelser for, at Jagten kunde foregaa, nemlig det snevre og bugtede Farvand, hvor igennem den stærke Strøm forbinder Kattegattet med Østersøen.

Hvor langt tilbage Fangsten har fundet Sted, derom kan man kun gisne; antagelig har Fiskerne i det Fiskerleje, der var Spiren til Middelfart Købstad, snart været klar over, at Marsvinet var en „Fisk“, det nok kunde betale sig at faa fat paa, og i Tidernes Løb har de saa udfundet, hvorledes Fangsten skulde foregaa, for at det kunde blive til noget.

Det varer dog længe, inden Historien melder noget om Marsvinsjagten; først efter Aar 1500 nævnes den, men at den har været drevet længe før den Tid, derom kan der næppe tvivles.

I Dronning Christines Regnskabsbog findes i Aarene 1508—1511 en Del Udgifter til Marsvin og Marsvinsflæsk. Dronningen har i det Tidsrum ikke mindre end 12 Gange købt enten hele Marsvin eller Marsvinsflæsk i Middelfart. Regnskabsbogen giver desværre ikke nogen Oplysning om, hvad Dronningen har brugt Marsvinene til, men da hun af og til faar hele Marsvin sendt, er der en Mulighed for, at hun kan have anvendt Kødet i Husholdningen. I tidligere Tider var Kødet af Hval og Marsvin en yndet Spise i Skandinavien, og

Marsvinskød regnedes for noget særlig lækkert. Det blev tilberedt enten ristet eller kogt, ja endog indbagt i Postej; endnu omkring Aar 1600 brugtes Marsvinskød ved Hoffet i England. Senere har Smagen forandret sig. Forøvrigt synes det, som Smagen for Marsvinskød har tabt sig tidligere her i Danmark end i England. Havde man spist det her ved Hove, vilde Kancelliets Brevbøger, der kendes fra 1526, nok have givet Meddelelser herom, da der i disse jævnlig findes Breve til den Middelfart Tolder, hvori Kongen bestiller Torsk og andet Slags Fisk. I en Beskrivelse af Marsvinsjagten fra Aaret 1776 meddeles, at „Kjødet er aldrig spist af nogen uden for Curiositet, thi det er trannet og ildesmagende og alene god Tractement for Byens Svin.“

Indtil Midten af det 16. Aarhundrede var Jagten dog ikke blevet fast knyttet til Middelfart, thi Lensmanden paa Hinds-gavl maatte bl. a. i aarlig Afgift levere 20 Marsvin til Kronen, og de Gamborg Bymænd drev ogsaa Fangsten. 1541 afgjorde Kongen en Trætte mellem disse og Middelfart By saaledes, at Gamborgfolkene maatte jage om Lørdagen, Middelfart-fiskerne de andre Dage.

1564 udstedte Kong Frederik den Anden et aabent Brev, hvorefter Middelfart maa bruge den sædvanlige Marsvinsjagt mod at svare Tolderen dersteds Kronens Rettighed deraf.

Med dette Kongebrev indtræder sikkert en stor Forandring for Marsvinsjægerne. Indtil da har de staaet i Afhængighedsforhold til Lensmanden, der foruden at svare Afgift til Kronen nok har beregnet sig selv en god Andel af Fangsten og vel ofte af et godt Hjerte beskaaret deres Udbytte ret rigeligt. Fra nu af har de kun med Byens egen Tolder — en af deres egne Medborgere — at skaffe, og formodentlig kan man fra nu af regne, at Jægerens Kreds har antaget faste Laugsformer, og at Lysten til Jagten er vokset.

I de følgende Aar kommer det rette System i Jagten, og i 1593 faar Marsvinsjægerne deres Laug og deres Vedtægt „Skraa“, som i det store og hele bestod i de følgende 300 Aar.

Den begynder saaledes:

Medelfart Fiskers Vedtægt og Skraa Marsvinsfangsten angaaende.
I Guds Nafn Amen 1593:

Udj det Aar, hafver vi efterskrefne saa mange som udj Marsviin friheeden nu ere: (Derefter følger Navnene paa Borgmesteren, Tol-

deren og de to Raadmænd og samtlige tredive Marsvinsjægere).

Paa det at Guds Ære og Frycht og god Enighed sampt og Christelige Brødrskab des ydermere maatte voxe, formeris og ved magt holdes, og samme fiskende disbedre maatte til gaae, Gud allermegtigste till lof og Ære, os og andre till Hiælp og Trøst, hafver vi forskrefne Marsuiinfiskere for os som nu ere eller herefter kommandes worder, for got anseet, og udi dend Hellige Trefoldigheds Nafn sambytyckt og begyndt denne effterskrefne Skraa og Laug og os her efter holde, og skicke, efftersom dend indeholder, og uduiser, og dend efterfølger.

Skraaen er affattet i 19 Punkter, hvori meget omstændeligt fastsættes, hvorledes Jagten skal foregaa, om Baadene og deres Bemanding, om Redskaberne samt om Laugsbrødrenes indbyrdes Forhold.

Jagten skulde begynde 14 Dage før Mortensdag og vedvare til Hellig Tre Kongersdag.

Den, der ikke overholdt den vedtagne Skraa, ifaldt Bøder fra en kvart til en hel Tønde Øl; undtagelsesvis er Bøden en lybsk Skilling.

Jægerne Antal var 30, og hver Mand maatte levere sit Garn og holde det i forsvarlig Stand.

I Tidernes Løb fik Skraaen flere Tilføjelser, mest kun mindre væsentlige Ting, undtagen at det i 1693 blev fastsat, at Jagten skulde vedvare indtil Kyndelmisse d. v. s. 2. Februar.

Grundtonen i Laugets Vedtægter er, at Disciplinen skal overholdes, hver Baad udføre sit Hverv og dens Mandskab kun arbejde med Jagten for Øje.

Marsvinsjagten foregik efter gamle vedtagne Former, der holdt sig omtrent uforandrede gennem Aarhundreder.

Den fandt Sted i Farvandet syd for Middelfart, begyndte i Løbet mellem Fænø og Fønsskov, fortsattes ind i Gamborg Fjord og sluttede der i en lille Vig, hvorind Marsvinene blev drevet og fanget.

Marsvinsjagten foregik paa følgende Maade: Laugets 30 Medlemmer fordeltes i 10 Robaade med 3 Mand i hver, Jægerne mødte saa tidligt om Morgenen, at Baadene kunde være paa deres Plads, naar det var fuldkommen Dag. Af Baadene holdt de 5 sig vekselvis i Bæltet for at drive Marsvinene ind i Gamborg-Bugten. Dette skete ved at slaa i Vandet med 5 à 6 Alen lange Stænger (Vojre med Bark paa) kaldet Smækker,

Strib Odde ved Fyrtaarnet.

naar Marsvinene viste sig, hvorved disse frygtsomme Dyr lod sig drive mod Fyns Land, hvor de da løb ind i førnævnte Bugt. Her var de øvrige Baade stationerede og drev paa samme Maade Svinene højere og højere op i Bugten. Ved visse Signaler (f. Eks. ved med Øsekoppen at kaste Vand enten højt op i Luften eller vandret til Siden) meddelte Baadene hverandre, hvor mange Marsvin, der var i Farvandet, hvilken Retning de tog o. s. v. Dette skete ved den Retning, hvori Baaden lagdes, ved at slaa visse Gange i Vandet med Smækkerne, eller naar Svinene var for nær til, at man turde gøre nogen Larm, da ved at kaste visse Øsekoppe Vand i Luften o. s. v.

En af Baadene nærmest Svineøen førte et Garn, som var 142 Alen langt og 18 Alen dybt med Masker, som var 4 à 5 Tommer i Kvadrat. Denne Baads Bestilling var det at sætte dette Garn paa Land ved Fangestedet paa Svineøens nordre Del, i en lige Linie ud i Søen og derefter at danne en Halvcirkel med $\frac{1}{4}$ af Garnets Længde øster efter.

En anden Baad førte det saakaldte Vaadgarn, som havde en Længde af ca. 75 Alen med noget mindre Dybde end hint; dette brugtes til at drage Svinene til Land med, naar de var

Ved Erno Sund.

bleven indesluttede i det Rum, det store Garns Halvcirkel dannede.

Fangstedet var $\frac{1}{4}$ Mil bred Bugt imellem en lille \emptyset midt i Fjorden og Fastlandet; denne ender i en smal Vig paa omtrent 200 Favnes Bredde og maaske 3 Gange saa lang; naar Svinene var drevne hertil, dannede de 5 Baade i Fjorden en lige Linie for samme og drev Marsvinene foran sig under en stærk Roning og Smælden i Vandet med Smækkerne.

Naar Dyrene var komne op i den snævre Bugt, blev Garnet trukket for dem, og de blev halet paa Land, hvor de blev stukket ihjel med lange Knive ind under den venstre Forfinne.

Den Dag, der fangedes 20 Marsvin eller derover, kaldtes det en god Fangst, undertiden hændte det vel, at der faldt 40, 50, 60, 80, ja, i 1833 fangedes paa een Dag 112 Stykker.

Ofte skete det imidlertid ved ugunstige Omstændigheder, at man uagtet al anvendt Umage dog intet fangede i 8 à 14 Dage; jævn vestlig, sydvestlig og nordvestlig Kuling gav den bedste Fangst, men med stadig Vind fra Øst, nordøst og sydøst kom der ofte ingen Svin i Farvandet. Antagelig har Dyrene ved disse Vinde foretrukket Farten gennem Øresund og Store Bælt.

Ved lavt Vande, eller naar Landet var dækket med Sne, vilde Svinene ikke lade sig drive til Fangestedet, og ved Vindstille vilde de enten ingen regelmæssig Fart tage under Jagten, eller ogsaa splittede Flokkene sig ad til alle Sider.

I gamle Dage maatte Jægerne selv sørge for at afsætte deres Fangst; i 1776 meddeles det, „at Marsvinene afhentes om Aftenen i Baade og føres til Middelfart, da man paa en bestemt Plads afskærer Flæsket, som deles ved Vægt og enten bortselges til Bønderne, som flittigt indfinder sig samme Dag, eller af Jægerne forbrændes til Tran.“ Fattigfolk havde Lov til at pille Raderne, — saaledes kaldes Marsvinets for Flæsket befriede Krop, — og de fik derved fri Belysning om Vinteren.

Gamle Marsvinsjægere ved endnu at fortælle, at denne Fremgangsmaade blev dem fortalt af Fædrene. Marsvinene blev fra Fangststedet ført til Vestergade, hvor der var en øde Plads ud mod Stranden omtrent midt i Gaden; denne Plads kaldtes „Marsvinsbakken“.

Her blev der „flæsket op“, d. v. s. Flæsket skaaret fra Marsvinets Krop. Hvis der ingen Købere var, delte man Flæskesiderne, hvoraf en blev anbragt som Skilt paa Dørstolpen, og man afsmeltede da Trannen hjemme i Huset; det maa have givet en „ond Stank“ i de smaa Boliger i Vestergade, Knorregade og Smedegade, hvor Marsvinsjægerne havde til Huse.

Med de for Flæsket befriede Kroppe (Raderne) gjorde man kort Proces, man kastede dem ned ad Skrænten, hvortil Stranden den Gang gik ind. Raderne maatte saa vente paa stærkt Højvande, der førte dem til Søs.

I de tre Aarhundreder Marsvinsjagten foregik under Laugsformer, kom der Tidsrum, hvor Fangsten gik trent, ja, i nogle Aar endda standsede.

Den sidste Fjerdedel af det 18. Aarhundrede blev en Nedgangsperiode. Allerede 1777 nævner Byfogden i en Indberetning, at Fangsten, der før var 5 à 700 Stkr. aarlig, nu er gaaet ned til 100 à 120 Stkr., Prisen var dog steget til det dobbelte. Om hvad der foranledigede denne Nedgang, foreligger der intet, men der synes at være opstaaet Utilfredshed blandt Jægerne, som gav sig Udslag i Forsøg paa at blive fri for eller at faa nedsat „Kongens Told“, samt i ligefrem at nægte andre Ydelser, som i Tidens Løb var bleven paalagt dem. Maaske

Odden ved Fæno.

LIISBERG FOT.

har de den Gang gode Tider for den danske Søfart foranlediget, at Jægerne det meste af Aaret tog Hyre, og at de derved tjente saa rigeligt, at de vilde „lægge op“ om Vinteren, maa-
ske er Disciplinen i Lauget bleven svækket og Udbyttet af Jagten derved blevet mindre.

Og fra Aaret 1800 dreves ingen Jagt, den var gaet helt i Staa. Fra flere Sider blev der gjort Forsøg paa atter at faa den i Gang; Kong Frederik den Sjette stillede sig meget villigt og hjælpende, men der var saa mange Hindringer at overvinde, at Jagten først fra Efteraaret 1818 kom i regelmæssig Gang.

De følgende ca. 70 Aar blev en Renæssance for Marsvinsjæger-Lauget, der blev arbejdet med god Vilje og Sammenhold. Den første Vinter gav kun ringe Udbytte, 244 Marsvin, vel nok fordi Arbejdet efter den lange Standsning faldt vanskeligt. Det følgende Aar var Fangsten dobbelt saa stor, og i 1827 var Fangsten endog 1100 Stkr. Det aarlige Udbytte var dog stadig forskelligt, thi meget afhang af Vejrliget. Vindforholdene kunde gøre Fangsten vanskelig, og strenge Vintre tildels forhindre den. Ogsaa syntes det til Tider, at Marsvinene

af ukendte Grunde kun viste sig sparsomt, mulig er de fleste Flokke da draget gennem Store Bælt eller Øresund.

Fra 1827 blev Fangstens Udbytte afhændet til en Forpagter mod en vis Betaling for Lispundet. Hermed skete en Forandring til det bedre for Marsvinsjægerne. Før maatte de selv besørges Flæsket solgt eller kogt til Tran, nu havde de intet dermed at skaffe og kunde fuldt ud anvende deres Tid til Jagten. Deres Udbytte heraf øgedes derfor i de følgende Aar; der kom mere Fasthed over Arbejdet; Jægerne blev stærkere interesseret i Fangsten, da Fortjenesten blev større og de ved gunstig Lejlighed kunde tjene en god Skilling. Tidligere klagedes der ofte over, at Jægerne efter en god „Opflæskning“ gav sig gode Stunder og helst ventede med at jage, til de tjente Penge var brugte.

Fra 1827 og til 1890 gik Jagten med Orden og Disciplin, og det var ikke smaa Summer, Jægerne i disse Aar kunde tjene ved de 3 Maaneders Arbejde.

Ved Teglggaard havde Jægerne deres Stejleplads, hvor Garnene blev eftersat, og ved Strandkanten var der opført et Hus, kaldt „Marsvinshuset“, hvori Fangsten blev opbevaret. Naar der var samlet et tilstrækkeligt Antal, eller Vejrforholdene forhindrede Jagten, blev der „flæsket op“, og Flæsket blev modtaget af Forpagteren ved Teglggaard og derfra kørt til Tran-kogeriet, som laa paa en Mark syd for Byen. I Overværelse af Jægerne blev Flæskesiderne dér vejlet paa en stor Ballancevægt og som Regel afregnet samme Dag.

Prisen for Flæsket blev som oftest ansat for en 10-aarig Periode. 1827: 5 Mark for et Lispund, 1836 samme Pris samt 100 Rdlr. til Laugets Kasse, „saafremt der fanges 500 Marsvin, er det derimod et daarligt Aar, under 500 Stkr., da kun 50 Rdlr.“. 1846: 5 Mark pr. Lispund samt yderligere ved Fangstaarets Slutning 4 Skilling pr. Lispund. 1856: 6 Mark 9 Skilling pr. Lispund samt 100 Rdlr. til Laugets Kasse. 1866: 6 Mark 3 Skilling pr. Lispund samt 100 Rdlr. aarligt. 1877: 1 Kr. 80 Øre pr. Lispund og intet mere og 1882: 14 Kr. 25 Øre pr. 100 Pund.

Desuden gav Resten af Marsvinene forskellige Biindtægter. „Raderne“, der i gamle Dage blev betragtet som uden Værdi, blev fra 1822 solgt for en halv Skilling Stykket; efterhaan-

Færgehuset ved Fæno Strand.

L. LISBERG FOT.

den steg Prisen, og i 1875 indbragte de 25 Øre Stykket. Det var Hindsgavls Besidder, der betalte den Pris, og yderligere indgik han paa uden Betaling at levere Laugene alle de Smækker, der brugtes til Jagten. Samtidig forpligtede Marsvinsjægerne sig til ikke at udøve nogen Slags Jagt paa Øen Fæno, — hvor de af og til maatte lande under Jagtens Udførelse, — hvilket viser, at de undertiden har haft vanskeligt ved at holde deres Jagtlyst i Tømme over for Skovens Dyr.

Fra 1875 blev der Anvendelse for Marsvinstarmene; de betales med 33 Øre for et Sæt og sendtes til Jyllands Vestkyst, hvor Fiskerne brugte dem som Madding. Fiskene i Lillebælt vilde derimod ikke bide paa Kroge med dette Lokkemiddel.

Jagttiden var, som fortalt, fra Mortensdag til Kyndelmisse, men efter den Tid fortsattes Jagten under Navn af Gribsjagt. Deltagelsen i denne var frivillig, men som Regel var dog alle Laugsbrødrene med. Til Tider kunde Gribsjagten give et stort Antal Marsvin, men henad Foraaret blev de kendelig afmagret, hvorfor Udbyttet blev ringere.

Den 26. Januar 1870 gjorde Marsvinsjægerne en ualmindelig Fangst. Under den Dags Jagt bemærkedes en Flok Grinde-

hvaler, som man imidlertid stod ret uforstaaende overfor, eftersom disse aldrig plejede at komme i dette Farvand; da de opholdt sig meget længere under Vandet, end Marsvin plejer, var det vanskeligt at følge dem. Jagten var næppe helt ufarlig, da Dyrene paa Grund af deres Størrelse let kunde bringe Baadene til at kæntre.

Den første og den anden Flok slap forbi, men den tredie fik Jægerne Føling med, og den blev dreven til Fangststedet. Der blev fanget 49 Stkr., en Del af disse var meget store, vejede Brutto 73 Lispund.

Desværre var de ikke særlig fede, Spækket ikke tykkere end paa Marsvin; dertil var det mere brusket. Jægerne fik derfor kun halv Pris for Flæsket, da det ved Kogningen viste sig, at det gav et noget mindre Udbytte end Marsvinsflæsk.

Den ganske By valfartede til Teglgaard, da Grindehvalerne den følgende Dag var bragt hertil; langvejs fra, endog fra Odense, kom Folk rejsende for at se de sjældne Dyr.

Om Fangsten af endnu større Dyr er bevaret et synligt Minde i Middelfart Kirke, hvor der over den vestlige Taarndør er ophængt fire Kæbeben af en Hval. De to største er over 6 Alen — 4 m — lange, saa det har været et stort Eksemplar af Arten. Paa et mindre Benstykke er anbragt følgende Indskrift:

Anno 1603,

den 30. April blev denne Fisk fanget i Middelfart Sund.

Syd for Byen laa Trankogeriet, hvor Flæsket, efter at være hugget i smaa Stykker, blev kogt i en stor fladbundet Kedel. Efter at være bleven smeltet blev Trannen afklaret i tre Kar og derefter i en Lagerbygning opbevaret i store Tønder, indtil den blev solgt.

Den af Marsvinsflæsket udvundne Tran var af en fortrinlig Beskaffenhed og blev i mange Aar betalt med en god Pris. En stor Kunde havde man i Odense By, hvis Gader blev oplyst med Tranlygter indtil 1853, da Byen fik Gasbelysning.

I de senere Aar blev Trannen solgt til København, hvor den vistnok for største Delen blev anvendt i Garverierne.

Affaldsproduktet, de saakaldte Grever, blev afsat i Udlandet, i mange Aar til Tyskland, hvad de dér blev anvendt til, fik man aldrig oplyst.

Trankogeriet.

Marsvinsfangsten gav Byen en vis Duft; Vinterdage kunde man, navnlig med sydvestlig Vind, ikke undgaa at kende den kraftige Tranlugt, der kom fra Trankogeriet. Og hen paa Sommeren var der over Hindsgavls Marker en endnu stærkere Duft af Radene, der var gaaet i Forraadnelse. Kun enkelte kunde af og til klage derover, og disse var altid Folk, der endnu ikke havde indlevet sig i Forholdene; naaede de at føle sig hjemme dér i Byen, fandt de — som de indfødte — at Marsvinslugten var noget, der hørte med til Middelfart.

Fra gammel Tid har Marsvinsjægerne maattet afgive en Del af deres Udbytte, hvorved deres Indtægt af Jagten blev mere eller mindre forringet.

Kongens Told eller Tiende

var den største Afgift. Medens Lensmanden havde Befaling over Jagten, svaredes der til Kongen 20 Marsvin; senere, naar vides ikke, blev Tolden fastsat til hvert 6. Marsvin, som blev udtaget ved Lodkastning. Tolderen havde det Hverv at modtage, han havde derfor stadig et Slags Opsyn med Lauget; man ser i Tilføjelserne til Skraaen, at han i 1693 paabyder

Fra Stejlepladsen ved Teglgård.

Laugsbrødrene at holde deres Garn i Orden, for at Hans Majestæt ikke skal lide Skade paa Tolden, og at han undertiden fører Forsædet ved Laugsforsamlingen.

Det kunde ved gode Fangstaar blive et ganske pænt Beløb, der med denne Told gik i Kongelig Majestæts Kasse. Til Gengæld gav Kongen fra gammel Tid til Lauget 1 Tønde Øl, „saa god som 4 Rigsdaler“, ja, han lod sig endog, sikkert efter allerunderdanigst Ansøgning, efterhaanden formaa til at forøge dette Bidrag med 2 Kander Brændevin, 5 Pund Lys og 2 Pund Tobak!

Til Tider bortskænkede Kongen denne Told som en Benaadning for Livstid; i en Aarrække, fra 1709 til 1774, til Færgemanden eller hans Enke i Middelfart. Den sidste, der fik skænket Tolden — til Færgemandens store Fortrydelse — var en Kvinde, Kirstine Stribolt, og hendes Kvalifikationer dertil

Marsvin paa Stranden ved Teglgård.

var, at Majestæten spiste i hendes Hus, naar han paa Rejse til Jylland drog gennem Middelfart.

Efter hendes Død, 1781, gik Tolden atter i Kongens Kasse.

Det var dog altid Skik, at denne Afgift blev bortforpagtet til den højestbydende, men det gav ofte Anledning til Strid og Kiv med den, der sad inde med Benaadningen. Og det er jo menneskeligt, at der var nogen Misundelse mod den, der nød Tolden, thi den var en fed Bid i mere end een Forstand. 1779 indbragte den saaledes 60 Rigsdaler, et efter den Tids Forhold betydeligt Beløb.

I 1777 forsøgte Marsvinsjægerne at blive fritaget for denne Byrde. De beklager sig til Kongen over, at Jagten er gaet tilbage, og at Tolden gør saa stort et Skaar i deres Fortjeneste, at de af Hensyn til den vil blive nødsaget til aldeles at ophæve Jagten, hvis Udbyttet deraf ikke bliver bedre. Jægerne frem-

Marsvinene slæbes i Land.

stiller deres Tilstand som elendig, „for os 30 Mand, alle en-rollerede Matroser i Hans Majestæts Tjeneste i paakommen- de Tilfælde, som alene fattige Folk og de fleste med Koner og Børn i alleryderste Armod og Fattigdom,“ og betegner Jagten som „det sværeste og møjsommeligste Arbejde i Frost og Kulde om Vinterdage fra Kl. 4 om Morgenen til den mørke Nat, ofte i Livsfare med farlige Vejr paa det vilde Hav“.

Skønt Jægerens Tilstand heri er malet med mørke Farver, hjalp deres Klageskrig dem ikke. Tolden maatte fremdeles erlægges.

Aarene gik, Jagten sygnede hen og ophørte ved Aarhundredets Slutning. Da man efter en Stilstand forsøgte at faa Marsvinsfangsten i Gang paa ny, udstedte Kong Frederik den Sjette et Reskript, hvorefter han „som Opmuntring til dette nyttige Øjemed“ eftergav og ophævede Tolden af Fangsten. Et smukt Træk af den gode Konge!

En Dags Fangst.

Foruden Kongen havde Kirken ogsaa sin Del af Jagten, nemlig een Mands Part = $\frac{1}{31}$ Del. Denne Afgift har sikkert været ydet fra ældgammel Tid, da Kirken fik sin Del af al Afgrøde. I ældre Kirkeregnskaber kaldes den Sct. Nicolai Lod; før Reformationen tilfaldt den selvfølgelig Sct. Nicolai Alter, da denne Helgen særlig tog sig af de søfarende, hvortil Marsvinsjægerne hørte. I Præsternes Indberetning 1623 opføres, at Kirken paa Sct. Nicolai Alters Vegne endnu faar en Andel af de Marsvin, der fanges.

I Skraaens 15de Post bestemmes, at Sct. Nicolai Lod skulde anvendes til at holde det store Vindue i Koret vedlige samt til Lys paa Højalteret til Froprædiken. Denne Anvendelse viser tydeligt tilbage til Tiden før Reformationen. Kirkens Lod ses dog aldrig at være bleven brugt efter Skraaens Ordlyd; i de ældste Kirkeregnskaber opføres det indkomne Beløb sammen med de andre Indtægter uden nogen Bemærkning om, at Vin-

*Lods Peter Herman Petersen.
(Gammel Marsvinsjæger. Dod 1895.)*

Grevskabet Wedellsborg som Ejer af Landet om Gamborg Fjord i nogle Aar forsøgt at drive Jagten. Der blev derfor oprettet et Forlig, hvorefter Marsvinsjægerne var eneberettigede til Jagten de 5 første Søgnedage i Ugen, Lørdagen blev forbeholdt Gamborg Byfolk.

Lauget maatte derfor betale aarlig 33 Rigsdaler til Grevskabet. Da de senere fik Lov til ogsaa at jage om Lørdagen, blev Beløbet forhøjet til 46 Rigsdaler. Af og til blev det eftergivet, naar Jagtaaret havde været daarligt. Til Gengæld maatte der i Gamborg Fjord ikke være noget til Hinder for Jagten, og naar der var udsat Fiskeruser, der kunde gøre Arbejdet besværligt, blev de altid fjernet, naar Marsvinsjægerne forlangte det.

I ældre Tid fik Sognepræsten og Byfogden i Middelfart hver 1 Marsvin paa 3—4 Lispund Flæsk, og Fyens Biskop fik af og til 2 Marsvin leveret. Disse Ydelser ophørte Aar 1800.

Foruden disse forskellige Afgifter havde Lauget i ældre Tid den Pligt at stille Mandskab til Hjælp ved Færgerne, naar Kongen med sit Følge eller militære Afdelinger skulde føres til eller fra Jylland. Gentagne Gange klagede Lauget over

duet blev holdt vedlige, eller at der var købt Lys. Dette sidste var ej heller nødvendigt, da Alterlysene jævnlig blev skænket Kirken.

Da Marsvinslauget gav denne særlige Indtægt til Kirken, nød Jægerne den Begunstigelse kun at betale halv Takst = 2 Rdl. for Laugets 7 Stolestader; disse var i Taarnet, og man kan endnu høre Stolene dér blive kaldt „Marsvins-Stolene“.

Da man i 1818 vilde genoprette Marsvinsjæger-Lauget, havde

denne Byrde, som det først blev befriet for ved Aar 1800.

Marsvinsjægerne holdt aarligt to fastsatte Laugshuse, d. v. s. Møder, hvor Laugets Anliggender drøftedes, Regnskab aflagdes, og hvor forøvrigt alle Sager i Laugets Interesse blev ordnet. Møderne blev ledet af Oldermænden, der foran sig havde Laden. Fra den var aabnet, til den var lukket, var man „for aaben Lade“, hvad der var ensbetydende med, at alle var under Laugshusets Disciplin og dermed underkastet de Bøder, som var fastsat derom i Skraaen.

Oldermænden ledede Forhandlingerne; til Hjælp havde han fire Bisiddere og en Stolsbroder.

De fastsatte aarlige Laugshuse var anden Juledag, „naar Aftenprædiken var endt,“ samt Kyndelmisse. Anden Juledag var dog Aarets største Begivenhed.

Hertil mødte Byfogden og hans Fuldmægtig, der førte Protokollen og, ved Valg af nye Medlemmer, udpegede en af de tre, som Lauget foreslog.

Naar Forhandlingerne var tilendebragt, blev Laden lukket, og saa begyndte det frie Samvær.

I ældre Tid blev der ofte drukket rigeligt „efter gammel Sædvane,“ og det er vel ikke uden Grund, at det kongelige Reskript af $\frac{3}{12}$ 1734 om, „at Drukkenskab og Fylder og andre Uskikkeligheder skulde afskaffes,“ blev publiceret foruden paa Raadstuen, paa Prædikestolen og Tinget ogsaa i „Marsvinsjægerens Laugshus“.

Skraaens Forbud mod at medtage „ulovlig Væрге, Økser, Knive og Kaarder“ har sikkert været paa sin Plads i gamle Dage, naar Laugsbrødrene hen paa Aftenen blev trættekære

*Havnefoged Chr. Nissen.
(Gammel Marsvinsjæger. Dod 1926.)*

af de indtagne Drikkevarer og fandt det nødvendigt at afgøre indbyrdes Uenigheder. Endnu i Mands Minde var det almindeligt, at der ved denne Lejlighed blev Slagsmaal ud paa Aftenen; det hørte paa en Maade med til Laugshuset. Naar Jægerne gik hjem, var de ikke altid rolige, men forstyrrede ofte Naboerne med deres Raaben; og de Hustruer, der var gift med fugtige Marsvinsjægere, tænkte med Rædsel paa 2. Juledags Laugshuset, naar Manden hen paa Aftenen kom hjem „drivende fuld“.

I de sidste Aartier blev der nydt mindre og mindre af de stærke Varer, og Marsvinsjægerne gik roligt hjem fra deres Laugshus.

Det fælles Arbejde for det samme Øjemed, der blev styrket ved Laugets Vedtægter, gjorde, at Marsvinsjægerne følte sig som et Samfund for sig.

Alle stod de i Sørullen, alle havde de været deres Tid til Orlogs, og alle var de fra Middelfart.

Thi en uskreven Betingelse for Optagelse i Lauget var det at være født dér i Byen, og Sønner af Marsvinsjægere blev altid foretrukket fremfor andre.

Det var saa at sige de samme Slægter, der rekrutterede Lauget, og de bevarede Fortegnelser over Jægerne fortæller tydeligt, hvorledes Sønnerne indtraadte i Fædrenes Sted. Og hvis disse gamle Slægter havde deres Stamtavler i Orden — hvad de nu ikke har — da vilde mange af dem sikkert kunne lede deres Forfædre mange Generationer tilbage.

Marsvinsjægerne var djærve, kraftige Skikkelser, som Regel ordknappe og selvsikre, som det ofte er Tilfældet med Søfolk. Næsten uden Undtagelse var de alle helbefarne, thi naar en Marsvinsjæger-Søn var konfirmeret, kom han til Søs. Mange af dem sejlede udenrigs Aar efter Aar, nogle kom aldrig tilbage, d. v. s. forliste; de fleste kom hjem efter mange Togter paa fjerne Have.

Men naar de saa vendte hjem og havde faaet nok af „Søen“, satte de Bo, kom ved Lejlighed ind i „Jagten“, og efter en passende Tid sendte de deres Dreng til Søs.

Lauget gav et Sammenhold, som nu næppe kendes mere, Marsvinsjægerne beherskede Havnen, og hvad dertil hører.

De kunde ved særlige Lejligheder optræde samlet med deres to Dannebrogssflag i Spidsen, de indgød da en vis Respekt i det lille Bysamfund. Naar Majestæten kom gennem Middelfart, paraderede Lauget; det var noget for sig, kendt som det var over hele Landet.

Med deres Faner ledsagede de deres døde til Graven; det kunde hænde, at Lauget ogsaa gav Møde ved en af de ansete Borgeres Jordefærd, og det regnedes for en stor Æresbevisning.

I gamle Dage havde de deres egen Ligbaare, der var indrettet saaledes, at den blev baaren dels paa Skuldrene, dels i Bærestænger af fire Mand paa hver Side.

I de sidste Aartier (fra 1857) havde Lauget en Understøttelseskasse, der udbetalte Hjælp ved Sygdom og Dødsfald; Bidraget dertil blev hævet af Jagtudbyttet før dets Fordeling.

I Aarene efter 1880 begyndte Eksporten af Torsk til Tyskland, hvor den betaltes med en højere Pris, end hvad Fiskerne hidtil kunde opnaa; samtidig syntes Marsvinene at blive færre i Antal, og Prisen paa Tran faldt. Følgen deraf var, at Jagten daarligt kunde betale sig, det gamle Sammenhold glippede, jævnlig udeblev adskillige, de vilde hellere fange Torsk.

Fangsten blev for hvert Aar mindre, Lauget sygnede hen, og fra Efteraaret 1892 blev Jagten indstillet.

Nogle Aar hvilede den, flere af dens Medlemmer udmeldte sig, ingen ny kom i Stedet, og saa afholdt Marsvinsjægerne deres sidste Laugshus, det var den 19. Februar 1898. Dér blev Lauget hævet og de i Behold værende Midler delt mellem Jægerne.

Dermed ophørte Marsvinsjægerlauget i Middelfart.

Som synlige Minder om det engang saa djærve og ejendommelige Laug bevares for Efterslægten et fregatrigget Skib, som Laugets Medlemmer i 1845 tilriggerede og ophængte i Middelfart Kirke. Desuden har Byens Musæum erhvervet den ældre og den yngre Laugslade samt det ene af Laugets Dannebrogssflag.

BILLEDFORTEGNELSE

	Side		Side
<i>Aa</i> , Stranden ved	53	<i>Fæno</i> , Fra Hejreskoven paa	21
<i>Adelerhus</i> ved Hindsgavl	128	—, Odden ved	241
<i>Adlerhus ved Wedellsborg</i>	137	— Sund, Ved	239
<i>Assens</i> og Aarøsund, Den gl. Postdampner mellem	80	— Strand, Færgehuset ved	243
<i>Assens Havn</i> , Parti fra	81	<i>Gantofte</i> , Det Indre af en Sulelade i	166
<i>Assens Kirke</i>	82	—, Gaard med rundt Hjørne i	165
— do., Det Indre af	83	—, Grundplan af Gaard i	176
—, Strandmølledammen ved	84	<i>Gelsted-Torup</i> , Grundplan af Gaard i	173
— Sukkerfabrik	85	<i>Grimerhus</i> ved Middelfart	136
—, Strandgade i	87	<i>Grimstrup</i> , Forstue fra	177
—, Willemoes' Fødegaard i	86	—, Gaard i	172
—, Willemoes' Statue i	86	<i>Gummerup</i> , Bygade i	169
<i>Baagø</i> , Bygade paa	55	—, Gamle Gaarde i	43
— Kirke	57	—, Stuehus fra 1826 i	161
—, Langdysse paa	104	<i>Helnæs</i> , Dyssekammer paa	116
—, Dyssekammer paa	115	—, do.	119
<i>Buaring</i> , Grundm. Stuehus fra 1832 i	162	—, Langdysse	117
— Vig med Badehotellet	20	— Tange	49
<i>Bjørnsdam</i> ved Middelfart	134	<i>Hindsgavl</i>	123
<i>Brahesborg</i>	143	—, Flintdolken fra	120
— Fra Parken ved	145	—, set fra Haven	127
<i>Brændaaens Dal</i>	26	— Park, Fra	132
<i>Brændholt Bjærg</i>	37	— do., Havehus i	131
— —, Udsigt fra	38	— do., »Sorgenfrie« i	133
<i>Celt</i> og Støbeform	114	— do., Udsigt fra	129
<i>Clausen</i> , Lars	220	— do., do. do.	130
<i>Drengenhøj</i>	112	<i>Humlehøve</i> , Fynsk	28
<i>Dærup</i> , Hus i	183	<i>Humleplukning</i> i Nordvestfyn	89
<i>Ebberup Banker</i> , Fra	47	<i>Hybeks Mølle</i>	22
<i>Erholms Park</i> , Fra	32	do. do.	23
<i>Fjelsted</i> , Alkovevæg i en Gaard i	178	<i>Hylke Mollesø</i>	25
—, Bryggers i et Stuehus i	179	<i>Hængekar</i> med Støbeform	113
—, Kirkegaardsporten i	31	<i>Hætte</i> , Solhat og Hovedtøj	197
<i>Frederiksgave</i>	155	<i>Hønnerup</i> , Rundt Hjørne med Indkørselsport i	167
—, Egeallé ved	157	<i>Kerte Kirke</i>	34
<i>Frøbjerg</i> Bavneshøj	215	<i>Konedragt</i> fra Fyn	185
— do., Parti fra	33	<i>Kongebroskoven</i> , Strandstien i	19
—, Landskab ved	35	— do.	74
		<i>Kongebrovejen</i> ved Middelfart	75

	Side		Side
<i>Kragehul Mose</i> , Sværd fra	107	<i>Pilebakken</i> , Vinterlandskab ved . . .	42
— Guldbel. Sølvspænde fra	108	<i>Rybergs Mindesmærke</i> paa Dreslette	
— Guldbel. Mundblik fra	108	Kirkogaard	118
<i>Kristensen</i> , A.	219	<i>Røjle</i> Klint.	15
<i>Krængerup</i>	146	— do., Kysten ved	14
— , Lindeallé ved	147	<i>Rørdam</i> , Fiskerhuset i	140
— , Fritstaaende Eg ved	149	<i>Skaarup</i> , Udvendig Bagerovn fra . .	179
<i>Kvindedragt</i> fra Fyns Folkemusæum	186	<i>Skovsbjærg</i> , »Den brede Banke« ved	50
— fra Middelfart Musæum	188	<i>Snave</i> , Dyssekammer ved	103
— fra do. do.	189	<i>Snøghøj</i> Færgegaard	78
— , Privateje, Etterupgaard	193	<i>Stavrhoved</i>	16
<i>Kellingbjerg</i>	24	<i>Strandbjerg</i> , Genforeningsmindet p.	48
<i>Karum Kirke</i>	52	<i>Strandby</i> , Dyssekammer i	110
<i>Lillebælt</i> , Ved	233	<i>Strib</i> Odde ved Fyrtaarnet	238
<i>Lillebæltsbroen</i> , Forarbejder til . . .	77	— Badehotel, Fra Skrænten ved	12
— , Fra Forarbejdet til	90	— Fyr, Skanserne ved	78
— , Hvor den søres ud		— , Strandvejen mell. Middelf. og	13
fra Fyn	76	<i>Stub</i> , Ambrosius, Mindesten for . .	46
— , Vejjudgravning til	77	<i>Særk</i> fra Dømmestrup	199
<i>Løgismose</i>	124	<i>Søholm Sø</i> , Ved	148
<i>Mandsdragt</i> fra Rørup Sogn	192	<i>Sollested</i> , Mankestole fra	109
<i>Marsvin</i> , En Dags Fangst af	249	<i>Sønderby</i> Klint	18
— paa Stranden v. Teglgård	247	<i>Teglgård</i> , Fra Stejlepladsen ved . .	246
— slæbes i Land	248	<i>Tobaksblade</i> til Tørring	29
<i>Marsvinsjæger</i> , Gammel (Lods Pe-		<i>Tommerup</i> , Landskab ved	44
tersen)	250	— , »Passet« ved	45
— Gammel (Havnefo-		<i>Tor-Mindesmærket</i> paa Torø	203
ged Nissen)	251	<i>Torøhuse</i> , Fiskerlejet	204
<i>Mejsel</i> , Celt og Støbeklump	113	<i>Trankogieriet</i> i Middelfart	245
<i>Middelfart</i> , Gammelt Hus p. Algade	234	<i>Truelsmosegaard</i> , Ved	51
— , Algade i	71	<i>Turup</i> , Alkovevæg i et Hus i	180
— , Brogade i	72	<i>Tørklede</i> fra Rørup Sogn	200
— , Gamle Huse i	68	<i>Vadmelstørklæde</i>	201
— Havn	69	» <i>Vartov</i> «, Dysse ved	111
— do.	70	<i>Vissenbjerg</i> Sogn, Mose i	39
— Musæum	73	<i>Vissenbjergs</i> Syd væg, set fra Fugle-	
<i>Mygindlund</i> , Ladefogedhuset ved . .	181	vig Mølle	40
— , Grundplan af Ladefo-		<i>Voldtofte</i> , Stuelænge fra	164
gedhuset ved	182	<i>Wedellsborg</i> , Alléen til	135
<i>Møllerknappe</i> , Brænde Aa ved	27	— , Jagtpavillonen ved	141
<i>Nyerup</i> , Rs., Mindesmærke for	36	— Slot	139
— , Fødegård i Nyrup	171	<i>Øksenrade</i> Skov, Klint i	17
<i>Pilebakken</i> , Landskab ved	41	<i>Øksnebjerg</i> , set fra NØ	106